

PARISUHDENIMITYSTEN *EMÄNTÄ*, *MUIJA* JA *VAIMOKE* SEMANTIikkaa

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
25.4.2018

Jenni Kynkäänniemi

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimusaihe ja tavoitteet	1
1.2. Parisuhdenimitysten merkitykset sanakirjoissa	3
1.2.1. <i>Emäntä</i>	6
1.2.2. <i>Muija</i>	8
1.2.3. <i>Vaimoke</i>	9
1.3. Aiempi tutkimus	10
2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	15
2.1. Kognitiivisen lingvistiikan merkitysnäkemykset	15
2.2. Predikaatio	19
2.3. Polysemia	20
3. AINEISTO JA METODINEN VIITEKEHYS	23
3.1. Aineisto	23
3.1.1. Kyselytesti	28
3.1.1.1. Avoimet kysymykset	31
3.1.1.2. Suljetut kysymykset	33
3.2. Intuitiivinen sisällönanalyysi ja tutkijan intuitio	35
4. ANALYYSI	39
4.1. Hahmo–kehysjako	39
4.2. Parisuhdenimitysten hahmot	40
4.2.1. Toimielias emäntä	40
4.2.2. Nuori muija	45
4.2.3. Vaimoke, avoliiton osapuoli	50
4.3. Parisuhdenimitysten kehukset	54
4.3.1. <i>Emäntä</i>	54
4.3.2. <i>Muija</i>	62
4.3.3. <i>Vaimoke</i>	70
4.4. Yhteenveto	76
4.5. Tulosten vertaus sanakirjamääritelmiin	81

5. PÄÄTÄNTÖ	85
LÄHTEET JA LYHENTEET	92
LIITE	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaihe ja tavoitteet

Suomen kielessä on viljalti nimityksiä, joilla viitata romanttisessa suhteessa olevaan henkilöön: *kumppani*, *ukko*, *kihlattu*, *herra täydellisyys*, *parempi puolisko*, *avokki*, *mieheke*, *rakas*.¹ Ei ole yhdentekevää, miten toista ihmistä nimittää, sillä nimitykset muovaavat käsitystä yksilön persoonasta, identiteetistä ja suhteesta muihin ihmisiin. Parisuhdenimitykset ihastuttavat ja vihastuttavat, kertovat ja salaavat asioita nimittäjästä ja nimitettävän ominaisuuksista, parisuhteen statuksesta, kestosta ja nimityksen käyttötilanteista. Ihmisen tapa nimittää toista ihmistä ja nimitetyksi tuleminen nostavat esiin tunteita. Todennäköisesti jokaisella kielenkäyttäjällä on jokin mielipide asiaan, mikä taas luo hedelmällisen pohjan vilkkaalle keskustelulle.

Tutkin pro gradu -työssäni nimitysten *emäntä*, *muija* ja *vaimoke* semantiikkaa kognitiivisen lingvistiikan näkökulmasta. Useiden mahdollisten tutkimuskohteiden joukosta valitsin nämä kolme nimitystä ensinnäkin siksi, että *emäntä*, *muija* ja *vaimoke* ovat sukupuolittuneita, affektiivisiä ja deskriptiivisiä eli semanttisesti erittäin mielenkiintoisia kielen yksiköitä. Toiseksi huomioni on kiinnittynyt siihen, kuinka usein olen kuullut näitä nimityksiä käytettävän parisuhteen ilmaisijoina arkipuheessa. Aineistoni koostuu yhteensä sadasta suomea äidinkielenään puhuvan kielenkäyttäjän kyselyvastauksesta, joita analysoin pääasiassa kvalitatiivisin keinoin. Laadullisen analyysini tueksi esitän myös monivalintatehtävien määrällisiä tuloksia taulukkomuodossa. Tutkimukseni keskiössä ovat parisuhteeseen viittaavat merkitykset, mutta otan myös huomioon nimitysten mahdolliset muut merkitysulottuvuudet. Valitsemieni nimitysten määritelmät löytyvät muun muassa tämän hetken ajantasaisimmasta sanakirjateoksesta, *Kielitoimiston sanakirjasta* (KS 2017). Tulenkin vertaamaan työni loppupuolella saamiani tutkimustuloksia nimitysten merkityksistä sanakirjamääritelmiin. Lisäksi aion selvittää, eroavatko miesten ja naisten väliset merkityksenannot toisistaan.

Haluan tutkimuksellani selvittää, miten suomen natiivipuhujat käsittävät *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen* merkitykset ja miten he semanttisesti erottavat merkitykseltään läheiset

¹ Esimerkkinimitykset ovat Hanna Hassisen (2015) tutkielmasta, jossa kartoitettiin parisuhdenimitysten käyttöä.

yksiköt toisistaan. Millaisia prototyyppejä piirteitä sanojen merkityksiin hahmottuu, ja millaista kehystietoa merkitykset vaativat?

Lähestyn tutkimusngelman selvittämistä seuraavien tutkimuskysymysten kautta:

- Millä perusteella kielenkäyttäjät erottavat merkitykseltään läheiset parisuhdenimitykset, *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen*, toisistaan?
- Millaisia mielikuvia tarkoitteesta ja parisuhteesta nimitykset hahmottavat?
- Miten parisuhdenimityksen käyttäjän ominaisuudet, affektisuus ja tilannekonteksti kytkeytyvät tutkimiini kielen yksiköihin?
- Millä tavalla miesten ja naisten antamat merkitysmääritelmät eroavat toisistaan tai toisaalta yhtenevät?

Kysymyksenasettelussa on havaittavissa intuitioni varassa päättämäni ennako-oletukset kielenkäyttäjien tavoista hahmottaa *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen* merkitykset. Oman ymmärrykseni mukaan nimitysten merkityksiin vaikuttaa lähtökohtaisesti tarkoitteen ja nimityksen käyttäjän ominaisuudet, parisuhteen laatu, affektisuus ja tilannekonteksti. Oletan myös, että kielenkäyttäjät hahmottavat pienellä vaivalla parisuhdenimitysten keskeisimmät merkitykset, mutta vasta tarkempi analyysi paljastaa merkitysvivah-teista enemmän. Uskon saattavani kielenpuhujien luomat prototyypiset mielikuvat nimityksistä kirjalliseen muotoon ja tuovani esille havaintoja nimitysten käytöstä erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Oletan myös, että naisten ja miesten tuottamat määritelmät poikkeavat jollain tasolla toisistaan.

Työni lukeutuu suomen kielen leksikaalisen semantiikan tutkimukseen, toisin sanoen tarkastelun kohteena ovat sanat ja niiden merkitykset. Kielen merkitysten tutkimisen tekee tärkeäksi se perustavanlaatuisen näkökulma, että kielisysteemin funktio on välittää merkityksiä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa (Onikki-Rantajääskö 2010: 47–48). Tutkimukseni taustalla vaikuttaa kognitiivisen kielikäsityksen merkityskeskeisyys ja oletus, jonka mukaan sanat eivät voi olla täydellisessä synonyymisessa suhteessa. Muodon ja merkityksen välillä on yhteys: erilaisten sanojen käyttö luo erilaisia merkityksiä. (Leino 1994: 11.) Kielellisten yksiköiden täydellisen synonyymisen suhteen kieltäminen perustuu pohjimmiltaan kielen ekologisuuuteen. Merkitykseltään läheisten lekseemien on täytynyt erottautua jollain tavalla toisistaan, sillä muuten ne olisivat kadonneet kielestä.

Viime vuosituhatosen loppupuolella herättiin keskustelemaan siitä, onko oikeutettua lähestyä miesten ja naisten välisiä kielellisiä eroja pelkästään sukupuolten välisiä eroja tarkastelemalla (Downes 1984: 92–93; Nuolijärvi 1988: 77). Näkemykseni mukaan sukupuolella on tutkimukseni kannalta tärkeä merkitys. Naiset ja miehet ovat lähtökohtaisesti eri asemassa määritellään nimityksiä, sillä *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen* viittaustekijät ovat nimenomaan naisia. Näkökulma ja motivaatio kielellisen yksikön merkitykseen ovat erilaisia, jos ilmaukseen liittyy tarkoitteen määrittelyfunktio tai sen tulkintaan samaistumismahdollisuus. On selvää, että tulevaisuus halutaan nähdä nykyistä sukupuolineutraalimpana, mutta silti vallitseva yhteiskuntajärjestelmä on vielä vahvasti sukupuolittunut. Tutkimiini ilmauksiin olennaisesti liittyvä parisuhde rakentuu vielä tämän päivän Suomessa pääasiassa naisen ja miehen välille. Mielestäni tutkimusaiheeni on luonteeltaan sellainen, että näitä mahdollisia sukupuoleen liittyviä eroavaisuuksia on mielekästä tutkia.

Tutkin suomen leksikkoa, yksittäisten ilmausten merkityksiä, kielenpuhujien kielitajua ja ihmisten tapaa hahmottaa kielenulkoista maailmaa, joten tutkimuksellani on yleistä kielitieteellistä arvoa. Pyrin tutkimuksellani parantamaan suomen sanaston tuntemusta ja tuomaan mahdollisesti jotain uutta sanakirjamääritelmiin. Olen myös osaltani tutkimassa ja kehittämässä kyselytestausta lingvistisenä metodina. Kommentoin kokoavasti kyselytutkimukseni luonnetta aivan tutkielmani lopussa.

1.2. Parisuhdenimitysten merkitykset sanakirjoissa

Tutkimustavoitteenani on hahmottaa nykykäsitys parisuhdenimitysten *emäntä*, *muija* ja *vaimoke* merkityksistä ja selvittää, vastaavatko kielenpuhujien käsitykset sanakirjamääritelmiä. Tässä luvussa tarkastelen ensiksi lyhyesti leksikografian eli sanakirjatyön ominaispiirteitä ja toiseksi, minkälaisia merkityksiä ja käyttöesimerkkejä suomen kielen historialliset sanakirjat ja aikalaissanakirjat *emäntään*, *muijaan* ja *vaimokkeeseen* yhdistävät ja miten nämä merkitykset ovat leksikografian historiassa säilyneet ja muuttuneet.

Leksikografia on kerroksellista monin tavoin, mutta ainakin siten, että sanakirjat perustuvat tavallisesti aikaisempiin sanakirjoihin ja muihin teoksiin (Kudashev 2013: 32). Lek-

sikaalisen semantiikan näkökulmasta sanakirjatyön kerroksellisuus mahdollistaa näkyvän merkityksen muotoutumiseen varhaisista kielimuodoista nykykieleen saakka. Suomalainen sanakirjahistoria on kerroksellista muun muassa siten, että *Suomen kielen perussanakirja* (PS 1990–94) on syntynyt tarpeesta päivittää ensimmäistä yksikielistä, nykysuomea kuvaavaa *Nykysuomen sanakirjaa* (NS 1951–61). Tätä sanakirjaperinnettä on jatkanut tämän jälkeen *Suomen kielen perussanakirjan* uudistettu laitos *Kielitoimiston sanakirja* (KS 2004–), jonka verkkoversio (KS 2017) on tällä hetkellä ajantasaisin suomen yleiskielen sanakirja. Historiallista näkökulmaa sanojen merkityksiin antavat esimerkiksi *Suomen kielen etymologisen sanakirjan* (SKES 1951–81) ja *Nykysuomen etymologisen sanakirjan* (Häkkinen 2004) määritelmät sanojen alkuperäisistä merkityksistä. 2000-luvulla on julkaistu useita suomen kieltä kuvailevia, erilaisia ja eriaikaisia aineistoja hyödyntäviä sanakirjoja, kuten *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja* (Paunonen 2000) sekä *Seksisanat. Suuri seksisanakirja* (Jussila & Länsimäki 2010). Esittelen myöhemmissä alaluvuissa 1.2.1., 1.2.2. ja 1.2.3., miten kyseiset sanakirjat *emäntää, muijaa* ja *vaimoketta* määrittelevät.

Sanakirjojen lähtökohta on kielen kuvaaminen. Kuitenkin edellä mainitsemani yleiskielen sanakirjat (NS, PS, KS) on tehty hoitamaan kielenhuollon ja suomen kielen lautakunnan niille asettamia normatiivisia tehtäviä. Viime vuosikymmenten aikana leksikografiassa on herännyt tarve irtisanoutua normatiivisuuden perinteestä ja korostaa deskriptiivisyyden tärkeyttä. (Atkins & Rundell 2008: 2; Grönros 2013: 37–38.) Mitä tulee kielen neutraaliin kuvailuun, täydellinen objektiivisuus ei koskaan toteudu käytännössä, sillä sanakirjoja ja sana-artikkeleita koskevia valintoja tekevät leksikografit elävät osana kieliyhteisöä ja kieli taas heijastaa aina jollain tavoin arvoja, ideologioita ja kulttuurisia piirteitä. (Mm. Cameron 1996: 140–145; Lehtosalo & Tyysteri 2011: 213–214.) Arvosidonnaisen sanaston määrittelyminen on leksikografeille erityisen pulmallista, koska kyseisen sanaston selittäminen kaikkia kielenkäyttäjiä tyydyttävällä tavalla on vaikeaa. Arvosidonnaista sanastoa on esimerkiksi sukupuoliin, ulkonäköön, yhteiskunnalliseen asemaan ja ikään liittyvät ihmisten ja ihmisryhmien nimitykset. (Tyysteri 2013: 134.)

Täten myös *emäntä, muija* ja *vaimoke* lukeutuvat tähän hankalasti määriteltävään arvosidonnaiseen sanastoon, sillä tutkimani sanat ovat tunnepitoisia ja ihmistä luonnehtivia. Parisuhdenimityksen käyttö heijastaa jossain määrin arvoja, joita parisuhteeseen ja sen osapuoliin liitetään. *Kielitoimiston sanakirjan* (KS 2017) antamat merkitysmääritelmät

nimityksistä ovat pelkistettyjä ja käyttöesimerkeiltään vähäisiä, mikä johtuu todennäköisesti juuri siitä, että nimitykset on nähty tarpeelliseksi kuvata mahdollisimman neutraalisti. Tätä vastoin *Seksisanat. Suuri Seksisanakirja* (Jussila & Länsimäki 2010) ja *Tsen-naaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja* (Paunonen 2000) esittelevät rohkeasti sanojen saamia erilaisia merkityksiä eri konteksteissa ja antavat sanoista aitoihin käyttötilanteisiin pohjautuvia monipuolisia esimerkkejä, joita otan esille nimitysten merkitysmääritelmiä koskevissa alaluvuissa 1.2.1., 1.2.2. ja 1.2.3.

Leksikografit päättävät, mitkä asiat ovat kuvaamisen arvoisia ja kenen käsitykset yleistetään. Sanakirja ei ole koskaan täysin ajantasainen, sillä merkitykset ja tyyliarvot vaihtelevat taajaan. (Lehtosalo & Tyysteri 2011: 213–214.) Jokainen sanakirja kuvaa ja dokumentoi erilaista yhteiskuntaa. Nämä kyseiset leksikografian arvoperusteiset ominaispiirteet näkyvät mielenkiintoisella tavalla myös parisuhdenimitysten määritelmissä. Merkilepantavaa on, että sanakirjoissa nainen tyyppillisesti kuvataan suhteessa vastakkaiseen sukupuoleen eikä saman sukupuolen edustajaan. Aiemman tutkimukseni (Kynkäänniemi 2015) perusteella tiedän, että vielä vuonna 2014 *Kielitoimiston sanakirjan* verkkoversiossa *vaimon* nähtiin viittaavan avioliitossa olevaan naiseen. *Kielitoimiston sanakirjan* vuoden 2017 verkkoversioon *vaimon* määritelmää on tämän jälkeen laajennettu: *vaimo* voi olla myös rekisteröidyn parisuhteen osapuolen nimitys (KS 2017 s.v. *vaimo*).

Otin tässä yhteydessä esille nimityksen *vaimo*, joka ei varsinaisesti kuulu tutkimiini nimityksiin mutta joka tulee esille myöhemmin *vaimoke*-sanaa koskevassa alaluvussa 1.2.3. Sanakirjamääritelmät *emännästä* ja *muijasta* ovat säilyneet ajan saatossa hyvin samanlaisina. Muuttunutta yhteiskuntaa kuvastaa kuitenkin se, että määritelmien ohessa annetut käyttöesimerkit ovat supistuneet selvästi, kun verrataan *Nykysuomen sanakirjaa* (NS 1951–61) ja *Kielitoimiston sanakirjaa* (KS 2017). *Nykysuomen sanakirjan* lukuisat kirjallisuussitaatit ja esimerkkivirkkeet esimerkiksi *emännän* ja *muijan* osalta kuvaavat kiteytetysti yhteiskuntaa, jossa parisuhteen osapuolten roolit eroavat selkeästi toisistaan: *Isännällä riihenpuinti, emännällä lehmänlypsy* (NS 1951–61 s.v. *emäntä*), *Kyllä semmoinen työmies elää ja elättää muijansakin* (NS 1951–61 s.v. *muija*). Tähän nähden *Kielitoimiston sanakirja* (KS 2017 s.v. *emäntä*, s.v. *muija*) pitäytyy selvästi maltillisimmissa esimerkeissä: *Etsiä itselleen emäntää, Muija ja mukulat*.

Sanakirja-artikkeleihin liittyy myös merkitysmääritelmän tarkkuuteen liittyvä ongelma, joka ilmenee tutkimissani nimityksissä. Nimittäin perinteiseen tapaan laaditut sanakirjat ajautuvat määritelmässä helposti merkitysselitteiden kehään, jolloin lähimerkityksisiä lekseemejä esitetään keskenään synonyymisina ja merkityksiä selitetään toisten käsitteiden avulla. (Sivonen 2002: 513.) Merkitysselitysten kehämäisyys näkyy läpi leksikografian historian etenkin *muija*-sanan kohdalla. *Muijan* alkuperäinen merkitys selitetään käsitteillä *eukko* ja *vaimo* (Häkkinen 2004 s.v. *muija*), ja nimitys yhä edelleen liitetään käsitteisiin *akka*, *eukko*, *muori*, *ämmä*, *vaimo*, *emäntä*, *nainen* ja *tyttö* (KS 2017 s.v. *muija*). Ulla Vanhatalo (2005: 18) kysyykin osuvasti: ” – – minkä sanojen merkitysten katsotaan olevan niin lähellä toisiaan, että ne voidaan merkitä samaan sana-artikkeliin ja toistensa käänkösvastineiksi? Millainen merkityksen määritelmän tulisi olla, kuinka paljon voidaan turvautua synonyymiluetteloihin?”

1.2.1. *Emäntä*

Sana-artikkelin *emäntä* kohdalla *Nykysuomen etymologinen sanakirja* (Häkkinen 2004 s.v. *emäntä*) kertoo, että *emäntä* on harvinainen johdos ikivanhasta äitiin tai emoon viit- taavasta *emästä* ja että *emäntä* on esiintynyt suomen kirjakielessä jo muun muassa Agri- colan teksteissä. *Suomen kielen etymologisessa* sanakirjassa täsmennetään, että *emällä* on alkujaan viitattu äitiin, naaraspuoliseen, kohtuun, suureen, runkoon, perustaan, köliin. (SKES 1978 s.v. *emä*).

Nykysuomen sanakirjan (NS 1992 [1951 - 1961]) mukaan *emäntä*-nimitys on verratta- vissa *isäntään*. Ensimmäisenä *emännästä* sanotaan, että hän on ’maalaistalossa ruokata- loudesta, karjan- ja puutarhanhoidosta huolehtiva naishenkilö, tavallisesti tilallisen *isän- nän* puoliso’. *Emäntä* yhdistetään *vaimoon*, *rouvaan* tai *perheenäitiin*. Nimitys saa myös merkitykset ’asunnosta, ruokataloudesta, tarjoilusta tms. huolehtiva naishenkilö’ sekä ’koiran naisomistaja’. Mytologiassa *emäntä* on merkinnyt ’naishaltijaa’. *Emäntä* sana- artikkelin kohdalla on useita käyttöesimerkkejä: *Maistetaanpa nyt tätä meidän emännän kakkua*, *Isännällä riihenpuinti*, *emännällä lehmänlypsy* ja *Talo ilman aitan polulla aste- levaa emäntää on niinkuin pilvinen päivä*. (NS 1992 s.v. *emäntä*)

Suomen kielen perussanakirjassa (PS 1990–94) mukaillaan pitkälti *Nykysuomen sanakirjan* määritelmää. *Suomen kielen perussanakirja* asettaa *Nykysuomen sanakirjan* tavoin *emännän* ensisijaiseksi merkitykseksi ’maalaistalon ruokataloudesta huolehtiva henkilö ja isännän puoliso’. Toiseksi nimitys merkitsee ’perheenäitiä’. Nimityksellä voidaan viitata myös usein leikillisesti *vaimoon* ja *eukkoon* (NS 1992 s.v. *emäntä*). *Suomen kielen perussanakirja* lisää *emännän* määritelmään merkitykset ’virallisten tilaisuuksien ruoka-puolesta, kulkuneuvon matkustajien, vierailijoiden opastuksesta, viihtyvyydestä huolehtiva’ ja ’jonkin laitoksen ruokataloudesta ammatikseen huolehtiva’ (PS 1990–94 s.v. *emäntä*). *Kielitoimiston sanakirjan* (KS 2017) ja *Suomen kielen perussanakirjan* (PS 1990–94) määritelmät *emännästä* yhtenevät hyvin pitkälti, vaikkakin *Kielitoimiston sanakirjan* määritelmää *emännän* osalta on päivitetty hieman.

Nykyinen sanakirjamääritelmä *emännästä* on seuraavanlainen: ”**1.** maalaistalon naispuolinen haltija; isännän puoliso. *Talon emäntä. Vanhaemäntä.* **2.** perheenäiti; *us. leik. vaimo. Perheenemäntä. Otetaanpa nyt tätä meidän emännän kakkua. Etsiä itselleen emäntää.* **3.** kutsujen, juhlan, kokouksen tms. toimeenpanijana toimiva nainen. *Emäntä ja vieraat. Kutsujen, illan emäntä. Malja emännälle! Toimi emäntänä yhtiön ulkomaisille vieraille.* **4.** ammatikseen asiakkaiden, kulkuneuvon matkustajien, vierailijoiden tms. opastuksesta, viihtyvyydestä yms. huolehtiva nainen. *Bussi-, lentoemäntä. Messuemäntä.* **5.** jnk laitoksen ruokataloutta ammatikseen hoitava nainen, emännöitsijä. *Sairaalan, ravintolan emäntä.* **6.** naispuolinen omistaja, haltija tms. *Lomahotellin emäntä. Vuokraemäntä. Koiran emäntä.*” (KS 2017 s.v. *emäntä*).

Jussilan ja Länsimäen (2010) seksisanakirjateoksessa *emäntää* verrataan ensisijaisesti vaimoon, puolisoon, tyttöön, naiseen tai tyttöystävään, mutta myös ilotalon pitäjään. Teos esittelee, miten nimitystä on käytetty eri lähteissä eri aikoina: *Mikä se sun emäntäs nimi olikaan, Isänd ia Emänd owa yxi ruumis:ia waimo on miehen Apulainen, Ja joka palstalla (pornolehdessä) tulvi masokistisia miehiä, jotka toivoivat ankaraa emäntää.* Sadomasokismissa emäntä kuvastaa dominoivaa naista. Jussila ja Länsimäki (2010) käyttävät lähteenään Paunosen (2000) slangisanakirjaa, mutta slangisanakirjassa korostetaan vielä erikseen sitä, että *emäntä* on nimenomaan 1960-luvulta lähtien merkinnyt ’tyttöä’, ’naista’ ja ’tyttöystävää’ ja 1980-luvulta myös ’äitiä’. 1920-luvun slangissa *emäntä* on rahasta pelattaessa ollut pankinpitäjä korttipelissä: *Se riivas emäntänä huntin ventis.* (Paunonen 2000 s.v. *emäntä*).

1.2.2. Muija

Muija-nimityksen merkityksen kuvailun kehämäisyys näkyy *Suomen kielen etymologisen sanakirjan* alkuperäismerkityksen määritelmässä, jossa *muija* selitetään nimityksillä *eukko* ja *vaimo*. (SKES 1978 s.v. *muija*.) *Nykysuomen etymologinen sanakirja* tarkentaa, että *muija* on merkinnyt 'akkaa, eukkoa, muoria, ämmää, vaimoa ja arkisessa puhekielessä naista yleensä' ja että nimitys on ilmeisesti lainattu ruotsin murteellisesta sanasta *mója*, jonka merkitys on 'vaimo, eukko' (Häkkinen 2004 s.v. *muija*). Sukulaisnimistöä 1900-luvun puolivälin tienoilla tutkinut R. E. Nirvi (Nirvi 1952: 21) sanoo muun muassa *muijasta*, että ”Tämä ilmeisesti myöhään murteisiimme levinnyt nimitys on merkitty muistiin etupäässä läntisistä pitäjistämme. Sitä mainitaan käytetyn leikillisesti ja hyväntahtoisessa puheessa”.

Nykysuomen sanakirjan mukaan *muija* on tavallisesti arkinen ja usein halventava nimitys naisesta. Teos määrittelee *Suomen kielen etymologisen sanakirjan* (SKES 1978) tavoin *muija*-nimityksen synonyymiseen suhteeseen *akkaan, eukkoon, mummoon, muoriin, ämmään* sekä *vaimoon* ja *emäntään*. *Nykysuomen sanakirja* kuitenkin lisää, että *muijaa* sopii käytettäväksi erityisesti vanhahkosta naisesta. *Muijasta* on annettu käyttöesimerkkejä: *Työmiehen tai torpparin muija, Muija ja mukulat, Pitäähän tehdä pikku muijalleen miehiksi* ja *Kyllä semmoinen työmies elää ja elättää muijansakin*. (NS 1992 s.v. *muija*) *Suomen kielen perussanakirja* (PS 1990–94 s.v. *muija*) arvottaa *muijan* arkiseksi tai halventavaksi nimitykseksi. *Kielitoimiston sanakirjan muija*-määritelmä poikkeaa aiemmin ilmestyneiden suomen yleiskielen sanakirjojen vastaavista siten, että kyseinen teos lisää nimitykseen slangimerkityksen 'tyttö': *luokan muijat* (KS 2017 s.v. *muija*).

Jussilan ja Länsimäen seksisanakirjateoksen mukaan *muija*-nimitystä voidaan käyttää aviovaimosta, heilasta tai vakituisesta tyttöystävästä sekä myös yleisemmin naisesta, työstä: *Arka miäs ei saa kaunist muijaa, Se muija ja jätkä oli kimpassa* ja *On sillä nyt jo monta muijaa - mä ilman yhtä jään*. (Jussila & Länsimäki 2010 s.v. *muija*) Helsingin seudun puhekielessä 1900-luvun puolivälin tienoille saakka *muija* on merkinnyt 'vaimoa': *Se oli naimisis, ja sit se muija eros siitä, 'vanhahkoa naista': Muijat pesi kledjuja, siin oli semmonen aika buli pata* ja 'äitiä': *Taas muija alko skräbään ku tulin kahen aikaan himaan*. 1960-luvulta lähtien *muija* on merkinnyt 'tyttöystävää': *Se Akin muija oli*

ihan okei, Mites muijallas menee. Näiden vaiheiden jälkeen *muija* on saanut vielä merkityksen ’tyttö’: *Järkky ton muijan letti.* (Paunonen 2000 s.v. *muija*)

1.2.3. *Vaimoke*

Vaimoke on kohtalaisen uusi johdos sanasta *vaimo*, joten sillä ei ole *emännän* ja *muijan* kaltaista etymologista määritelmää. *Nyky-suomen sanakirja* (NS 1992) ja *Suomen kielen perussanakirja* (PS 1990–94) eivät tunne *vaimoke*-nimitystä, kun taas *Kielitoimiston sanakirjasta* nimitys löytyy, ja se yksinkertaisesti määritellään käytettäväksi avovaimosta leikkisään sävyyn. (KS 2017 s.v. *vaimoke*) Kyseinen sanakirja ei siis anna *vaimokkeen* käytöstä minkäänlaista esimerkkiä. Jussilan ja Länsimäen (2010) mukaan *vaimoke* on ’vaimon korvike, vaimon tapainen’. Nimitystä voi käyttää avovaimosta tai vihkimättömästä vaimosta. Sanakirja tarjoaa *vaimokkeesta* seuraavanlaisia internet-lainauksia ja kirjallisuussitaatteja: *Olimme muutama vuosi sitte silloisen vaimokkeeni kanssa Linnanmäellä syömässä mukavan päivän llomassa, Elsi on perkele pelkkä tyttöystävä. Ei laissa tyttöystävät peri. – Isä sanoo sitä vaimokkeeksi. – Lehmäksi se sitä mulle sanoo.* (Jussila & Länsimäki 2010 s.v. *vaimoke*). Hanna Hassisen (2015) kumppanin nimityksiä kartoittavassa tutkimuksessa käy ilmi, että usean informantin sanavarastoon kuuluu myös *vaimoketta* vastaava nimitys *mieheke*, joka ei esiinny yhdessäkään edellä mainitsemistani sanakirjoista. Joko nimitys on tuntematon leksikografeille tai sitten *mieheke* on sen verran vakiintumaton ilmaus, ettei ilmauksen sanakirjallistamista ole pidetty ainakaan vielä ajankohtaisena.

Koska *vaimoke*-nimitys on *ke*-johtimella muodostettu johdos *vaimosta*, esittelen lyhyesti tässä kohtaa myös perinteisten, yleiskielisten sanakirjojen *vaimoon* liittämät merkitykset ja *ke*-johdoksen ominaisuudet. *Vaimo* vastaa *emäntää*, *rouvaa*, *akkaa*, *eukkoa* ja *muijaa*. *Vaimo*-nimitys kuuluu naimissa olevalle naiselle, joka on suhteessa aviomiehensä. Nimitystä käytetään viitattaessa tiettyyn henkilöön, varsinkin säätyläisiin kuulumattomaan naiseen ja omaan aviopuolisoon. Määritelmään liittyy huomautus, että *vaimo*-tittelin käyttö liittyy vain virallisiin yhteyksiin ja miehen ammatin jälkipuolelle. Nimitys viittaa yleensä vähintään keski-ikäiseen naimisissa olevaan tai olleeseen naiseen. (NS 1992 s.v. *vaimo*) *Nyky-suomen sanakirjan* (NS 1992 s.v. *vaimo*) määritelmä sisältää useita esimerkkejä nimityksen käytöstä: *Mies ja vaimo, Hänellä on vaimo ja kaksi lasta, Hänen*

laillinen, vihitty vaimonsa ja Sai vaimokseen ison talon tyttären. Suomen kielen perussanakirjan (PS 1990–94) määritelmä mukailee *Nykysuomen sanakirjan* (NS 1992) määritelmää.

Kuten aiemmin luvun 1.2. alussa mainitsin, 2000-luvulla *vaimon* merkitys on laajentunut. *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan *vaimolla* viitataan ensisijaisesti avioliittoon ja toiseksi rekisteröidyn parisuhteen naispuoliseen henkilöön. Nimitystä voi myös käyttää laajemmin *avovaimosta*. Murteissa *vaimo* on viitannut vanhahkoon naimissa olevaan tai olleeseen naiseen. (KS 2017 s.v. *vaimo*) Johtimen *-ke^x* (: *-kkee-*) sisältävät adjektiivi- ja verbikantaiset ilmaukset ilmaisevat yleensä välinettä, kuten *lämmike*, *sytyke*. Substantiivikantaiset *ke^x*-johdokset taas viittaavat johonkin kantasanan tarkoitteen kaltaiseen, mutta siitä jollakin olennaisella tavalla poikkeavaan entiteettiin: *hilloke*, *siiveke*. Jotkin tämänkaltaiset johdokset saavat deminutiivisia merkityksiä, kuten *niemeke*. *Vaimoke* lukeutuu affektiivisiin *ke^x*-johdoksiin. *Ake^x*-loppuisista yksilönnimistä erityisen kuvailevia ja pejoratiivisia ovat esimerkiksi nimitykset *rähjäge* ja *nuljäge*. (VISK 2008 § 201, 211)

1.3. Aiempi tutkimus

Naiseen viittaavat nimitykset ovat olleet viime aikoina suosittuja tutkimusaiheita kandidatin- ja pro gradu -tutkielmissa. Esimerkiksi Sara Suominen (2015) on tutkinut nuorten näkemyksiä *huora*-sanasta sekä Maria Södö (2016) naiseen viittaavan *puuma*-sanan merkityksiä. Naisnimitykset ovat motivoineet tekstianalyttisestä näkökulmasta muun muassa Teija Hilliä (2011), joka taas on tutkinut rap-sanoituksissa esiintyneitä nais- ja miesnimityksiä. Seuraavaksi esittelen tarkemmin tutkimuksia, jotka ovat lähinnä tutkimiani *emäntää*, *muijaa* ja *vaimoketta*, aiheitani ja laajemmin koko tutkimusasetelmaani. *Emäntä*-nimityksestä on tehty lingvististä tutkimusta jonkin verran toisin kuin *muijasta* ja *vaimokkeesta*, joista ei ole löytynyt aiempaa tutkimustietoa.

Aloitin parisuhdenimitysten tutkimisen kandidaatintutkielmassani (Kynkäänniemi 2015), jossa kognitiivisen kielitieteen hengessä selvitin kyselytestimenetelmän avulla informanttien käsityksiä *puolison*, *vaimon*, *emännän*, *akan*, *tyttöystävän*, *naisystävän*, *vaimokkeen* ja *heilan* merkityksistä. Pintapuolinen tarkastelu osoitti, että merkitykseltään läheiset parisuhdenimitykset erotetaan helposti toisistaan ja että informanttien merkitysmääritelmät

vastasivat pääasiassa hyvin sanakirjamääritelmiä. Tutkimuksestani motivoituneena Anna-Maria Päivärinta (2017) on tehnyt tutkimusasetelmaani hyödyntämällä oman kandidaatintutkielmansa miehiin viittaavista parisuhdenimityksistä merkityksen näkökulmasta. Päivärinta keräsi aineiston suomen natiivipuhujilta kyselytestin avulla ja vertasi saamiaan tuloksia sanakirjamääritelmiin ja kandidaatintutkielmani tuloksiin.

Päivärinnan (2017) tutkimuksen keskiöön valikoituivat lekseemit *poikaystävä*, *miesystävä*, *mies*, *ukko*, *isäntä* ja *mieheke*. Päivärinnan kyselytestiaineiston analyysi paljasti muun muassa sen, että nimitysten hahmot poikkesivat toisistaan eniten iän puolesta. *Poikaystävä* nähtiin alle 30-vuotiaan nimityksenä, kun taas *ukko* liitettiin keski-ikäisestä eläkeikäiseen. Vastauksissa kuvailtiin jonkin verran myös tarkoitteiden olemuksia muun muassa luonteenpiirteiden osalta. Tutkittavien nimitysten kehystietoihin liittyen eroja syntyi affektisuuden ja muodollisuuden asteesta sekä parisuhteen kestosta. (Päivärinta 2017: 21.)

Ruut Ahonen (2002) on tutkinut pro gradu -työssään sanojen *akka*, *emäntä*, *nainen* ja *vaimo* merkityksiä ja niiden muuttumista pohjalaismurteissa. Tutkielmassa perehdytään nimitysten merkitysmääritelmien murrealueellisiin eroihin Pohjois-, Keski- ja Etelä-Pohjanmaalla komponenttianalyysin avulla. Ahonen myös vertailee tuloksia historiallisesti kansankielen sanastoon. Ahosen tutkimusaineisto koostuu 30 nais- ja 30 miesinformantin, iältään 20–60-vuotiaita, kyselyvastauksista ja 108 kappaleesta Suomen murteiden sana-arkiston sanalipputietoja. Ahonen ottaa tutkimuksessaan huomioon sukupuolten väliset erot ja kahden eri ikäryhmän toisistaan poikkeavat näkemykset. Tutkimuksen teoreettisina viitekehyksinä ovat murremaantiede ja komponenttianalyysi.

Ahosen (2005: 79–81) mukaan hänen tutkimansa sanat jakavat yhteisiä merkityspiirteitä, mutta samalla erottautuvat toisistaan affektiivisuuden perusteella. Tuloksista käy ilmi, että merkitysmääritelmät vaihtelevat jonkin verran eri informanteilla. Ahonen selvittää, että nimitysten merkityseroihin vaikuttaa tutkimuksen mukaan eniten murretausta ja sen jälkeen informantin ikä ja sukupuoli. Tutkimani *emännän* suhteen Ahosen tutkimus paljastaa, että *emäntään* liitetään vahvasti toimeliaisuus. Nimitystä käytetään pääasiassa puolisoista, ja se mielletään positiiviseksi kaikilla kolmella murrealueella. Keski- ja etenkin Pohjois-Pohjanmaalla *emäntä* merkitsee 'äitiä'. Mitä pohjoisemmasta Suomesta on

kyse, sitä yleisemmältä nimitys vaikuttaa ja sitä enemmän siihen liitetään leikillisyyttä ja kumppanuutta. (Ahonen 2005: 79–81.)

Ruut Ahosen (2005) tutkimusaiheesta motivoitunut Heidi Laitinen (2009) on tutkinut sanojen *mies*, *ukko*, *äijä* ja *isäntä* merkityksiä ja käyttöä Oulun seudulla asuvien naisten ja nuorten kielessä. Kyselyaineisto koostuu 60 informantin vastauksesta. Informantit jakautuivat 16–18-vuotiaisiin tyttöihin ja poikiin, 20–30-vuotiaisiin naisiin ja 50–60-vuotiaisiin naisiin. Tutkielman teoreettinen viitekehys on sanasemantiikka, ja tutkimuksessa on hyödynnetty vastausten laadullisen tarkastelun lisäksi komponenttianalyysia. Tutkimuksen mukaan *mies* on kaikista neljästä nimityksestä arvostetuin ja käytetyin. *Ukon* keskeisin merkitys on ’vanha mies’. Nimitystä voidaan käyttää myös hellittelevästi tai leikkisästi aviopuolisosta ja sukulaispojista. *Äijä* on puolestaan Laitisen tutkimista nimityksistä sävyllään negatiivisin. Nuoret viittaavat *äijällä* korostaisen miehekkääseen mieheen, mutta vanhempien informanttien mielestä nimitys luo mielikuvan vanhasta ja epämiellyttävästä miehestä. *Isännän* keskeisimmiksi merkityksiksi nousevat aineiston perusteella ’maatilan omistaja’, ’isä’, ’talouden johtaja’ ja ’juhlatilaisuuksien järjestäjä’. (Laitinen 2009: 79–84.)

Hanna Hassinen tutkii kandidaatintyössään ”Oman kullan monet nimet. Kumppanin nimitysten tilanteinen variaatio” (2015) suomenkielisten puhujien parisuhteessa käyttämiä kumppaninimityksiä ja sitä, miten nimitykset vaihtelevat eri konteksteissa ja mitkä asiat ovat vaihtelun taustalla. Teoreettisena viitekehysenä on sosiolingvistinen variaationtutkimus. Hassinen keräsi 169 kyselyvastausta kattavan aineistonsa sähköisellä kyselylomakkeella sosiaalisen median välityksellä. Informanttien sukupuolijakauma oli hyvin epätasainen: 141 naisvastaajaa, 25 miestä ja 3 muunsukupuolista. Tutkimus nojaa kvantitatiiviseen analyysiin. Tuloksia täydentävät laadullisesti tuottotehtävien sisällöt. (Hassinen 2015: 1–2, 9.)

Hassisen (2015) tulosten mukaan parisuhdenimityksiä käytetään varsin monipuolisesti. Kysely tuotti 183 erilaista nimitystä, joista 112 ilmoitettiin kuuluvan aktiiviseen käyttönsastoon. Yleisimpiä nimityksiä ovat sellaiset neutraalit ilmaukset, jotka eivät sisällä selvää arvolatausta ja jotka mukautuvat erilaisiin vuorovaikutustilanteisiin, kuten nimitys *poikaystävä*. Avoimessa tuottotehtävässä vastaajia pyydettiin kuvailemaan, mitkä asiat vaikuttavat kumppanin nimityksen valintaan eri tilanteissa. Tärkeiksi tekijöiksi nousivat

keskustelukumppanin ikä, status, asema, rooli, suhde puhujaan ja tämän kumppaniin, tietoisuus suhteen olemassaolosta tai sen laadusta sekä arvio, millaista kieltä toinen osapuoli odottaa vastaajan käyttävän tai millaista kieltä tämä edellyttää käytettäväksi. Muita nimityksenvalintaan vaikuttavia muuttujia ovat oman kumppanin ominaisuudet, kuten ikä ja ulkonäkö, keskustelun sävy ja puhujan mielentila. (Hassinen 2015: 10, 20.)

Hassisen (2015) tutkimukseen osallistuneet miesvastaajat kokivat vierastavansa naisnimityksiä *muija*, *eukko*, *akka* ja *ämmä*. Näistä *muija* kuitenkin kuuluu kahden vastaajan käyttösanastoon. *Emäntä*-nimitys saa mies- ja naisvastaajilta negatiivisia mainintoja, mutta tutkimuksesta käy myös ilmi, että monet käyttävät aktiivisesti kyseistä nimitystä kumppanistaan. Mielenkiintoista on, että kukaan vastaajista ei ilmoittanut käyttävänsä *vaimoke*-sanaa, mutta se saa muutaman negatiivisen maininnan. Kuitenkin useampi naisvastaaja kertoo käyttävänsä avo- tai parisuhteessa kumppanistaan sanakirjoille tuntemattomia nimityksiä *mieheke* tai *avomieheke*. Osa vastaajista kokee nämä sävyiltään negatiivisiksi. (Hassinen 2010: 18.)

Johanna Haakana käsittelee pro gradu -työssään ”’Naista’ merkitsevät sanat pohjoispohjalaisessa kansanrunoudessa” (2017) naisnimitysten *vaimo*, *emäntä*, *akka*, *eukko*, *ämmä*, *neito* ja *tyttö* historiallisia merkityksiä ja vertaa saamiaan tuloksia sanakirjojen tarjoamiin määritelmiin sanojen nykymerkityksistä. Murresanakirjojen aineistoja hyödyntämällä Haakana selvittää myös tutkimiensa nimitysten levinneisyyttä ja käyttöä eri murrealueilla. Tutkimusaineisto koostuu 476:sta Pohjois-Pohjanmaalta sähköiseen korpuksen kerätyistä kansanrunosta. Tutkimus lukeutuu leksikaalisen semantiikan tutkimukseen, jonka keskeisinä metodologisina viitekehyksinä toimivat kontekstuaalinen ja filologinen tekstintutkimus. Näiden lisäksi tutkimukseen yhdistyy murremaantieteellinen metodi.

Haakanan (2017) tutkimustulokset *emännän* osalta osoittavat, että kansanrunoudessa esiintyneet merkitykset vastaavat sanakirjamerkityksiä ’omistajan’, ’talon naispuolisen hallitsijan’, ’puolison’, ja ’myyttisen naishaltijan’ osalta. Poikkeuksena on kansanrunouden merkitys ’emuu’, jota ei löydy sanakirjoista. Haakanan aineistossa ’emuulla’ viitataan pahaan käskijään tai hallitsijaan. Aineiston perusteella *emännän* keskeisin merkitys todellisena hahmona on ’talon tai paikan naispuolinen hallitsija’. Todellisena hahmona emäntä ei saa juuri ylistäviä saatika halventavia määreitä, mutta mytologisena hahmona emäntä nähdään tilanteesta riippuen hyvänä ja pahana. (Haakana 2017: 73.)

Mari Siirainen (1998) käy läpi artikkelissaan ”Aito naisellinen tunteenpurkaus eli Nykysuomen sanakirjan naiskuva” *Nykysuomen sanakirjan* ilmaisut *mies, nainen, vaimo, housut, hame, isä ja äiti* esitellen niiden merkitysmääritelmiä sekä käyttöesimerkkejä. Siiraisen mukaan *Nykysuomen sanakirjan* määritelmät ilmentävät sovinistista ja misogynista eli naisvihaan taipuvaista maailmankuvaa. (Siirainen 1988: 41–45.) Omassa työssäni vertaan tuloksiani *emännän, muijan ja vaimokkeen* osalta *Kielitoimiston sanakirjan* ajantaisimpaan internet-versioon (2017), joka antaa *Nykysuomen sanakirjaan* (NS 1992) verrattuna neutraalimpia määritelmiä, joista on jätetty lähes kokonaan pois käyttöesimerkit. Jaana Jaatinen (1988) lähestyy kielen nais- ja miesilmauksia artikkelissaan ”Miehen puhetta ja akkojen löpinöitä. Eräiden sävyjen ilmaisemisesta kielessä” siitä näkökulmasta, että monet ennestään murteissa vanhaan sukulaisnimistöön kuuluvat sävyiltään ei-kielteiset ilmaukset ovat yleiskielessä saaneet toisenlaisia merkityksiä. Jaatinen ottaa esille *akan, eukon, muijan ja ämmän*, jotka yleiskielessä ovat kehittyneet merkitykseltään kielteisiksi ja halventaviksi, vaikka ne eivät alun perin sellaisia olleet.

Teoksessa *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista* (1998) Harri Mantila tarkastelee artikkelissaan ”Jätkät ja jässikät, donjuanit ja gentlemannit eli Perussanakirjan mieskuvasta” sukupuolta sanan näkökulmasta. Mantila perehtyy erityisesti siihen, millaista maailmankuvaa *Perussanakirja* rakentaa miehistä nimitysten kautta ja vertailee tuloksia vastaavasti naiseen viittaaviin sanoihin. Kaiken kaikkiaan *Perussanakirjan* kuva suomalaisista miehistä ja naisista on enemmän kielteinen kuin positiivinen sekä konservatiivinen. Mitä naisnimityksiin tulee, Mantila ynnää, että ikä on määräävin erotteleva tekijä ilmausten välillä. *Perussanakirjan* hakusanat viittaavat nuoreen (*donna, kimma, pimu*) tai vanhaan naiseen (*eukko, akka, muija*). Tämän perusteella siis tutkimani *muija*-nimitys viittaisi vanhaan naiseen, kun taas oman intuitioni mukaan nimitystä käytetään nykyään hyvin eri-ikäisistä naisista. Mantilan mukaan ”Naisella puolestaan näyttää olevan yhä vain se yksi vaatimus eli säilyttää siveytensä”. Tällä hän viittaa siihen, että naisten kunnollisuutta ja kelvollisuutta ei kyseenalaisteta muissa kuin naista kuvaavissa kielteisissä sanoissa, kuten *hutsu, hempukka* ja *lutka*. (Mantila 1998: 15–30.)

2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Olen edellä määritellyt aiheeni ja esitellyt tutkimusasetelman kannalta olennaisen tutkimusongelman sekä sen pohjalta kehittämäni tutkimuskysymykset. Toin esille nimitysten etymologisen taustan ja sanakirjamääritelmät sekä omaan aiheeseeni ja tutkimusmenetelmiini läheisesti liittyviä aikaisempia tutkimuksia. Jatkan seuraavaksi kuvailemalla valitsemaani kielikäsitystä, johon tutkimukseni pohjautuu ja jonka terminologiaa käytän. Esitelen yleisluontoisesti kognitiivisen lingvistiikan näkemyksen kielen merkityksestä, minkä jälkeen nostan esille kognitiivisen kieliopin teorian.

Korostan kognitiivisen kieliopin näkökulmia ja käsitteistöä erityisesti siltä osin, mikä on relevantteinta leksikaalisen semantiikan alaan kuuluvaan tutkimukseeni nähden. Tiivistetysti olennaisia asioita ovat kielikäsitteen merkityskeskeisyys ja merkityksen ensyklopedisuus eli suhde maailmantietoon sekä merkityksen subjektiivinen käsitteistys. (Geeraerts 1997: 8; Sivonen 2005: 35.) Muun muassa näiden painotusten vuoksi valitsin tutkimukseni teoreettiseksi viitekehyydeksi kognitiivisen kieliopin. Kielen merkityskeskeisyys vastaa pitkälti omaa kielikäsitystäni, ja se on vaikuttanut tutkimusasetelmani rakentumisessa. Lisäksi kognitiivinen kielioppi pitkään kehiteltynä mallina tarjoaa keinon tarttua kielellisen merkityksen kuvaukseen.

2.1. Kognitiivisen lingvistiikan merkitysnäkemys

Pro gradu -tutkielmani on osa kognitiivista kielitiedettä. Kyseessä on suuntaus, joka korostaa kielen rakenteen yhteyttä ihmisen kognitioon ja kommunikaatiotilanteisiin ja joka koostuu erilaisista ja osittain rinnakkaisista analyysimalleista, jotka jakavat yhteiset lähtökohdat (Leino 1993: 20–21). Näistä malleista hyödynnän tutkimuksessani erityisesti Ronald W. Langackerin (ks. Langacker 1987, 1991) kehittämää kognitiivisen kieliopin nimellä tunnettua kielijärjestelmän kuvausmallia, joka on kognitiivisen kielitieteen systemaattisin ja käytetyin teoria (Sivonen 2005: 36).

Kielen kognitiivinen teoria syntyi 1980-luvun USA:ssa vastavetona Fernand de Saussuren strukturalistiselle ja Noam Chomskyn generativistiselle näkemykselle. Kyseisissä malleissa kielen rakenne ymmärrettiin itseohjautuvana ja ihmiseen sisäänrakennettuna

sekä merkityksestä erillisenä systeeminä, eikä kielen käytön tärkeyttä tunnistettu. Kognitiivinen lingvistiikka taas perustuu **käyttöpohjaisuudelle**. Siinä tutkimus hyödyntää aitoja kielenkäyttöaineiston analyyseja. (Haddington & Sivonen 2010: 10.) Kognitiivisesta näkökulmasta kieli on symbolinen järjestelmä, jossa muoto välittää merkitystä. **Merkitys** puolestaan määräytyy sen mukaan, miten maailma ilmenee ihmisen tietoudessa, ja toisaalta ihmisen tavasta olla maailmassa. (Onikki 2000: 88.) Mitä tulee itse merkitykseen, kognitiivinen kielitiede pitää sitä kaikkein tärkeimpänä.

Kognitiivisen kielitieteen peruseriaatteisiin kuuluu ajatus ”kognitiivisesta sitoumuksesta”. Tällä tarkoitetaan sitä, että kielentutkimus on yhteydessä ihmisen kognition tutkimukseen. Kielitieteellisten havaintojen tulisi siis reflektoida muiden ihmistieteiden tuottamia tuloksia. (Evans & Green 2006: 40, 54.) Kielen nähdään yhdistyvän ihmisen muihin **kognitiivisiin kykyihin**, esimerkiksi aistihavaintoihin. Muita kielen ja mielen yhteisiä perusprosesseja ovat esimerkiksi vertailu, kuvion erottaminen taustasta sekä samankaltaisuuksiin perustuva analoginen päättely. (Langacker 1987: 12–13; Talmy 1988; Onikki 2000: 87.)

Edellä mainittu kuvion erottaminen taustasta liittyy kielinäkökulmasta katsottuna siihen, miten predikaatio eli kielellisen ilmauksen semanttinen rakenne hahmottaa entiteetin kognitiivista aluetta vasten. Tämä näkemys perustuu hahmopsykologiasta tuttuun **kuvion ja taustan** jakoon, jota on hyödynnetty laajasti koko kognitiivisen kielitieteen alalla erityisesti Leonard Talmyn ansiosta, sillä hän on ollut erityisen kiinnostunut kielen taustalla vaikuttavista kognitiivisista systeemeistä. Perusajatuksena on, että kielessä tietty osallistuja tai asiantila nostetaan etusijalle, jolloin kaikki muu toimii taustana, jota vasten kuvio hahmottuu. (Talmy 2000: 311–312; Huomo & Sivonen 2010: 10, 30.) Näin ollen myös yksittäisellä substantiivilla, kuten tutkimallani *emännällä*, on merkityksessään korostettu osa, joka hahmottuu jonkinlaista taustaa vasten. Malli vaikuttaa uskottavalta, koska se todistaa kielen ja mielen yhteisiä toimintaperiaatteita. Kieli ilmentää mielen tapaa hahmottaa todellisuutta.

Idea, että kaikki kielelliset merkitykset ovat yhteydessä kielenulkoisiin tieto- ja kokemusrakenteisiin, ei ole yksin Leonard Talmyn, vaan samankaltaista ajatusmallia on rakenneltu muissa kognitiivisen kielitieteen teorioissa kehyssemanttisesta näkökulmasta (ks. esim.

Fillmore 1982; Petruck 2006). Hahmopsykologiasta tutun kuvio–taustajaottelun eräs ilmentymä on hahmo–kehysjaottelu, jota hyödynnetään niin kognitiivisen kieliopin kuin myös kehyssemantiikan teorioissa. Hahmon ja kehyksen jaottelussa merkityksen nähdään rakentuvan **hahmosta** ja taustana olevasta **kehyksestä**. Leinon (1993: 74) mukaan kehys on kognitiivinen rakenne, jota vasten entiteetti hahmottuu. Kehys voidaan nähdä osaksi **näyttämöä**, toisin sanoen predikaation **vaikutusalaksi**. (Leino 1993: 51) Kognitiivisen rakenteen korosteisinta, näyttämön etualalle nostettua osiota kutsutaan hahmoksi. Näin ollen *vaimokkeeseen* liittyy olennaisesti tieto naishahmosta tai naisen fyysisestä olemuksesta. Tämän lisäksi nimityksen merkitykseen kuuluvat muun muassa tiedot kulttuuriset nimityksen kulttuurisesta käytöstä parisuhteen ilmaisijana, nimitykseen liittyvistä tyyli-sävyistä ja sopivista käyttötilanteista.

Edellä mainitun perusoletuksen lisäksi yhteistä alan tutkimukselle on käsitys merkityksen **ensyklopedisuudesta** sekä sen **subjektiivisuudesta**. Yksilölliseen tulkintaan vaikuttaa kaikki se tieto, mitä kielenkäyttäjällä on maailmasta. Toisin sanoen maailmantieto muodostaa kehyksen, jota vasten merkitykset hahmotetaan. Huomioitavaa on kuitenkin, että maailmantieto ei yksinään muodosta kehystä, vaan kehys käsittää myös pragmaattista tietoa kielen yksikön käyttötavoista ja -konteksteista. Yksilöllisen tulkinnan ja maailmantiedon ohella kognitiivisessa kielitieteessä merkityksen katsotaan rakentuvan **intersubjektiivisesti** eli ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Jokainen yksilö **käsitteistää** maailmaa omalla uniikilla tavallaan, mutta kommunikaation onnistumisen kannalta on olennaista, että tieto maailmasta on myös osin kieliyhteisön jakamaa. (Onikki-Rantajääskö 2010: 48.) Tämä tarkoittaa sitä, että vakiintuneet kielelliset yksiköt sisältävät aina jonkin käsitteistykseen. Kielellinen merkitys nivoutuu ihmismielen käsitteistykseen kuin myös sosiaalisen vuorovaikutukseen ja näin ollen koko abstraktiin käsitemaailmaan. (Onikki 2000: 90.) Kehystieto on luonteeltaan sellaista, että sen voidaan olettaa vaihtelevan kielenpuhujien välillä enemmän kuin hahmoa koskevan tiedon. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kielenpuhujilla voi olla melko yhtenäinen käsitys vaikkapa tyypillisestä *emännän* hahmosta, joka on varttuneempi naishenkilö. Kielenpuhujien väliset käsitykset voivat erota esimerkiksi siinä, että joidenkin kielenpuhujien mielestä *emäntä*-nimityksen käyttö liittyy vain ja ainoastaan maaseutuympäristöön, kun taas toiset näkevät nimityksen käytön mahdollisena missä vain, kuten kaupungissa.

Kognitiivisen näkemyksen mukaan sanat eivät ole säiliöitä, jotka sisältävät merkityksiä ja jotka siirtävät näitä merkityksiä kielenkäyttäjältä toiselle. Jokaisen yksilön oma yksilöllinen tietovarasto on itseohjautuva järjestelmä, joka muuntuu jatkuvasti – sisällöt kaatoavat, säilyvät ja uudistuvat ajassa. Sanan merkitykset eivät ole siis autonomisia, vaan ne aktivoituvat eri tavoin riippuen tulkitsijan tietorakenteesta. (Leino 1993: 22.) Kielijärjestelmä nähdään avoimena, liikkuvana ja joustavana. Merkityksiä pidetään sumearajaisina, jolloin vältetään tekemästä eroa ydinmerkityksen ja sivumerkityksen välillä. Jotkin merkityspiirteet ovat vain keskeisempiä, kun taas toiset perifeerisempiä. Merkityksen sumeutta kuvataan **prototyypiajattelun** ja **perheyhtäläisyyksien** avulla. Kielelliset luokat kuvataan mallitapausten kautta piirreluetteloiden sijaan. (Onikki-Rantajääskö 2010: 47–49.) Kognitiivinen semantiikka irtisanoutuu strukturalistisesta perinteestä, jossa kielellisten yksiköiden merkitykset nähdään juuri tällaisena komponenttianalyysin tuloksena, semanttisten piirteiden joukkona. Leino esimerkkiä hyödyntäen *naisen* merkitys sisältäisi komponenttianalyysissä piirteet [+IHMINEN], [+AIKUINEN] ja [+NAISPUOLINEN]. Nämä piirteet sulkisivat ehdot täyttämättömät yksiköt pois luokasta. (Leino 1993: 33.)

Komponenttianalyysi johtaa merkityksen mahdollisimman minimalistiseen kuvaukseen. Se ei huomioi niitä merkityspuolia, jotka ovat riippuvaisia ihmisten (inter-)subjektiivisista kokemuksista, tiedoista ja mielikuvista maailmasta. Esimerkiksi sanaa *nainen* voidaan käyttää sukupuolen ja aikuisiän ilmaisemisen lisäksi osoittamaan rakkaus- ja sukupuolisuhte toiseen ihmiseen. *Naisen* sävy ja ylipäättään sanan luomat mielikuvat muuttuvat radikaalisti vaikkapa silloin, kun mies kutsuu puolisoaan tai viittaa puolisoonsa nimityksellä *nainen*. Havainnollistavasta esimerkistä käy myös *kumppani*. Kyseisen sanan korosteisin merkitys voisi olla ’henkilö, jonka kanssa tehdään yhdessä jotain tai muodostetaan pari’. Kuitenkin *kumppanin* osalta olennaisena parisuhteeseen liittyvänä kehystietona voidaan pitää sitä, että monien kielenkäyttäjien mielestä *kumppani* parisuhteenimityksenä viittaa nimenomaan samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteeseen².

² *Kumppanin* leimautumisesta samaa sukupuolta olevan puolison nimitykseksi on kirjoittanut muun muassa Jarmo H. Jantunen (2014:3) artikkelissaan ”Kaapin ovet selällään: vuorovaikutuksen heteronormatiivisuutta rikkomassa”.

Onikki-Rantajääskön (2010: 44) mukaan kognitiivinen näkemys pyrkii erittelemään **sa-****mankaltaisuussuhteita** ja liittää rajatapaukset mallitapausten luokkaan. Tyypillisen *vaimokkeen* voidaan ajatella viittaavan avoliitossa olevaan naiseen, mutta *vaimokkeeksi* voidaan laskea myös seurustelusuhteen ja avioliiton osapuolet. Olennaista on, että rajatapauksesta voidaan tunnistaa samankaltaisia piirteitä tyypilliseen tapaukseen nähden. Prototyypiajattelussa luonnehditaan luokan prototyypiset jäsenet mahdollisimman tarkasti, mikä tarkoittaa, että prototyypisten jäsenten kuvailuun on liitetty myös epäprototyypisiä tapauksia. (Langacker 1987: 17; Leino 1993: 39.) Täten *emäntä* voidaan nähdä viittaavan keski-ikäiseen, maatilaa hoitavaan isännän puolisoon kuin myös nuorehkoon, korkeasti koulutettuun kaupunkilaisnaiseen.

2.2. Predikaatio

Kielelliset yksiköt ovat kieleen vakiintuneita ilmauksia, joita syntyy jatkuvasti uusia ja vanhoja katoaa. Yksikön asemasta kertoo se, että puhuja hallitsee täysin ilmauksen rakenteen. Toisin sanoen puhuja voi käyttää ilmausta automaattisesti ilman vaativia mentaalaisia ponnisteluja. Uuden kielellisen rakenteen toistuva käyttö johtaa konventionaalitumiseen, jonka avulla kielellinen rakenne saavuttaa vähitellen yksikön aseman. (Leino 1993: 61–62.) Tutkimani *emäntä* ja *muija* ovat olleet pitkään puheyhteisön jakamia kielellisiä yksiköitä, kun taas *vaimoke* on uudempaa perua mutta saavuttanut jo yksikön aseman. *Vaimokkeen* semanttista tunnistamista auttaa *ke*-johtimen sisältävien johdosten rakenneskeeman tunteminen. *Ke*-johdin osoittaa kielellisen yksikön merkitykseksi 'vaimon kaltaisen'.

Predikaatiosta puhuttaessa viitataan kielellisten ilmausten semanttisiin rakenteisiin. Predikaatio käsitetään ilmauksen semanttiseksi navaksi, kun taas **predikaatti** on morfeemin semanttinen napa. Predikaatio hahmottaa jonkin **entiteetin** kognitiivista aluetta vasten. Näitä entiteettejä on kahdenlaisia: **olioita** ja **relaatioita**. Olio hahmottuu jonkin kognitiivisen alueen alana. Relatiot jaetaan atemporaalisiin (adjektiivit, adverbis, sijapäätteet jne.) ja prosessuaalisiin (verbit). Näiden ero on, että atemporaaliset relaatiot eivät ole aikasidonnaisia, kun taas prosessuaalisiin kuuluu tilanteen kehittymistä ajassa. (Leino 1993: 74.) Leinon (1993) esimerkkejä lainaten *huone* on osa talossa ja *ilta* jakso vuoro-

kaudessa. Täten *vaimoke*-olio kuuluu osaksi parisuhdetta. Relaation hahmo koostuu kahden tai useamman entiteetin välisestä suhteesta. Esimerkiksi *lintu puussa* relaatio kytkee kaksi oliota toisiinsa. **Kognitiivisella alueella** viitataan siis kielellisten yksiköiden kontekstisidonnaisuuteen. Yksi tai useampi kognitiivinen alue rakentaa kielen yksikön merkityskehyksen. Langackerin (1987: 147–154) mukaan kognitiiviset alueet ovat käsitteistystä rakentavia elementtejä, kuten toisia käsitteitä, tietokehyksiä tai aistihavaintoihin perustuvia perusalueita.

Tutkiessani *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen* semanttisia arvoja kiinnitän huomioni kielen yksiköiden hahmoihin ja kehyksiin. Aluksi otan tarkastelun kohteeksi kunkin nimityksen hahmon, ilmauksen esittämän spesifin entiteetin, sekä sen jälkeen kehyksen eli kaiken sen tiedon, joka kielenkäyttäjällä on nimityksestä, kuten kokemuksiin perustuvaa tietoa nimityksen käyttötavoista. Tutkimani parisuhdenimitykset hahmottavat iän, sukupuolen ja parisuhdestatuksen puolesta tietynlaiset entiteetit kaikkien mahdollisten tapausten joukosta. Nimityksiin liittyvät kehystiedot puolestaan koskevat käsityksiä tarkoitteen ulkonnäöstä, luonteesta, koulutustaustasta ja asuinseudusta. Kehystietoon liittyvät myös mielikuvat puhujasta, käyttötilanteista ja käytön yleisyydestä sekä asenteista ja sävyistä.

2.3. Polysemia

Polysemia liittyy tutkiemiini nimityksiin *emännän* ja *muijan* osalta, joten avaan seuraavaksi lyhyesti *polysemian* käsitettä. Kyseinen kielitieteellinen käsite tulee yksinkertaisimmillaan selitetyksi etymologisen tarkastelun kautta. Polysemia (engl. *polysemy*) juontaa juurensa kreikan kielen sanoista *poly* 'monta' ja *sem* 'merkitys'. Täten polysemia on kielen ilmiö, jossa yhdellä kielellisellä muodolla on useita, joskin jollain tavalla toisiinsa yhteydessä olevia merkityksiä. Se, miksi kaikista kieliteorioista nimenomaan kognitiivinen kielitiede näkee kielellisissä rakenteissa polyseemisyttä, johtuu useista koko kieli-käsitystä määrittävistä seikoista. Esiin nostamisen arvoisia ovat suuntauksen yleinen merkityskeskeisyys sekä käsitykset semanttisten yksiköiden perheyhtäläisyyksistä ja prototyyppiajattelusta. Lyhykäisyydessään polyseemiset sanat nähdään merkityskategorioina, joissa merkitykset erilaisuudestaan huolimatta muistuttavat toisiaan ja keskittyvät proto-

tyyppisimmän tapauksen ympärille. Tällainen ajattelu kumoo näkemyksen sanan semanttisen arvon yksittäisestä, yhtenäisestä rakenteesta. (Cuyckens & Zawada 1997: x, xii–xiii.)

Polysemian esittelyn yhteydessä on tavallista ottaa esiin toinen semanttisen tutkimuksen tärkeä käsite, *homonymia*. Polysemia tarkoittaa siis, että samalla sanalla on eri merkityksiä (*pitää*), kun taas homonymia nähdään ilmiönä, jossa eri sanoilla on sama fonologinen asu (*kuusi*). Homonymia ja polysemia eroavat muun muassa siten, että polyseemisen yksikön useiden merkitysten välille voi hahmotella sukulaisuussuhteen, kun taas vastaavaa yhteyttä on hankala tai mahdotonta havaita homonyymisten yksiköiden väliltä. (Leino 1993: 121–123.)

Suomen kielen polyseemisten yksiköiden tutkimusta on harrastettu jonkin verran. Esimerkitutkimuksesi substantiivien sanaluokasta voidaan nostaa Minna Luodonpää-Mannin (2013) työ, jossa hän kartoitti kielitieteilijöiden yleistieteellisille termeille *teoria*, *metodi*, *hypoteesi*, *malli*, *teesi*, *viitekehys*, *lähestymistapa*, *näkökulma*, *suuntaus*, *kuvaustapa*, *lähtökohta* ja *tutkimusmenetelmä* antamia merkityksiä. Kyselytutkimus osoitti, että monet termit nähtiin polyseemisinä ja osittain synonyymisinä. Vastaajat pitivät *mallia* ja *viitekehystä* *teorian* synonyymeina. Esimerkiksi *mallin ja viitekehysten* erottaminen *teoriasta* oli vastaajille vaikeaa sekä muun muassa *näkökulma*, *suuntaus* ja *lähtökohta* nähtiin moniselitteisinä ja laaja-alaisina käsitteinä. (Luodonpää-Manni 2013: 257.)

Emäntä, *muija* ja *vaimoke* kuuluvat substantiiveihin eli olioihin. Suhteessa relaatioihin, kuten verbeihin, oliot ovat vähemmän polyseemisiä. Tämä nähdään johtuvan siitä, että olion edustamat predikaatit toimivat tavallisesti itsenäisesti, jolloin niiden käsitteistys ei ole relaatioiden tavoin yhteydessä muihin osallistuviin entiteetteihin. (Leino 1993: 131.) Tutkimani *emäntä* ja *muija* ovat polyseemisiä ilmaisuja, joskin hienovaraisia sellaisia. Kyseessä on henkilöviitteiset ja sukupuolittuneet nimitykset. *Emäntä* voi muun muassa tarkoittaa ’tilan hallitsijaa’, ’ammattinharjoittajaa’ tai ’parisuhteen osapuolta’ sekä ’äitiä’. Se voi merkitä myös ’naista yleensä’. *Muija* lukeutuu parisuhteen osoittajaksi mutta myös geneeriseksi naisnimitykseksi. *Vaimokkeen* merkitys on kaikista kolmesta selvärajaisin: sen merkitys rakentuu puhtaasti pelkän parisuhteen ympärille. Kuten aiemmin mainitsin, polysemiassa on kyse erilaisten merkitysten sukulaisuudesta. Tämän mukaisesti esimer-

kiksi *emännän* erilaiset merkitystyytit eivät ole kehittyneet sattumanvaraisesti. Polyseemisen yksikön merkitystyytit ovat aina jollain tavalla yhteydessä toisiinsa ja voivat tulla selitetyiksi toistensa avulla.

3. AINEISTO JA METODINEN VIITEKEHYS

Edellä olen kuvannut teorian, jota eksplisiittisesti hyödynnän analyysissäni. Olen nyt edennyt siihen vaiheeseen, että esittelen tarkemmin aineistoni ja tutkimusmetodini. Aineistoni koostuu kyselylomakkeen (liite) tuottamista kyselyvastauksista. Tutkielman lopusta löytyvässä liitteessä on esillä laatimani kyselyn ohjetekstit sekä tehtävänannot vastausvaihtoehtoineen. Liitteessä olevan lomakkeen muotoilu ei kuitenkaan vastaa täysin aineistonkeruussa käyttämäni sähköisen kyselyn ulkoasua tai muotoilua.

Aineiston kuvauksen ohessa esittelen aineiston keräämiseen liittyvän kyselytestimenetelmän sekä aineiston käsittelyä koskevan intuitiivisen sisällönanalyysin. Otan myös luvun 3 loppupuolella huomioon, miten kognitiivinen kielitiede näkee tutkijan subjektiivisen näkemyksen hyödyntämisen aineistoanalyysissä.

3.1. Aineisto

Synonymiaa ja kyselytestimenetelmää väitöskirjassaan tutkineen Ulla Vanhatalon (2005: 27–28) mukaan 2000-luvun alun semanttinen sanastontutkimus on painottunut pääasiassa intuition³, korpusten tai psykolingvististen menetelmien hyödyntämiseen tai näiden yhdistelyihin. Kieliteoria, johon tutkimukseni nojaa, näkee merkityksen kognitiivisena käsitteistyksenä ja subjektiivisena kokemuksena, joka määräytyy lopulta vuorovaikutustilanteesta. Tutkimusasetelmani kannalta olisi ollut hedelmällistä käyttää kysely- ja korpusmenetelmän kombinaatiota, mutta tutkielman laajuuden nimissä päädyin pelkän kyselytestiaineiston hyödyntämiseen. Kyselytestaus on tällä hetkellä psykologisten mittaus-ten ohessa ainoa menetelmä, joka mahdollistaa jonkinasteisen pääsyn kielenkäyttäjien mielensisäisten ilmiöiden tutkimiseen. Menetelmänä kyselytestaus tuo lingvistiseen tutkimukseen toivottua empiriaa (ks. Gibbs 2007), vaikkakin omassa tutkimuksessani aineisto perustuu lopulta kielenkäyttäjien omasanaisiin määritelmiin.

³ Ulla Vanhatalo monien muiden kielitietelijöiden ohessa käyttää käsitettä *introspektio* viitaten sillä tutkijan harjaantuneeseen intuitiiviseen kykyyn havainnoida kieltä kognition tuotteena. *Introspektio* ja *intuitio* ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa, mutta eivät kuitenkaan täydessä vastaavuussuhteessa. Käytän omassa tutkimuksessani systemaattisesti *intuition* käsitettä. *Intuition* käsitteeseen palaan luvussa 3.2.

Aineistoni koostuu sähköisellä kyselylomakkeella kerätystä 100 kyselytestivastauksesta. Toteutin kyselyni kotimaisella Webropol 2.0 -sovelluksella. Kyselylomake on nähtävissä kokonaisuudessaan liitteessä, ja alaluvuissa 3.1.1.1. ja 3.1.1.2. esittelen yksityiskohtaisesti kaikki lomakkeessa käyttämäni kysymykset. Avasin ja jaoin Facebookissa julkisen kyselylinkin 15.1.2017 ja suljin linkin 18.1.2017. Kysely tuotti tuona aikana yhteensä 225 vastausta, joista 171 vastausta sain naisilta, 51 miehiltä ja 3 muunsukupuolisilta. Tutkimusasetelmaani kuuluu naisten ja miesten antamien määritelmien vertailu, joten jätin aineiston ulkopuolelle muunsukupuolisten vastaukset. Kyselylomakkeen laajuuden vuoksi päädyin siihen, että tutkimusaineistoksi riittää 50 vastausta naisilta ja 50 miehiltä.

Kartoitin kyselyn alussa vastaajien taustatietoja sukupuolesta, äidinkielestä, iästä ja asuinpaikkakunnasta. Koska tutkin natiivipuhujien kielitajua, rajasin valintani koskemaan vain suomea äidinkielenään puhuviin. Kaikista 225 vastaajasta vain 3 vastaajaa ilmoitti äidinkielekseen jonkin muun kuin suomen, ja nämä muunkielisten vastaukset jätin tutkimusaineistoni ulkopuolelle. Olisin voinut rajata aineistoani ensimmäisen monivalintakysymyksen ”Onko sinulle tuttua, että *emännällä*, *muijalla* ja *vaimokkeella* viitataan parisuhteen osapuoleen?” perusteella siten, että otan mukaani vain sellaisten informanttien vastaukset, jotka tunnistavat nimityksen käytön parisuhteen ilmaisijana. Kaikista edellä mainittuun kysymykseen vastanneista 170 naisesta ja 50 miehestä *emäntä* on tuttu parisuhdenimitys 97 prosentille naisista ja 94 prosentille miehistä. Vastaavasti 82 prosenttia naisista ja 86 prosenttia miehistä tunnistaa *muijan* käytön parisuhteen ilmaisijana. Samoin tekee *vaimokkeen* kohdalla 86 prosenttia naisista ja 90 prosenttia miehistä. Koska miehiltä saamani vastausmäärä oli alhainen ja koska halusin pitää naisten ja miesten aineistot mahdollisimman vertailukelpoisina, päädyin kuitenkin hylkäämään kyseisen rajausmahdollisuuden.

Kyselymenetelmää tutkineen Raine Vallin (2015: 49) mukaan vastausinnostus ei vaihtelee sukupuolen mukaan, mikä selvästikään ei päde omassa kyselytutkimusnäytteessäni. Naisten osallistumisaktiivisuus kyselyyn oli huomattavasti korkeampi kuin miesten. Miehiltä oli vaikeaa saada aineistoni vaatimaa vähimmäisvastausmäärää, kun taas naisilta sain lyhyessä ajassa yli kolminkertaisen määrän vastauksia verrattuna tarpeeseeni. Kyselyssäni vastaajan tehtävä oli vastata kolmeen laajaan avotehtävään monivalintatehtävien lomassa. Vastausinnostus laski selvästi ensimmäisen ja kolmannen avoimen määrittelytehtävän välillä, joten päätin rajata naisia koskevan aineiston siten, että ulkopuolelle

jäivät sellaiset vastaukset, joissa informantti ei ollut vastannut kaikkiin tuottotehtäviin. Miesten vastauksista poistin yhden vastauksen, josta puuttui tuottotehtävävastaukset, jolloin sain 50 kyselyvastausta kattavan aineiston miehiltä. Lopuksi poistin naisten vastauksia satunnaisesti siten, että jäljelle jäi miehiä vastaavat 50 tapausta naisilta.

Naisten ja miesten aineistojen tuottokysymyskohtaiset vastausmäärät eivät vastaa toisiinsa, sillä 50 miehen joukosta 6 vastaaja on jättänyt kokonaan vastaamatta ensimmäiseen tuottotehtävään ja 2:lta puuttuu osa määritelmistä. Tilannetuottotehtävissä jopa 14 miestä on jättänyt kokonaan vastaamatta ja 2 vastaajaa on vastannut vain jonkin nimityksen kohdalle. Kaikki 50 naista on vastannut näihin avoimiin tuottotehtäviin 1 informantin *vai-moke*-tilannemääritelmän puuttumista lukuun ottamatta. Vastausmäärien erot näkyvät myös tarkoitteen koulutusta ja asuinseutua kartoittaneissa avokysymyksissä 4 ja 5 (liite), joissa kummassakin kymmenisen miestä jätti kokonaan vastaamatta ja joissa taas naiset vastasivat kaikkiin kohtiin jotain. Niin naiset kuin myös miehet vastasivat monivalintakysymyksiin innokkaasti. Kukaan ei jättänyt kokonaan kaikkia kohtia tyhjiksi ja muutamista poikkeuksista huolimatta lähes kaikki informantit vastasivat kaikkiin kohtiin jotain.

Taulukossa 1 on nähtävillä kyselyaineistoni 100 informantin ikäjakauma ikäryhmittäin. Tutkimusaineistoni naisinformanttien keski-ikä on 35,5 vuotta ja miesten 4 vuotta vähemmän eli 31,5 vuotta.

TAULUKKO 1. Informanttien ikäjakauma kyselyaineistossa.

	Naiset	Miehet
19–28-vuotiaat	22	29
29–38-vuotiaat	11	11
39–48-vuotiaat	5	5
49–58-vuotiaat	8	2
59–68-vuotiaat	4	3

Aineistoni nuorin vastaaja on 19-vuotias ja vanhin 68-vuotias. Taulukon 1 perusteella voidaan todeta, että suurin osa aineistoni vastaajista on nuoria aikuisia eli 19–28-vuotiaita. Kaiken kaikkiaan aineistoni informanteista 19–28-vuotiaita on 22 naista ja 29 miestä, 29–38-vuotiaita 11 naista ja 11 miestä, 39–48-vuotiaita 5 naista ja 5 miestä, 49–58-vuotiaita 8 naista ja 2 miestä, 59–68-vuotiaita 4 naista ja 3 miestä. Eri ikäryhmissä näyttää siis olevan

lähes saman verran mies- ja naisinformantteja. Vaihtelua esiintyy eniten 19–28-vuotiaissa vastaajissa, joissa miehiä on 7 informanttia enemmän kuin naisia. Vastaavasti 49–58-vuotiaissa naisia on 6 informantin verran enemmän kuin miehiä. Tutkimuksen mukaan innokkaimpia internet-kyselyihin vastaajia ovat 15–25-vuotiaat ja vähiten innokkaita yli 60-vuotiaat (Valli 2015: 49), mikä näyttää siis pätevän myös oman aineistoni ikäjakaumassa.

Välttääkseni vastaajien tunnistamista ryhmittelin asuinpaikkakunnat maakuntien mukaan kahta poikkeusta, Tallinnaa ja Ranskaa, lukuun ottamatta. 46 naisinformanttia mainitsee asuinpaikkakuntansa. Heistä 27 eli 54 prosenttia vastanneista kertoo asuvansa paikkakunnalla, joka sijaitsee Pohjois-Pohjanmaalla. Asuinpaikkakuntansa ilmoittaneista informanteista 4 kertoo asuvansa Lapissa, 4 Uudellamaalla, 3 Pirkanmaalla, 1 Pohjanmaalla, 1 Pohjois-Savossa ja 1 Satakunnassa sekä 1 Tallinnassa. Kaikki aineiston miesinformantit mainitsevat asuinpaikkakuntansa. 35 miestä eli 70 prosenttia vastanneista kertoo asuvansa Pohjois-Pohjanmaalla. 3 informanttia asuu Lapissa, 2 Kainuussa, 2 Keski-Pohjanmaalla, 2 Uudellamaalla, 1 Kymenlaaksossa, 1 Pohjois-Karjalassa, 1 Pohjois-Savossa, 1 Päijät-Hämeessä, 1 Ranskassa ja 1 Satakunnassa sekä 1 Varsinais-Suomessa. Vaikken kartoittanut vastaajien murretaustaa, voidaan vastaajien asuinpaikkajaukauman perusteella sanoa, että Pohjois-Pohjanmaan osuus kielellisenä ympäristönä korostuu aineistossani.

Analyysini *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen* merkityksistä painottuvat keräämiäni taustatietojen perusteella nuorten, Pohjois-Pohjanmaalla asuvien aikuisten näkemyksiin. Leviitin kyselyäni sähköisesti Facebookin kautta, joten on hyvä ottaa huomioon, että vastaajat ovat valikoituneet niihin, jotka käyttävät sosiaalista mediaa ja ylipäätään tietoteknisiä laitteita. Julkisen linkin sisältäneen Facebook-julkaisuni jakoi eteenpäin 11 henkilöä oman Facebook-tilinsä välityksellä, mistä voidaan päätellä, että kyselyni on tavoittanut tuttavapiiriäni paljon laajemman joukon ihmisiä.

Alkuperäinen aineistoni koostuu siis laajoista avomäärittelyistä (liite, tehtävät 2, 6 ja 10), kahdesta edellä mainittuja tehtävänantoja suppeammasta avotehtävästä (liite, tehtävät 4 ja 5) sekä monivalintatehtävistä (liite, tehtävät 1, 3, 7, 8, 9, 11 ja 12). Huomasin tutkimukseni edetessä joutuvani supistamaan aineistoni kokoa. Päädyin jättämään yhden laajan avotehtävän analysoinnin kokonaan pois. Kyseessä oli tehtävä 6 ”Pohdi sanapareja.

Millä tavalla nimitysten parisuhteen naiseen viittaavat merkitykset eroavat toisistaan?” joka tuotti mielenkiintoisia vastauksia. Näissä vastauksissa toistui kuitenkin useassa kohdassa ensimmäisessä tuottotehtävässä esiin tulleet asiat. Tutkimukseni kannalta ensimmäisen tuottotehtävän ja tilannetuottotehtävän vastaukset ovat niin olennaisia, etten voinut jättää näitä kahta analysoimatta. Otan tässä kohtaa esille sen, että erotan nämä kaksi merkittävää tuottotehtävää toisistaan käyttämällä tehtävänannosta 2 nimitystä **ensimmäinen tuottotehtävä** ja tehtävänannosta 10 nimitystä **tilannetuottotehtävä**. Nimitys ensimmäinen tuottotehtävä korostaa määrittelytehtävän ensisijaista asemaa kyselylomakkeen alussa, kun taas tilannetuottotehtävässä painottuu tilanteisen vaihtelun näkökulma.

Kysely tuotti hyvin eritasoisia määritelmiä: osa vastauksista oli hyvin lyhyitä ja osa monisanaisempia, kuten ensimmäisen tuottotehtävän (liite, kysymys 2) *emännän* määrittelyä koskevista aineistoesimerkeistä (1) ja (2) voi todeta. Esimerkin perässä oleva kirjainnumero-yhdistelmä perustuu aineistoni koodausjärjestelmään. Kirjain viittaa vastaajan sukupuoleen, N viittaa naiseen ja M mieheen, sekä numero kyselyvastauksen järjestykseen aineistossa.

- (1) *Tomera nainen. (M6)*
- (2) *Emäntä on animisissa miehensä kanssa. Heillä joko on tai ei ole lapsia. Oma yhteinen koti heillä on. Mies puhuu vaimostaan emäntänä. Nimitys on kunnioittava. Emäntä viittaa topakkaan kunnioitettavaan naishenkilöön. Ikään ei termillä viitata. (N40)*

Koodauksen mukaan esimerkin (1) määritelmä on mieheltä ja esimerkin (2) naiselta. Vaikka esitän tässä vain kaksi aineistoesimerkkiä, voin todeta niiden noudattavan aineistossani ilmenevää tendenssiä, jonka mukaan miehet määrittelevät nimitykset selvästi useammin yksinkertaisemmin ja vähäsanaisemmin naisiin verrattuna. Kuten jo aiemmin mainitsin, naisten ja miesten aineistot eivät sisällön määrän puolesta vastaa täysin toisiaan, sillä osalta miehistä puuttui määritelmät kokonaan tai joltain osin.

3.1.1. Kyselytesti

Tässä luvussa tulen esittelemään tarkemmin kyselytestimenetelmää lingvistisenä metodina. Esittelen kyselylomakkeeni tehtävänantoineen ja perustelen, miksi olen valinnut juuri kyseiset tehtävänannot ja mitä olen halunnut niiden avulla selvittää.

Tutkijan oman intuition hyödyntäminen yhdessä teoreettisen analyysin kanssa on ollut jonkin aikaa vakiintuneessa asemansa kielitieteellisessä tutkimusperinteessä (Talmy 2005: xi). Viime aikoina tieteenalan ulkopuolelta on luotu painetta sille, että kieltä tulisi tutkia enemmän kokeellisesta näkökulmasta (Gibbs 2007: 2). Eksperimentalismi on tutkijan intuition hyödyntämisen ja korpuslingvistiikan rinnalla vahvistanut asemaansa lingvistisessä tutkimuksessa. Kokeellisen semantiikan menetelmät voidaan jakaa akselille *hard experiments–soft experiments*. ”Kovat” kokeet liittyvät pääasiassa psykofysiologisten menetelmien käyttöön ja ”pehmeät” kokeet lähinnä kyselytestaukseen. Kyselytestauksella on pitkät perinteet eri elämänaloilla, mutta lingvistiikassa se on yleistynyt vasta viime vuosikymmenten aikana. Tästä johtuen menetelmästä on vähän tutkimuskirjallisuutta etenkin sanastontutkimuksen piirissä sekä tunnustetut käyttöperiaatteet ovat vakiintumattomia. (Vanhatalo 2005: 28–29, 31–32.)

Mielensisäisten ilmiöiden tutkiminen semantiikan näkökulmasta on vaikeaa. Kyselytestaus mahdollistaa kuitenkin osaltaan kielenpuhujien käsitysten ja mielipiteiden tuottamisen tutkittavaan muotoon. Kokeellisen kyselytestauksen validius lingvististen tutkimusmenetelmien joukossa korostuu silloin, kun kielikäsitys perustuu oletukseen kielen intersubjektiiivisesta ja subjektiiivisesta luonteesta. Tämä tarkoittaa sitä, että kielenpuhujan intuitiivisesti luomat merkitykset vaativat kieliyhteisön hyväksyntää, jotta tulemme ymmärretyiksi kommunikaatiotilanteissa. (Raukko 1994: 37.) Toisin sanoen kielenkäyttäjällä täytyy olla omaan, subjektiiiviseen tietorakenteeseen perustuvan tiedon ohella kollektiivista tietoa sanojen merkityksistä, mikä taas luo hedelmällisen pohjan kyselytestaukselle. Kyselytestauksen käyttö lingvistiikassa on herättänyt myös kritiikkiä kyselymenetelmän objektiivisuudesta, luotettavuudesta, validiudesta ja hyödyllisyydestä. Tavallisesti tämänkaltaista kritiikkiä kumpuaa korpus- ja intuitioperusteisten tutkimusten piireistä. (Vanhatalo 2005: 33.) Tutkimusmetodeissa on omat puutteensa, mitä ei mielestäni tule nähdä uhkana, vaan mahdollisuutena yhdistää erilaisia, mutta toisiaan täydentäviä menetelmiä.

Niin määrälliseen kuin laadulliseen tutkimukseen soveltuva kokeellinen kyselytestimenetelmä tuo lingvistiseen tutkimukseen kaivattua empiirisyyttä. Empiirinen tutkimusote asettaa tutkittavan ilmiön ajallispaikalliseen tilaan, jossa aiheen tarkastelu perustuu eri aisteja hyödyntävään havainnointiin. (Itkonen & Pajunen 2010: 9.) Kyselymenetelmän funktio on yhtäältä etäännyttää tutkijan roolia työhönsä nähden ja toisaalta tuoda kielen tulkitsijat lähemmäs tutkittavaa aihetta. Raukko (2002: 352) näkee asian niin, että merkitykset ovat epäselviä, hämärärajaista ja tilannesidonnaisia, jolloin erilaisten näkökulmien huomioonottaminen korostuu. Kielentutkija ei voi tehdä pelkästään omaan intuitioonsa perustuvia yleistyksiä, sillä kielenpuhujien kielikäsitteet eroavat aina jollain tasolla toisistaan.

Kyselytestauksella voidaan selvittää, mitä vastaajat ajattelevat ilmauksista ja miten he käyttävät niitä testitilanteessa. On ensiarvoisen tärkeää, että tutkija tietää tarkalleen, mitä hän haluaa kyselytutkimuksellaan selvittää. Kyselylomakkeen laadintaan on syytä käyttää aikaa ja harkintaa, sillä koko kyselyaineisto rakentuu yhden lomakkeen varaan. Raine Vallin (2015: 44–45) mukaan kyselylomakkeella suoritettujen tutkimusten vahvuutena voidaan pitää sitä, että tutkija ei vaikuta olemassaolollaan vastaajiin vastaustilanteessa. Kääntöpuolena on, ettei tutkija pysty ohjeistamaan vastaajia, jos he eivät ymmärrä esimerkiksi kyselyn kysymyksenantoa. Tämän kaltaisia väärinymmärryksen mahdollisuuksia voidaan minimoida testaamalla kysymysten toimivuutta ennen varsinaisen kysymyksen lähettämistä sekä kyselyn alkuun sijoitetulla tarkalla ohjeistuksella. Tutkimustulosten luotettavuutta parantaa myös se, että kysymykset esitetään kaikille vastaajille juuri samalla tavalla. Tämä ei aina toteudu sosiaaliseen vuorovaikutustilanteeseen perustuvassa haastattelussa, jossa tilanne varioi siihen osallistuvien ihmisten mukaan. Etenkin monivalintakysymysten valmiit vastausvaihtoehdot mahdollistavat useamman kysymyksen esittämisen, jolloin lomakkeen pituudesta huolimatta vastaamiseen ei kulu kovin kauan aikaa. Kyselylomakkeella tavoittaa suuren määrän vastaajia laajalta maantieteelliseltä alueelta nopeasti, jolloin tutkijan aikaa ja varoja säästyy. Lisäksi vastaaja voi valita vapaasti ajankohdan ja rauhallisen paikan, jossa vastata kyselyyn. (Valli 2015: 44–45.)

Vanhatalon (2005: 31) mukaan kyselytutkimus määräytyy hyvin pitkälti tutkijan mieltymyksistä, tavoitteista ja aiheen näkökulmasta. Kysely on mahdollista tehdä haastatteleamalla tai kirjallisena, mutta valitsin sähköisen muodon hyödyntääkseni nykyaikaista tek-

nologiaa ja tavoittaakseni helposti ja nopeasti laajan, heterogeenisen vastaajajoukon. Lomaketta laadittaessa kysymysten asettelu ja muotoilu ovat tärkeissä rooleissa. Vaarana on, että vastaajana toimiva maallikko, jonka kielitaju ei ole yhtä harjaantunut kuin lingvistin, tyytyy antamaan yksiköistä tuntemiaan sanakirjamääritelmiä, eikä tutkija näin pääse käsiksi hienojakoisempaan semanttiseen tietoon. Tehtävänantojen tulisi olla myös sellaisia, että ne on mahdollista analysoida kauttaaltaan systemaattisesti, jotta analyysi tuottaisi valideja tuloksia. Tutkijan on myös hyvä testata etukäteen lomakkeen toimimista, jotta täydellisiltä tehtävän väärinymmärryksiltä vältytään. Tehtävänantoja laatiesani minun tuli olla erityisen tarkka kysymysten mahdollisimman selkeässä, mutta tarpeeksi ohjeistavassa muotoilussa. Jokaisen kysymyksen kohdalla painotin, että tarkastelun kohteena ovat nimenomaan nimitysten merkitykset parisuhdekehityksessä, jotta muut merkitykset, kuten *emännän* saama merkitys 'äiti', eivät dominoisi aineistossani. Toisaalta jouduin jatkuvasti tasapainoilemaan sen kanssa, etten ohjeista vastaajia liikaa ja näin vaikuta määritelmiin.

Myös lomakkeen ulkoasuun ja pituuteen on syytä kiinnittää huomiota. Liian pitkä ja monitahoinen lomake laskee vastaajan motivaatiota vastaamiseen. Kyselylomakkeessani vastaajan motivoiminen näkyy siten, että olen sijoittanut avoimien tuottotehtävien lomaan helpompia monivalintakysymyksiä. Tässä nousee esiin kuitenkin eräs lomakkeen laadintaan liittyvä ristiriita. Kyselymenetelmän periaatteisiin kuuluu, että kysymykset tulee sijoittaa lomakkeessa niin, etteivät ne vaikuta toisiinsa. Jos sijoittaisin kaikki aikaa vievät ja aivokapasiteettia kuormittavat tuottotehtävät kyselyn alkuun, olisi hyvin todennäköistä, että yhä useampi vastaaja jättäisi kyselyn kesken. Kysymysten vaikutusta toisiinsa pyrin minimoimaan kyselysovelluksen asetuksella, joka mahdollisti vain yhden kysymyksen esittämisen kerrallaan ja joka esti edellisten vastausten korjailun. Tuloksia pohtiessani minun täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että lomakkeen kysymysjärjestys on voinut vaikuttaa informanttien antamiin määritelmiin. Huomionarvoista on kuitenkin se, että sijoitin painoarvoltaan merkittävimmän tuottotehtäväni (liite, kysymys 2) aivan kyselyn alkuun, jolloin sen tuottamat havainnot eivät ole kytköksissä muihin tehtäviin.

Kuten olen aiemmin maininnut, kyselytestini koostuu avoimista tuottotehtäväkysymyksistä, joihin vastaaja on saanut tuottaa omasanaisia vastauksia, sekä niitä täydentävistä monivalintatehtävistä, joissa vastausvaihtoehdot on rajattu. Seuraavissa alaluvuissa

3.1.1.1. ja 3.1.1.2. esittelen ja perustelen kaikki 12 kyselylomakkeen tehtävänantoa kaikkein vastausvaihtoehtoineen. Kyselylomake on esitetty kokonaisuudessaan liitteessä. Seuraavissa alaluvuissa esitettävien tehtävänantojen numerointi perustuu liitteen lomakkeen numerointiin.

3.1.1.1. Avoimet kysymykset

Kyselylomakkeessa (liite) merkittävin rooli on avokysymyksillä, jotka tuottavat vastaajien vapaasti muotoilemia henkilökohtaisia määritelmiä nimityksistä. Monivalintatehtävien funktio on syventää ja spesifioida avoimia merkitysmääritelmiä. Kyselylomakkeeni avokysymykset niiden esitysjärjestyksessä ovat seuraavat:

2. Millaisia mielikuvia ja/tai ajatuksia sinulla nousee mieleen alla olevista nimityksistä, kun niillä viitataan parisuhteen osapuoleen? Voit kuvailla esimerkiksi nimitykseen sopivan naisen ja/tai nimittäjän sisäisiä ja ulkoisia ominaisuuksia, parisuhdetta ja nimityksen käyttötilannetta.
6. Pohdi sanapareja. Millä tavalla nimitysten parisuhteen naiseen viittaavat merkitykset eroavat toisistaan?
10. Millaisiin tilanteisiin sopii, että parisuhteen osapuolesta käytetään alla mainittuja nimityksiä? Voit kuvailla tilannetta, paikkaa ja henkilöitä.

Kysymyksessä 2 pyydän vastaajaa yksinkertaisesti määrittelemään erikseen kunkin parisuhteen nimityksen haluamallaan tavalla. Tämän tehtävänannon kautta pystyn analysoimaan sitä, millaisia piirteitä natiivipuhujat hahmottavat nimitysten merkityksissä. Oman näkemykseni mukaan vastaajan on helppo määrittää nimityksen prototyypin merkitys, joten kysymyslauseen jälkeen sijoitetun ohjeistuksen tarkoitus on haastaa vastaajaa pohtimaan nimitystä pintaraapaisua syvemmältä. Tehtävänannossa olen pyrkinyt siihen, etten ohjailisi vastaajaa liikaa, mutta samalla tarjoaisin tarttumapintaa merkityksen määrittelyyn.

Kuten aineiston esittelyn kohdalla kerroin, jouduin valitettavasti jättämään tehtävän 6 analysoinnin tutkimukseni ulkopuolelle. Esittelen kuitenkin seuraavaksi myös tehtävän 6 alkuperäisen funktion lomakkeella. Kysymyksellä 6 on samantyyppinen merkityksen määrittäytehtävä kuin ensimmäisellä kysymyksellä, mutta tässä toisessa avotehtävässä

emäntää, muijaa ja vaimoketta verrataan toisiinsa. Tehtävänannolla pyrin löytämään vastauksen tutkimuskysymykseeni, miten merkitykseltään läheiset lekseemit erotetaan toisistaan. Vanhatalo (2005: 28) on todennut, että sanojen merkitysvivahteet erotetaan helpommin, kun sanoja verrataan keskenään toisiinsa. Tämän huomion varaan kyselytutkimuksensa sanaparivertailun on perustanut esimerkiksi Milla Luodonpää-Manni (2013), joka tutkii tieteellisten termien merkityseroja. Vastaajan määritellesä jonkin sanan merkitystä hän helposti ohjautuu siteeraamaan valmiiksi annettuja merkitysmääritelmiä (Luodonpää-Manni 2013: 246), ja nähdäkseni tämä seikka voi näkyä myös oman tutkimuksessani vastaajien valmiisiin sanakirjamääritelmiin tukeutumisena. Uskon lähtökohteisesti siihen, että nimitysten keskinäinen vertailu paljastaa mahdollisesti jotain uusia puolia nimitysten merkityksistä. Vaikka tehtävänanto jäi ilman tarkempaa analyysia, tuotti se alustavan tarkastelun perusteella hyvin mielenkiintoisia vastauksia. Jonkin käsitteen vertaaminen toiseen käsitteeseen näyttäisi mahdollistavan erilaisen lähtökohdan merkityksen pohtimiseen.

Eräs tutkimuskysymykseni liittyy nimitysten tilanteiseen vaihteluun. Avotehtävässä 10 pyydän vastaajaa kuvailemaan tilanteita, joissa tutkimieni nimitysten käyttö on luontevaa. Intuitioni ja aiemman tutkimukseni perusteella (Kynkäänniemi 2015) ajattelen, että sopivan parisuhdenimityksen valinta kaikista mahdollisista yksiköistä riippuu hyvin pitkälti tilanteesta: sen virallisuudesta, osallistujista ja paikasta. Hassisen tutkimus (2015) tukee tätä päätelmää, sillä Hassisen haastatteleminen kielenkäyttäjien mukaan nimenomaan tilanteen virallisuus, keskustelukumppanin ominaisuudet, kuten ikä, status ja tieto toisen parisuhteen tilasta, vaikuttavat nimityksen valintaan. Nimitysvalintoihin näyttää vaikuttavan myös kumppanin ominaisuudet, keskustelun sävy ja puhujan mielentila. Yleisesti voidaan sanoa, että tämä kaikki liittyy ihmisten tapaan arvottaa sanoja tietorakenteidensa ja kokemustensa perusteella. Erilaiset sosiaaliset vuorovaikutustilanteet aktivoivat ihmis-mielessä tilanteeseen sopivan sanaston. Tavallisesti kielenpuhuja valitsee sävyiltään vähemmän arkisen ilmauksen silloin, kun kielenkäyttötilanne on formaalimpi.

Näistä laajoista merkitysmääritelmätehtävistä poikkeavat kysymyslomakkeen tehtävät 4 ja 5:

4. Millaisen koulutuksen saaneeseen naiseen parisuhdenimitys viittaa?
5. Missä tai millaisella seudulla asuvaan naiseen parisuhdenimityksen käyttö sopii?

Nämä kysymykset ovat rakenteeltaan avoimia tuottotehtäviä, mutta niiden tehtävä on monivalintakysymysten tavoin spesifioida nimitysten herättämiä mielikuvia. Kysymysten 4 ja 5 taustalla on ajatus, että tarkoitteen koulutustausta ja asuinseutu rajaavat nimityksen viittausalaa. Oman intuitioni mukaan *emäntä* ja *muija* eivät tavallisesti sovi viittaamaan korkeakoulutettuun naishenkilöön. Toki eräs huumorin keino on sanoilla leikittely, mutta *emäntää* ja *muijaa* on humoristisessa kontekstissakin vaikea nähdä korkeakoulutetun puolison nimityksinä. Erityisen kornilta kuulostaa, jos *emäntä*-nimitystä käytetään korkeakoulutetusta ja kaupungissa asuvasta kumppanista. En nähnyt tarpeelliseksi spesifioida sitä, mihin koulutustaustalla ja asuinseudulla tarkalleen viitataan. Näin ollen jätin vastaajalle mahdollisuuden määritellä kyseiset näkökulmat haluamallaan tavalla.

3.1.1.2. Suljetut kysymykset

Suljetuilla kysymyksillä tarkoitan siis sellaisia kysymyksiä, joiden vastausmahdollisuudet olen rajannut ennalta. Kyselylomakkeessani on kaiken kaikkiaan 7 varsinaista monivalintatehtävää spesifioimassa nimitysten synnyttämiä mielikuvia. Koska nimitysten merkitykset ovat liukuvia ja sumearajaisia, olen hyväksynyt monivalintatehtävissä useamman vastausvaihtoehdon valinnan. Poikkeuksen tekevät tehtävät 1 ja 9 (liite), jotka ovat vastausvaihtoehdoiltaan kyllä/ei/en osaa sanoa -tyyppisiä. Jokaisen monivalintakysymyksen ohessa on tekstikenttä vapaata kommentointia varten siltä varalta, että vastaajalla herää kysymyksen kohdalla mieleen jotain tehtävänantoon tai vastausvaihtoehtoihin liittyvää. Tällä vastaajan oman mielipiteen esiin tuomisen mahdollisuudella pyritään muun muassa siihen, ettei vastaaja turhaannu ja jätä kyselyä tekemättä, jos jokin monivalintatehtävissä ei miellytä häntä. Selvää on myös se, että tutkija voi saada kommenteista palautetta ja lisäinformaatiota. Omassa tutkimuskyselyssäni kommentointimahdollisuutta käytettiin jonkin verran niin naisten kuin miesten aineistoissa. Kommentit koskivat pääasiassa monivalintatehtävien tarkennuksia ja tehtävänannon aikana vastaajien mieliin juolahtaneita ajatuksia nimitysten merkityksistä.

Lomakkeen ensimmäinen monivalintakysymys on ”Onko sinulle tuttua, että nimityksillä *emäntä*, *muija* ja *vaimoke* viitataan parisuhteessa olevaan naishenkilöön?”. Vastausvaihtoehtoina ovat ”kyllä”, ”ei” ja ”en tunne nimitystä”. Kysymys on sijoitettu aivan lomakkeen alkuun, jotta kysymys yhtäältä johdattelisi vastaajaa aiheeseen ennen varsinaisia

emännän, muijan ja *vaimokkeen* määrittelyvaatimuksia ja toisaalta mittaisi vastaajien yleisiä käsityksiä nimityksistä parisuhteen ilmaisijoina.

Kysymys 2 ”Minkä ikäiseen naiseen parisuhdenimitys viittaa?” mittaa viittauskohteen ominaisuuksia iän osalta. Vastausvaihtoehdoiksi kysymykseen 2 asetin mielikuvia hyödyntävät ikäluokat teini, nuori aikuinen, aikuinen, keski-ikäinen ja eläkeläinen. Valitsin ikäkäsitteet ikävuosien sijasta mielikuvaisuuden tukemisen vuoksi. Sanallisesti ilmaistut ikäluokat voivat näyttäytyä vastaajalle konkreettisempina kuin pelkät luvut, jolloin merkityksen määrittely mahdollisesti helpottuu. Tämä kysymys ja aiemmassa alaluvussa 3.1.1.1. esittelemäni avokysymykset 4 ja 5 (koulutus, asuinseutu) tähtäävät tarkentamaan tarkoitteen erityispiirteitä.

Monivalintakysymysten 7, 8 ja 9 avulla pyrin täsmentämään tietoja nimityksiin liittyvistä parisuhteista.

7. Kuinka vakiintuneeseen parisuhteeseen nimityksen käyttö liittyy?
8. Kuinka pitkään kestäneeseen parisuhteeseen nimityksen käyttö liittyy?
9. Voiko nimitystä käyttää viittaamassa naiseen, joka on parisuhteessa toiseen naiseen, eli lesbosuhteen osapuoleen?

Kysymyksen 7 vastausvaihtoehdot ovat tapailu, seurustelu, avoliitto, rekisteröity parisuhde, avioliitto. Parisuhteen statusta selvittävässä kysymyksessä vastausvaihtoehtoina ovat parisuhteen tyypilliset vaiheet. Parisuhteen virallisuus on yksi merkittävimmistä kumppanin nimityksen valintaan ja käyttöön vaikuttava tekijä (Hassinen 2015: 12, 20). Kysymyksessä 8 vastaaja voi valita parisuhteen keston seitsemästä vuosiluokasta, jotka ovat alle vuosi, 1–3 vuotta, 3–5 vuotta, 5–10 vuotta, 10–15 vuotta, 15–30 vuotta ja 30–50 vuotta. Kyseiset kestoluokat on jaoteltu seitsemään osaan, jotta luokat eivät olisi liian laajoja tai toisaalta liian yksityiskohtaisia. Kysymyksen 7 ja 8 tulokset tulevat olemaan todennäköisesti jollain tasolla yhteydessä toisiinsa. Parisuhteen status ja kesto eivät ole välttämättä suorassa korrelointisuhteessa, joten on mielenkiintoista nähdä, onko kysymysten 7 ja 8 tulosten välillä paljon vaihtelevuutta. Kysymyksessä 9 pyydän vastaajaa vastaamaan ”kyllä”, ”ei” tai ”en osaa sanoa” siihen, voiko lesboparisuhteen osapuolta kutsua nimityksillä *emäntä*, *muija* ja *vaimoke*. Tämä kysymys selvittää sitä, kuuluuko nimitysten kehyksiin pelkästään miespuolinen puoliso vai mahdollisesti myös nainen.

Koska minulla ei ole käsitystä vastaajien suhdestatuksista, pystyn esittämään asiasta vain yleisiä mielipiteitä ottamatta kantaa nimitysten todelliseen käyttöön lesbosuhteissa.

Kysymys 11 ”Keneen parisuhdenimityksen käyttö sopii?” on mielestäni erityisen mielenkiintoinen. Kysymyksen funktio on selvittää, sopiiko parisuhdenimitys käytettäväksi omasta puolisosta, toisen puolisosta vai jonkun tuntemattoman henkilön puolisosta. Tämä kysymys nivoo yhteen näkökulmat nimitysten tilanteisesta vaihtelusta ja nimityksen sävyistä. Jos esimerkiksi jokin nimitys ajatellaan erityisen negatiivissävytteiseksi, en usko, että nimityksellä halutaan viitata omaan kumppaniin. Voi olla, että jokin kielteiseksi koettu nimitys sopii sellaisenaan tai sävyltään neutralisoituneena viittaamaan nimittäjälle ei-niin-läheisen tai tuntemattoman ihmisen kumppaniin. Kysymyksessä 12 vastaajaa pyydetään ilmaisemaan, millainen parisuhdenimitys on sävyltään. Vastausvaihtoehtoja ovat erittäin myönteinen, myönteinen, neutraali, kielteinen ja erittäin kielteinen. Koska *emäntä*, *muija* ja *vaimoke* ovat hyvin deskriptiivisiä ja affektiivisiä ilmauksia, uskon informanttien mielipiteiden nimitysten sävyistä tulevan esiin jo tuottotehtävien määrittelyissä. Kysymys 12 kokoaa kuitenkin kattavasti yhteen informanttien käsitykset nimitysten sävyistä.

3.2. Intuitiivinen sisällönanalyysi ja tutkijan intuitio

Kyselyaineistossani painottuvat informanttien omasanaiset vastaukset. Avokysymysten vastauksia tarkastellaan tavallisesti laadullisen sisällönanalyysin avulla. Tämä tarkoittaa sitä, että vastauksia esimerkiksi luokitellaan, lajitellaan ja koodataan, minkä jälkeen niistä voidaan esittää määrällisiä tuloksia. Avokysymysten hyödyntäminen tutkimuksessa mahdollistaa vastaajien omien käsitysten esiintuomisen, mutta samalla heikentää tutkimuksen tilastollista validiutta, sillä aineiston sisällön luokittelu on vaikeaa. (Alanen 2011: 151.) Alasen (2011) ajatuksiin laadullisen aineiston analyysin hankaluudesta voi yhtyä, sillä informanttien omasanaisten vastausten analysoimisen mielekkyydestä huolimatta on totta, että vastausten jäsentämisessä ja luokittelussa kohtaa helposti ongelmia. Informanttien vastausten taso vaihtelee paljon aineiston sisällä, johon vaikuttaa muun muassa informanttien tausta. Kyselyyn pyritään vastaamaan nopeasti, jolloin vastauksissa on esimerkiksi paljon kirjoitusvirheitä. Tutkijalla voi olla myös vaikeuksia ymmärtää lyhyestä tekstistä tai muutamasta sanasta, mitä vastaaja todella tarkoittaa.

Kirjallinen analysointiprosessi tapahtuu pääpiirteissä siten, että aineiston läpikäynnin yhteydessä kerätään, merkitään ja luokitellaan esimerkkejä erilaisista aineistossa ilmenevistä tapauksista. Tästä syntyy yhtenäisiä, mutta usein toisiinsa verkostoituneita luokkia, joiden sisältämiä tapauksia voi kategorisoinnin jälkeen laskea ja kuvailla laadullisesti. (Alanen & Martin 2011: 45–46.) Näin olen käsitellyt tutkimusaineistoani sanallisten vastausten osalta. Ensimmäisen tuottotehtävän vastauksista hahmottuvat tarkoitetta, parisuhdetta, nimityksen käyttöä, asenteita ja sävyä kuvailevat luokat, joiden alle vastaajien kommentit jakautuivat. Vastaavasti tilannetuottotehtävässä luokat jakautuvat vuorovaikutustilanteisiin osallistuvien, tarkoitteen, parisuhdetilanteen, tilanteen sävyn (epävirallinen, virallinen, huumori, riita jne.) kuvailuihin sekä yksittäisiin tilannemainintoihin (”maalla tanssit”). Tarkoitetta koskevat tarkentavat avotehtävät (liite, tehtävät 4 ja 5, koulutus ja asuinseutu) analysoin myös samalla tavalla. Vastauksia yhdistelemällä sain laskennallisia tuloksia maininnoista, joista pystyin tekemään havaintoja, mitkä asiat aineistossa nousivat korosteisiksi aiheiksi. Näitä havaintoja ja esimerkkejä aineistosta esittelen analyysini yhteydessä.

Suljettuihin kysymyksiin hyödynnetään kuvailevaa tilastollista analyysia. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että mitattavista muuttujista kerätyistä arvoista muodostetaan tilastoja. Arvojen tarkastelu ja vertailu johtaa havaintojen tekemiseen. (Alanen 2011: 154.) Monivalintatehtävien tulokset otan analyysissani esille tuottotehtävävastausten analysoinnin yhteydessä. Koska naisten ja miesten antamat vastausmäärät vaihtelevat, esitän laskennalliset tulokset prosentteina. Kaikissa taulukoissa on ilmoitettu erikseen naisten ja miesten kokonaisvastausmäärät sekä prosentuaaliset luvut ja vastausten yhteismäärä sekä yhteisprosentit.

Omilla kieli-intuitiooni perustuvilla oletuksilla ja tulkinnoilla on oma osansa tutkimuksessani. Ne näkyvät tutkimuskysymysten asettelussa ja tavassani analysoida aineistoa. Kysymyksenasettelussa näkyvät kielitajuni perusteella muodostamani ennakko-oletukset nimityseroihin vaikuttavista tekijöistä ja aineiston analyysissa hahmottamani subjektiiviset tulkinnat. Onkin aiheellista nostaa esille Leonard Talmy, yhden kognitiivisen kielitieteen johtohahmon, ajatukset tutkijan intuitiosta osana kielitieteellistä tutkimusta. Talmy on keskittynyt tutkimaan kielisysteemissä vaikuttavia psykologisia ja kognitiivisia järjestelmiä. Varhaisemmissa julkaisuissaan Talmy esittelee hahmopsykologiasta tuttua

kuvio–taustajaotteluun, johon viittasin teoriaosuuden luvussa 2.1. Viimeaikaisissa julkaisuissaan Talmy on ottanut kantaa metodiikkaansa ja yleisesti kielitieteelliseen tutkimukseen. Hän on puolustellut erityisesti klassista metodia eli tutkijan intuition käyttöön nojaavaa lingvistiikkaa. (Huumo & Sivonen 2010: 19–20.) Tämä kannanotto on syntynyt vastareaktion kielitieteessä käydylle keskustelulle, jonka mukaan tutkijoiden tulisi hyödyntää tutkimuksessa enemmän aitoja kielenaineistoja, korpuksia. Kyseinen keskustelu liittyy laajemmin haluun ohjata kielitieteellistä tutkimusta lähemmäs empiiristä tutkimusotetta. Suomessa esimerkiksi Krista Ojutkangas on puhunut kieliaineistojen käytön puolesta. Hänen mukaansa tutkijan oma mielikuvitus ei riitä kuvaamaan kielen ilmiöitä tarpeeksi spesifisti. Jarmo Jantusen mielestä taas vastakkainasettelu aineistometodin ja intuition käytön välillä on turhaa, sillä lingvistiikka hyötyy molemmista. (Ojutkangas 2008; Jantunen 2009: 101, 107.)

Intuitio⁴ on Talmy (2005) mukaan kielenkäyttäjän tietoisia huomioita kielestä sellaisina kuin ne ilmenevät kognitiossa. Se on kaikkien äidinkielen puhujien jakama arkipäiväinen kyky, jota tutkija hyödyntää tutkimuksessaan. Tutkijan ja maallikon intuitiot eroavat siinä, että tutkija pyrkii tietoisesti harjoittamaan kielitajuun, jotta hän pystyy tarkastelemaan kieltä täsmällisin tieteellisin termein mahdollisimman laajan kielitiedon avulla. Talmy korostaa sitä, että intuition käyttö on oletusarvoista erityisesti semanttisessa tutkimuksessa. (Huumo & Sivonen 2010: 20, 34–35.) Talmy mukaan kielessä on ilmiöitä, joita voidaan ja toisaalta ei voida tutkia intuition avulla. Talmy erottaa intuitiometodologiasta kaksi erilaista puolta: kielenkäyttötilanteessa tapahtuvan (*online introspection*) ja käytöstä irrallisen (*offline introspection*). Offline-intuition käyttö toimii erityisesti silloin, kun tutkitaan esimerkiksi leksikaalisen ilmauksen merkitystä, synonymiaa ja samaan merkityskenttään kuulumista. Online-intuitiota voidaan helpoimmin hyödyntää esimerkiksi silloin, kun havainnoidaan kielenkäyttötilanteessa tapahtuvaa aihepiirin valintaa, keskustelun koherenssin tasoa ja puhujan virheitä sekä takelteluja. (Talmy 2005; Huumo 2007: 171–172.) Edellä mainittuihin näkökulmiin nähden pidän tutkimusaiheittani sellaisena, jota on mahdollista tutkia laajasti intuition perustuvilla argumenteilla. Tutkimani *emäntä*, *muija* ja *vaimoke* eivät ole semanttisilta rakenteiltaan niin hämäriä ja monimutkaisia yksiköitä, etteivätkö tavalliset natiivipuhujat pystyisi pätevästi, omaan intuitionsa

⁴ Leonard Talmy itse käyttää käsitettä *introspektio*. *Intuitio* ja *introspektio* tarkoittavat käytännössä lähes samaa asiaa.

luottaen arvioimaan näiden sanojen merkityksiä. Toki on otettava huomioon se tosiseikka, etteivät kielenkäyttäjien käsitykset kielestä vastaa täysin kielen luonnollista käyttöä.

4. ANALYYSI

Luvussa 4 raportoin kyselytestin tulokset. Esitän tekstin yhteydessä taulukkoja, joihin on eritelty naisten ja miesten vastaustulokset sekä yhteistulokset. Koska naisten ja miesten vastausmäärät vaihtelevat, esitän laskennalliset tulokset prosenttilukuina. Jokaisessa taulukossa on nähtävillä erikseen naisten ja miesten mainintamäärät sekä näiden mainintojen yhteenlaskettu lukema.

Ensimmäisen tuottotehtävän osalta sain kaikilta naisinformanteilta (50 vastaajaa) jonkinlaisen *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen* määritelmän. Samoin kävi myös tilannetuottotehtävässä *emännän* ja *muijan* kohdalla (50 vastausta molemmista), mutta *vaimokkeen* tilanemääritelmä puuttuu yhdeltä naisinformantilta, Näin ollen yhteismäärä *vaimokkeen* osalta tilannetuottotehtävässä on 49 vastausta. Ensimmäiseen tuottotehtävän määritelmän *emännästä* on antanut 42 miestä, *muijasta* 44 miestä ja *vaimokkeesta* 44 miestä. Tilannetuottotehtävän määritelmän *emännästä* on antanut 41 miestä, *muijasta* 42 miestä ja *vaimokkeesta* 41 miestä.

4.1. Hahmo-kehysjako

Esittelen aluksi merkityspiirteiden erotteluun liittyvän näkemykseni, jota hyödynnän analyysissäni. *Emännälle*, *muijalle* ja *vaimokkeelle* on yhteistä, että ne rajaavat kielenulkoisista entiteeteistä hyvin samankaltaiset tarkoitteet. Tämä tarkoittaa sitä, että nimitykset muistuttavat toisiaan hahmoiltaan, jolloin merkityserot tulevat eksplisiittisimmin esiin ilmauksiin liittyvien kehystietojen valossa. Kuten aiemmin olen maininnut, käsittelen analyysissäni yhtäaikaisesti tuottotehtävien ja monivalintatehtävien tuloksia. Tutkimieni nimitysten osalta liitän hahmoon kuuluvaksi naisen iän ja parisuhdestatuksen siksi, että kyseiset ominaisuudet hahmottavat kaikkien mahdollisten entiteettien joukosta juuri tietynlaiset tapaukset. Tuottovastausten mainintoihin (tehtävät 2 ja 10) yhdistän kyselylomakkeeni tarkoitteen ikää mittaavan monivalintatehtävän 3 tulokset sekä parisuhdetta koskevien monivalintatehtävien 7, 8 ja 9 tulokset (liite). *Emännän* kohdalla teen poikkeuksen, sillä nostan osaksi hahmoa myös tuottotehtävistä saadut kuvailut naisen luonteesta. Perustelut tähän kuin myös hahmojen analyysit esitän seuraavassa alaluvussa 4.2.

Vastaavasti luvussa 4.3. tuon esille *emännän, muijan ja vaimokkeen* kehystiedot. Näihin kehystietoihin luen kuuluvaksi tarkoitetta koskevat tiedot ulkonäön, luonteen, koulutuksen, asuinpaikan ja roolin kotona osalta. Tämän lisäksi kehukseen sisällytän kaiken puhujaa, tilannekontekstia ja affektia koskevan tiedon. Pääpaino analyysissa on ensimmäisen tuottotehtävän ja tilannetuottotehtävän määritelmillä. Täydennän niitä kyselytestin tehtävistä 4, 5, 11 ja 12 (liite) saaduilla tiedoilla, joissa käsitellään tarkoitteen koulutusta ja asuinseutua sekä nimityksiin sopivia käyttökonteksteja ja sävyjä.

4.2. Parisuhdenimitysten hahmot

4.2.1. Toimielias emäntä

Ensimmäisen tuottotehtävän määritelmistä käy ilmi, että viittauskohteen iän puolesta naisvastaajat (12 mainintaa) mieltävät *emännän* vanhemmaksi henkilöksi. Vastausten perusteella ei voida varsinaisesti sanoa, minkä ikäiseen naiseen tarkalleen ilmaus *vanhempi* viittaa. Yhdessä naisen tuottamassa vastauksessa tarkennettiin *emännän* koskevan keski-ikäistä naista, ja erään toisen naisen mielestä nimitys sopii niin vanhalle kuin nuorelle naiselle. Naisten tavoin 4 miestä kommentoi *emännän* kuvaavan vanhempaa naista. Monivalintatehtävän 3 ”Minkä ikäiseen naiseen parisuhdenimitys viittaa?” tulokset tarkoitteen iästä on taulukossa 2, ja ne näyttävät vastaavan aikalailla ensimmäisen tuottotehtävän ikämääritelmiä.

TAULUKKO 2. Emännän ikä.

	N50 M49		yht. 99
teini %	0	0	0
nuori aikuinen %	0	2,0	1,0
aikuinen %	42,0	46,9	44,4
keski-ikäinen %	42,0	34,7	38,4
eläkeläinen %	14,0	12,2	13,1
vanhus %	2,0	4,1	3,0

Taulukosta 2 käy ilmi, että tyypillisesti *emännän* nähdään viittaavan ennen muuta aikuisen naiseen (44,4 prosenttia) ja seuraavaksi eniten keski-ikäiseen (38,4 prosenttia). Muutamissa tapauksissa *emäntä* yhdistetään eläkeläisiin (13,1 prosenttia) ja vanhuksiin (3 prosenttia), mutta kukaan tai lähes kukaan vastaajista ei näe nimitystä teinin (0 prosenttia) tai nuoren aikuisen (1,0 prosenttia) nimityksenä. Taulukkoa 2 tulkitessa on otettava huomioon, että kyseessä on kaikista stereotyyppisin tulos iän suhteen, sillä vastaaja on voinut valita vain yhden ikäluokan kaikista luokista. Taulukko 2 osoittaa, että tavallisesti *emäntä* luo vastaajien mielissä kuvan aikuisesta naisesta, mutta tulos ei kuitenkaan poissulje sitä, etteikö nimitystä käytettäisi nuoren naisen nimityksenä.

Koko aineiston, mutta erityisesti naisten antamien vastausten, perusteella *emännän* hahmossa korostuu voimakkaasti naisen luonne, etenkin toimeliaisuus. Saman tuloksen *emännän* suhteen on havainnut tutkimuksessaan myös Ahonen (2002), jonka analyysissa tarkoitteen toimeliaisuus nousee korosteiseksi merkityspiirteeksi jokaisessa pohjalaismurteen aineistossa. Ahonen tutkimuksensa päätteeksi vetää yhteen, että *emäntä* näyttää kuvaavan naista, joka on ”väsymätön toimija”. (Ahonen 2002: 69–70, 75). *Emäntä*-nimitykseen liitetyt luonteenpiirteet näyttävät mielestäni rajaavan tarkoitteiden joukosta reippaimmat yksilöt, minkä perusteella ehdotan naisen luonnetta osaksi *emännän* merkityshahmoa. Kuvailuja *emännän* luonteesta on annettu lähinnä ensimmäisessä tuottotehtävässä, mikä entisestään voimistaa luonneaspektin merkitystä. Esittelenkin seuraavaksi ensimmäisen tuottotehtävän vastausten luonnemääritelmiä *emännän* osalta.

Emäntää kuvaillaan usean naisen ensimmäisen tuottotehtävän vastauksessa ”topakaksi” ja ”tomeraksi” (7 mainintaa). Myös naisen hallitsevuus, päätösvaltaisuus ja vahvatahtoisuus (yhteensä 6 mainintaa) nousevat esille naisten määritelmässä. Kaksi naisvastaajaa jakavat samanlaisen ajatuksen, että *emännällä* on ”kaikki langat käsissään”. Emäntää kuvataan myös ”osaavaksi” ja ”käytännölliseksi”. *Emäntään* liittyy erilaisia näkemyksiä. Osassa naisvastaajista nimitys herättää mielikuvan ”äkäisestä” ja ”tiukkapipoisesta”, ”eikoulutetusta” naisesta, mutta vastapainona tälle *emäntä* nähdään ”perheen ja asioiden koossa pitävänä voimana”, ”rakastavana” ja ”kunnioitettavana” sekä ”miehen arvostamana”. Naisen luonnetta kuvastaa omalla tavallaan myös esimerkissä (3) esitetty näkemys *emännän* merkityksestä.

- (3) *Justiina, joka on kunnon maalaistäti. Paasaa, höösää, tekee ruokaa, pesee pyykit, hoitaa lapset, mäkättää.* (N30)

Kyseisessä ensimmäisen tuottotehtävän vastauksessa mainitaan ”Justiina” samoin kuin eräässä toisessa miesinformantin vastauksessa. Justiina ei ole tavallinen naisennimi, sillä sen merkitys on laajentunut viittaamaan monille suomalaisille tuttuun Ola Fogelbergin luomaan sarjakuvahahmoon Justiinsa Puupäähän. Tämä Pekka Puupään vaimona tunnettu hahmo on todennäköisesti osaltaan vaikuttanut ihmisten mielikuvaan tyypillisestä emännästä. Justiina Puupää esiintyy Pekka ja Pätkä -filmatisoinneissa (1953–1960) topakkana, helposti suuttavana, isokokoisena ja kaulinta heiluttavana naishenkilönä, joka yrittää pitää miehensä tiukassa kurissa. Näyttäisi siltä, että vastaavanlainen kuva *emännästä* piirtyy edelleen kielenpuhujien tajuntaan, sillä aineistosta käy myös ilmi, että *emäntä*-sanaan liitetään kuuluvaksi komentelu ja asioista nalkuttaminen. Eräs naisvastaaja tarkentaa, että emäntä pitää kuria miehelleen. Ehkäpä tämä näkökulma liittyy toisen naisvastaajan mielenkiintoiseen mielipiteeseen, minkä mukaan *emäntä*-sanan käytöstä tulee mieleen enemmän äitisuhde kuin parisuhde. Tällöin kahden aikuisen ihmisen välillä voidaan nähdä olevan ennemminkin hierarkkinen kasvatussuhde kuin tasa-arvoisen parisuhde.

Suhteessa naisvastaajiin miehet antavat ensimmäisessä tuottotehtävässä vain muutamia yksittäisiä emännän luonnetta koskevia mainintoja, jotka kylläkin yhtenevät naisten esiin nostamiin piirteisiin. Miehet kuvailevat emäntää ”tomeraksi”, ”tiukaksi”, ”topakaksi” ja ”dominoivaksi”. Eräs miesvastaaja kuvailee emännän olevan ”oman mielipiteensä vanki”, joka viittaa naisen ehdottomuuteen ja päättäväisyyteen. Edellä esitetyt kuvailut emännästä liittyvät vallan dimensioon. Ahosen mukaan toimeliaisuudella ja vallalla on *emännän* kohdalla yhteys. Ahonen kuvailee yhteyttä siten, että tekevällä on valta eritoten silloin, jos kyseinen toimija tekee työtään käskyttä. (Ahonen 2002: 45.) Valtaapitävä näkee siis oikeudeksensa ohjailla ja käskyttää muita.

Jos useampi informantti oli samaa mieltä *emäntä*-nimityksen hahmottamista tarkoitteen luonteenpiirteistä, sama yksimielisyys jatkuu parisuhdeaspektin osalta. Ensimmäisen tuottotehtävän ja tilannetuottotehtävän vastauksissa käy selkeästi ilmi niin naisten kuin miesten osalta, että *emäntä*-nimitys kuuluu ensisijaisesti pitkään kestäneeseen, vakiintuneeseen parisuhteeseen ja yhteensä 5 naisvastaajan mielestä eritoten avioliittoon. Miesten

aineistossa pitkä suhde on määritelty yli 15 vuotta kestäneeksi. Määritelmien perusteella naisille *emännän* käyttö implikoi jotain parisuhteen tilasta, mutta vastaavanlaista näkökulmaa ei nouse esiin miehiltä yhtä vastausta lukuun ottamatta. Siinä parisuhde määritellään naisen vahvasta luonteesta huolimatta tasa-arvoiseksi. Naisten *emäntä*-määritelmässä miehen ja naisen välisestä suhteesta annetaan eriäviä mielipiteitä: toisaalta nimitys kertoo miehen arvostavan puolisoaan, toisaalta taas nainen näyttäytyy arvohierarkiassa miehen alapuolella olevaksi tai miehen hallitsemaksi. Asetelma *emännän* suhteen onkin erityisen mielenkiintoinen, sillä tulokset osoittavat *emännän* hahmon voimakkaaksi, päätösvaltaiseksi persoonaksi, mutta samalla taustalla vaikuttaa tieto naisen alisteisesta roolista mieheensä nähden.

Monivalintatehtävän tulokset parisuhteen statuksen osalta on esitetty taulukossa 3.

TAULUKKO 3. Parisuhteen status.

	N95	M87	yht. 182
tapailu %	0	0	0
seurustelu %	8,4	8,0	8,2
avoliitto %	23,2	24,1	23,6
avioliitto %	48,4	49,4	48,9
rekisteröity parisuhde %	20,0	17,2	18,7

Kuten taulukosta 3 huomata saattaa, *emäntä*-nimitys on yhdistetty ennen muuta avioliittoon (48,9 prosenttia maininnoista), seuraavaksi eniten avoliittoon (23,6 prosenttia) ja rekisteröityyn parisuhteeseen (18,7 prosenttia). Osa vastaajista näkee nimityksen sopivan myös seurusteluvaiheeseen (8,2 prosenttia), kun taas yhdenkään vastaajan mielestä nimitys ei sovi tapailun yhteyteen. Tuottotehtävämääritelmissä nousi esiin selvästi parisuhteen vakiintuneisuus *emäntä*-nimityksen käytön yhteydessä. Tämä selittää myös sen, miksi nimitys ei sovi tapailuvaiheeseen. Tapailu herättää mielikuvia suhteen satunnaisuudesta ja epävarmuustekijöistä, mikä on taas ristiriidassa informanttien *emäntään* liittämien parisuhteen vakiintuneisuuden ja pitkäkestoisuuden kanssa. Huomioitavaa on kuitenkin se, että yhteensä vajaa kolmannes vastauksista on kohdistunut seurusteluun tai avoliittoon,

siis avioliiton ulkopuolelle. Näin ollen *emäntä*-nimitystä ajatellaan käytettävän myös vihkimättömissä suhteissa. Tätä merkityspuolta todistaa myös se, että ensimmäisessä tuototehtävässä 5 miesinformanttia ja 1 naisinformantti vertaa *emäntää* nimitykseen *tyttöystävä*.

Perinteisesti *emäntä*-parisuhteenimitys yhdistetään naisen ja miehen väliseen romanttiseen suhteeseen. Esitin kyselylomakkeen kohdassa 9 kysymyksen ”Voiko nimitystä käyttää viittaamassa naiseen, joka on parisuhteessa toiseen naiseen, eli lesbosuhteen osapuoleen?”, johon pystyi vastaamaan kyllä, ei tai en osaa sanoa. Jokainen informantti vastasi kysymykseen eli sain naisilta 50 vastausta ja miehiltä 50 vastausta. Näyttää siltä, että naiset ja miehet eivät ole täysin yksimielisiä asiasta. Naisista puolet on sitä mieltä, että nimitystä voi käyttää lesbosuhteen osapuolesta, kun vastaava prosenttiosuus miehillä on 32. Naisista 36 prosenttia vastasi ”ei”, ja miehistä taas samoin teki lievä enemmistö, 38 prosenttia. 14 prosenttia naisista ja 30 prosenttia miehistä ei ole osannut sanoa, mitä mieltä asiasta on. Tehtävän 9 tulosten perusteella naisilla näyttää olevan selkeämpi mielikuva *emäntä*-nimityksen käytöstä lesbosuhteessa kuin miehillä. Selvästi miehiä suurempi osa naisista mieltää *emäntä*-nimityksen sopivaksi lesbosuhteeseen.

Seuraava taulukko 4 osoittaa, kuinka pitkään kestäneestä suhteesta on kyse *emännän* kohdalla. Kuten taulukon 4 oikean yläkulman yhteisluvusta näkee, mainintoja on annettu paljon. Tämä viittaa siihen, että mikään yksittäinen kategoria ei ole noussut ylivoimaiseksi, vaan vastaukset ovat jakautuneet tasaisemmin eri vaihtoehtoihin. Näyttää siis siltä, että *emäntä*-nimitystä voidaan käyttää eripituisissa suhteissa. Nimitys ei kuitenkaan näytä sopivan yhtä hyvin alle vuodesta viiteen vuotta kestäneisiin parisuhteisiin kuin viidestä vuodesta ylöspäin kestäneisiin.

TAULUKKO 4. Parisuhteen kesto.

	N165	M164	yht. 329
alle vuosi %	3,0	1,8	2,4
1–3 vuotta %	7,9	11,6	9,7
3–5 vuotta %	10,3	10,4	10,3
5–10 vuotta %	13,9	15,9	14,9

10–15 vuotta %	20,0	19,5	19,8
15–30 vuotta %	23,0	18,9	21,0
30–50 vuotta %	21,8	22,0	21,9

Kaiken kaikkiaan vastaajien mielestä parhaiten *emäntä*-nimitys sopii 30–50 vuotta (21,9 prosenttia), 15–30 vuotta (21 prosenttia) ja 10–15 vuotta (19,8 prosenttia) kestäneisiin suhteisiin. Naiset ja miehet näyttävät olevan samaa mieltä parisuhteen keston osalta, joten sukupuolten väliset prosenttierot ovat pieniä. Monivalintatehtävän 8 tulokset parisuhteen keston osalta näyttävät käyvän yhteen ensimmäisen tuottotehtävän määritelmiin sekä taulukon 3 tuloksiin, sillä niissä *emäntä* liitettiin kuuluvaksi pitkään kestäneeseen ja vakiintuneeseen parisuhteeseen sekä eritoten avo- tai avioliittoon. Mainintoja parisuhteen kestosta on annettu varsin paljon, ja maininnat ovat jakautuneet laajasti eri kategorioihin, mikä kertoo, että *emäntää* voidaan käyttää eripituisissa suhteissa. Kuitenkin lähes kaikki vastaajat ovat sitä mieltä, ettei *emäntä*-nimitystä sovi käyttää alle vuoden kestäneen parisuhteen osapuolesta.

Hahmon osalta näyttää siltä, että *emännän* prototyyppisin edustaja on aikuinen tai keskiikäinen naimisissa oleva nainen. Kuitenkin taulukon 3 ja 4 tulokset osoittavat, että naimatonta naista sekä naista, joka on ollut vasta vuodesta muutamaan vuoteen yhdessä puolisonsa kanssa, voidaan kutsua *emännäksi*. Oman kokemukseni mukaan jotkut käyttävät *emäntä*-nimitystä myös nuorista parisuhteen osapuolista, noin 20–30-vuotiaista. Jos vastaajat olisivat voineet valita useamman ikävaihtoehdon monivalintatehtävässä 3, uskon, että nuorten aikuisten osuus maininnoista olisi kasvanut jonkin verran. Emännän ikää mitanneen kysymyksen tulokset taulukossa 2 osoittavat, että teini-ikäisen osuus on 0 prosenttia ja nuoren aikuisen 1 prosenttia.

4.2.2. Nuori muija

Niin naisten kuin myös miesten ensimmäisen tuottotehtävän vastauksista sekä miesten tilannetuottotehtävän vastauksista käy ilmi, että *muijaa* pidetään tyypillisesti nuoren naisen nimityksenä (yhteensä 15 mainintaa). Yhdessä vastauksessa nuori määritellään 18–35-vuotiaaksi, toisessa 16-vuotiaaksi. Ikäaspektiin liittyvät myös, että 5 tapauksessa *muija*-nimitys rinnastetaan *tyttöystävään* ja että yhdelle vastaajalle *muija* tuo mieleen

”teinipissiksen”. Kyseisen käsitteen merkityksestä voi erottaa myös muita kuin teini-ikäisyyteen liittyviä ulottuvuuksia, mitkä liittyvät esimerkiksi korostetun itsetietoiseen käyttäytymiseen ja provosoivaan pukeutumiseen (KS 2017 s.v. *pissis*). Seuraava taulukko 5 esittää, minkä ikäiseen naiseen *muija*-nimitys tyypillisimmillään viittaa monivalintatehtävän 3 tulosten perusteella.

TAULUKKO 5. Muijan ikä.

	N49	M49	yht. 98
teini %	28,6	34,7	31,6
nuori aikuinen %	32,7	46,9	39,8
aikuinen %	20,4	10,2	15,3
keski-ikäinen %	18,4	8,2	13,3
eläkeläinen %	0	0	0
vanhus %	0	0	0

Vertaan luvussa 4.5. tutkimustuloksiani aiemmin esittelemiini sanakirjamääritelmiin, mutta otan jo tässä luvussa lyhyesti esille pari tärkeää huomiota, jotka liittyvät *muijan* sanakirjamerkitykseen. On kiehtovaa, miten perinteisissä sanakirjoissa (NS, PS, KS) *muijan* eräs merkityspuoli nimenomaan vanhahkon naisen nimityksenä on aineistoni valossa muuttunut jopa aivan päinvastaiseksi: noin 40 prosenttia vastaajista pitää *muijaa* sopivana nimityksenä nuorelle aikuiselle naiselle. Toiseksi eniten nimitys on yhdistetty teineihin reilun 30 prosentin osuudella. Yhteensä hieman yli 70 prosenttia kaikista vastaajista näkee *muijan* ensisijaisesti nuoren aikuisen tai teini-ikäisen naisen nimityksenä. Tässä kohdalla on kuitenkin hyvä muistaa, että *muija*-nimityksellä on parisuhteeseen kuulumattomia merkityksiä, kuten slangimerkitys ’tyttö’. Yksikön polyseemisyys voi hämärtää tai sekoittaa jonkin tietyn merkityspuolen käsitteistämistä.

Vastaavasti yksikään informantti ei näe *muija*-nimitystä eläkeläisen tai vanhuksen nimityksenä. Vain reilu 10 prosenttia vastaajista pitää nimitystä ensisijaisesti keski-ikäiselle naiselle sopivana ja 15 prosenttia aikuiselle naiselle sopivana. Taulukko 5 osoittaa, että naisten ja miesten välillä näyttää olevan erimielisyyttä *muijan* iästä. Miehistä lähes 47 prosenttia pitää *muijaa* nuoren naisen nimityksenä ja noin 35 prosenttia teinille sopivana

nimityksenä, kun vastaava luvut naisilla ovat noin 33 prosenttia ja noin 29 prosenttia. Naiset taas yhdistävät *muija*-nimityksen aikuisiin ja keski-ikäisiin naisiin miehiä enemmän: kummassakin tapauksessa 10 prosenttiyksikön erolla.

Parisuhdetta, jossa *muija*-nimitystä ajatellaan käytettävän, nais- ja miesinformantit kuvailevat ensimmäisen tuottotehtävän sekä tilannetuottotehtävän määritelmässä pääasiassa tuoreeksi eli parisuhde ei ole kestänyt vielä pitkään. Naisten aineistossa tilannetuottotehtävän määritelmien perusteella parisuhteen alun lisäksi *muija*-nimityksen käyttö voi implikoida suhteen olevan loppumassa tai loppunut. Tilannemääritelmässä naiset kuvasivat *muijaa* tilapäiseksi ”hoidoksi” ja ”pokaksi” sekä entiseksi kumppaniksi. Eräs miesinformantti kuvasi *muijaa* ”baarista löydettyksi ihastukseksi”. *Muija* näyttäisi siis olevan ääripäiden nimitys. Toisaalta nimitystä käytetään, kun halutaan osoittaa kahden ihmisen romanttinen tai seksuaalinen suhde ennen varsinaista seurusteluvaihetta, toisaalta nimitystä voidaan käyttää, kun puhutaan päättyneen suhteen osapuolesta. Erään naisvastaajan mielestä nimityksen käyttö parisuhteessa kertoo siitä, etteivät osapuolet tiedä suhteen tilasta. *Muija*-nimitys liitetään joissakin määritelmässä huonoon ja ei-niin-vakavaan parisuhteeseen. Kahden naisinformantin mukaan nimityksen käyttö osoittaa, ettei puoliso arvosta kumppaniaan. Ensimmäisen tuottotehtävän naisten antamissa *muija*-määritelmässä myös mainitaan, että ”mies pitää itseään perheen päänä”, ”perheessä käytetään keskivertoa enemmän alkoholia” ja että ”perheen palkkataso on alhaisempi”.

Monivalintatehtävän 7 (liite) laskennalliset tulokset taulukossa 6 tukevat omasanaisissa määritelmässä esiin nousseita mielikuvia parisuhteen tuoreudesta. 34 prosenttia kaikista maininnoista on yhdistetty *muija*-nimityksen kohdalla seurusteluasteelle ja 31 prosenttia tapailuun. Näin ollen noin 65 prosenttia kaikista vastauksista on kohdistunut tapailu- ja seurusteluasteelle.

TAULUKKO 6. Parisuhteen status.

	N96	M95	yht. 191
tapailu %	36,5	26,3	31,4
seurustelu %	31,3	36,9	34,0
avoliitto %	11,5	15,8	13,6

avioliitto %	11,5	10,5	11,0
rekisteröity parisuhde %	9,4	10,5	9,9

Näyttäisi siltä, että ikäaspektin lisäksi vastaajien käsitykset parisuhteet statuksesta ovat myös ristiriidassa perinteisten sanakirjojen merkitysmääritelmiin. *Kielitoimiston sanakirja* (2017 s.v. *muija*) selittää *muijan* parisuhdemerkityksen nimitysten *vaimo* ja *emäntä* avulla. Ennen muuta *vaimo* mutta myös *emäntä* (ks. taulukko 2) viittaavat yleensä siihen, että kahden ihmisen välille on solmittu avioliitto. Aineistoni perusteella maininnat *muija*-nimityksen sopivuudesta avioliittoon jäävät kuitenkin marginaalisiksi (yhteensä 11,0 prosenttia). Parisuhteen statuksen kohdalla naisten ja miesten välillä ei näytä olevan merkittäviä käsityseroja. Naisvastaajat näyttävät pitävän hieman enemmän *muija*-nimitystä tapailuvaiheen nimityksenä kuin miesvastaajat. Vastaavasti miehet yhdistävät nimityksen ennen muuta seurusteluun ja sen jälkeen vasta tapailuun.

Prosenttiosuudet avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen osalta ovat samaa luokkaa (noin 10 prosenttia molemmissa), eikä naisten ja miesten välillä näytä olevan merkittäviä käsityseroja. Nimityksen käytön sopivuutta lesbosuhteessa mittasi monivalintehtävä 9 ”Voiko nimitystä käyttää viittaamassa naiseen, joka on parisuhteessa toiseen naiseen, eli lesbosuhteen osapuoleen?” *Muijan* kohdalla 50 naisvastaajasta ja 50 miesvastaajasta 62 prosenttia naisista ja 74 prosenttia miehistä vastasi ”kyllä”, 26 prosenttia naisista ja 16 prosenttia miehistä ”ei” ja 12 prosenttia naisista sekä 10 prosenttia miehistä ”en osaa sanoa”. Naisten ja miesten välillä näyttää olevan noin kymmenen prosenttiyksikön eroja siinä, voiko *muija*-nimitystä käyttää lesbosuhteen osapuolen nimityksenä. Kuitenkin selvästi suurin osa vastaajista on sitä mieltä, että nimitys sopii käytettäväksi lesbosuhteeseen. Suhteessa edellisessä luvussa käsiteltyyn *emäntään muija* näyttää sopivan paremmin viittamaan naiseen, joka on yhdessä toisen naisen kanssa. Naiset (52 prosenttia naisista) pitivät miehiä (30 prosenttia miehistä) enemmän *emäntää* sopivana lesbosuhteen osapuolen nimitykseksi, kun taas miehet (74 prosenttia miehistä) suosivat *muijaa* lesbonimityksenä enemmän kuin naiset (62 prosenttia naisista).

Edellisessä luvussa 4.2.1. esitin taulukon 4, josta näkyi vastaajien käsitykset parisuhteen kestosta *emäntä*-nimityksen kohdalla. Seuraava taulukko 7 esittää vastaavat lukemat *muijan* osalta. Yleiskatsaus vastausten lukumääriin monivalintatehtävän 8 (liite) osalta ker-

too, että *muijan* kohdalla mainintoja on annettu yli 100 vähemmän kuin *emännän* kohdalla. Tästä voisi tehdä varovaisen päätelmän, että *muija* ei vastaajien mielestä sovikaan aivan *emäntää* vastaavalla tavalla kaikkiin kestokategorioihin. Päätelmää tukevat taulukon 7 lukemat ”alle vuosi”-kategorian kohdalla: noin 35 prosenttia kaikista maininnoista on kohdistunut kyseiseen vastausvaihtoehtoon. Tässä kohdassa kylläkin naisten ja miesten mielipiteet eroavat reilun 10 prosenttiyksikön verran. 40 prosenttia naisista pitää *muijaa* sopivana nimityksenä alle vuoden kestäneessä parisuhteessa, kun vastaava luku miehillä jää alle 30 prosentin. Miehet ovat taas valinneet kysymykseen vastauksen 1–3 vuotta useammin kuin naiset (miehet 26,9 prosenttia, naiset 18,4 prosenttia).

TAULUKKO 7. Parisuhteen kesto

	N103	M108	yht. 211
alle vuosi %	40,8	29,6	35,1
1–3 vuotta %	18,4	26,9	22,7
3–5 vuotta %	11,7	13,0	12,3
5–10 vuotta %	8,7	10,2	9,5
10–15 vuotta %	7,8	6,5	7,1
15–30 vuotta %	6,8	7,4	7,1
30–50 vuotta %	5,8	6,5	6,2

Kun taas vertaan *muija*-nimitykseen liittyvää taulukkoa 7 parisuhteen kestosta aiemmin esittämäni taulukkoon 6 parisuhteen statuksesta, taulukoiden tulokset korreloivat voimakkaasti toisiaan. Kahden taulukon vahva korrelointi voidaan nähdä odotuksenmukaisena. Toisaalta taas vahvasta korrelointisuhteesta voi päätellä, että vastaajilla näyttää olevan selvästi jonkin asteista yhteistä kieliymmärrystä käsitteen kyseisestä merkityspuolesta. Käytännössä tämä vahvistaa ajatusta siitä, että *muija* ymmärretään ennen muuta yhdessäolon alkuvaiheiden nimitykseksi. Tässä kohtaa on hyvä mainita kuitenkin, että moni vastaaja halusi ottaa esille vastauksessaan sen, että *muijaa* voi käyttää yleisesti naiseen viitattaessa ilman parisuhdemerkitystä. On hankala sanoa yleispätevästi ainakaan tämän tutkimuksen perusteella, mikä on polyseemisen nimityksen keskeisin merkitys, sillä merkitysten painopisteet todennäköisesti vaihtelevat alueittain. Myöskään sanakirjojen

tarjoamista määritelmistä ei ole tässä suhteessa apua. Nimittäin sana-artikkeleissa merkityspiirteiden järjestys ei suoraan kerro merkitysten välisistä suhteista.

4.2.3. *Vaimoke*, avoliiton osapuoli

Ensimmäisen tuottotehtävän vastausten perusteella *vaimokkeen* merkitykseen näyttää kuuluvan niin olennaisesti parisuhteen tila, että kuvailut tarkoitteen ominaisuuksista jäävät muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta melkein kokonaan väille huomioita. Näin on käynyt etenkin miesten vastauksissa. Naisten aineistossa tarkoitteen ikä nousee esiin 5 määritelmässä. Vaimoketta kuvataan pääasiassa nuoreksi tai nuorehkoksi naiseksi ja yhdessä tapauksessa vanhaksi. Esimerkin (4) vastaaja esittää poikkeuksellisesti tarkemman ikäluokituksen vaimokkeelle.

- (4) *Avoliitossa. Tasa-vertaisia, mies arvostaa. Nuorempia kuin keski-ikäiset, mutta ei kaksikymppisiä.* (N9)

Vaikka ensimmäisessä tuottotehtävässä tarkoitteen ikä ei noussut niinkään korosteiseksi osaksi, on tarkoitteen ikää mitanneen monivalintatehtävän 3 (liite) tulos varsin yksiselitteinen.

TAULUKKO 8. Vaimokkeen ikä.

	N49	M49	yht. 98
teini %	2,0	2,0	2,0
nuori aikuinen %	44,9	44,9	44,9
aikuinen %	42,9	49,0	45,9
keski-ikäinen %	10,2	4,1	7,1
eläkeläinen %	0	0	0
vanhus %	0	0	0

Taulukon 8 tulosasetelma on hyvin pitkälti kahtiajakoinen. Jälleen on hyvä kuitenkin muistaa, että jokainen vastaaja on voinut valita vain yhden vaihtoehdon, mikä osin selittää

taulukon osoittamaa selkeää tulosta. Karrikoidusti puolet maininnoista on kohdistunut aikuiseen naiseen ja puolet nuoreen aikuiseen naiseen. Ero näiden kahden ikäkategorian välillä on marginaalisen pieni. Muutama vastaaja näkee nimityksen viittaavan keski-ikäiseen naiseen, ja pari vastaajaa yhdistää nimitykseen teiniin. Yksikään vastaaja ei pidä nimitystä eläkeläisen tai vanhuksen nimityksenä. Kaiken kaikkiaan naisten ja miesten näkemykset *vaimokkeesta* eroavat varsin vähän toisistaan tarkoitteen iästä osalta. Pieniä näkemyseroja liittyy lähinnä kategorioiden aikuinen ja keski-ikäinen välille: naisista noin 10 prosenttia pitää nimitystä sopivana keski-ikäiselle naiselle, kun vastaava luku miehiltä on noin 4 prosenttia. Vastaavasti miehet pitävät hieman naisvastaajia enemmän *vaimoketta* aikuisen nimityksenä (naiset 42,9 prosenttia, miehet 49,0 prosenttia).

Kuten jo aiemmin mainitsin, *vaimokkeen* merkitysulottuvuuden korosteisin osa liittyy parisuhteeseen. Ensimmäisen tuottotehtävän sekä tilannetuottotehtävän *vaimoke*-määritelmässä naiset ja miehet olivat hyvin samanmielisiä siitä, että *vaimoke* on avoliiton osapuolen nimitys. Naiset vertaavat ensimmäisen tuottotehtävän vastauksissaan 11 kertaa *vaimoketta* avo-määritteelliseen nimitykseen (esim. *avopuoliso*) ja mainitsevat avoliiton 7 kertaa. Miesten määritelmässä viitataan myös avoliittoon (yhteensä 7 mainintaa), mutta ei niin useasti kuin naisten aineistossa. Naisinformantit vertasivat *vaimoketta* myös *morsiameen* (2 mainintaa) sekä *tyttö-* ja *naisystävään* (yhteensä 4 mainintaa). Puolestaan miesten aineistossa *vaimoketta* verrataan jopa 10 kertaa nimitykseen *tyttöystävä*. Mainintoja miehiltä saa myös nimitys *kihlattu*. Ensimmäisen tuottotehtävän perusteella *vaimoke*-nimityksellä voidaan viitata 4 nais- ja 4 miesinformantin mukaan myös *vaimoon*. Tämän perusteella *vaimokkeella* on mahdollista viitata myös avioliiton osapuoleen. Niin naisten kuin miesten *vaimoke*-määritelmistä käy ilmi, että nimityksen käyttöön yhdistetään pitempiaikainen ja vakaalla pohjalla oleva parisuhde. Kumppani otetaan tosissaan, ja hänen kanssaan suunnitellaan avioitumista lähiaikoina sekä ylipäättään yhteistä tulevaisuutta. Naisten mielestä nimityksen käyttö osoittaa parisuhteessa puolison arvostamista ja tasa-arvoisuutta, mikä ei kylläkään ilmene miesten vastauksista. Suhteen vakavuuteen ja yhteiseen tulevaisuuteen viittaa myös se, että osa vastaajista liittyy *vaimokkeeseen* erityisesti kihloissa oleminen. *Vaimoke*-määritelmät poikkeavat mielenkiintoisesti muista nimitysmääritelmistä siten, että osa nais- ja miesvastaajista selittää *vaimokkeen* merkitystä sen kautta, mitä tarkoite ei vielä ole. Tämä tarkoittaa sitä, että *vaimoke* saa aineiston perusteella taajaan merkityksen 'kumppani, joka ei ole vielä vaimo'. Määritelmässä toistuu

vielä-adverbin käyttö, joka tässä yhteydessä ilmaisee, että jokin tila ei vallitse puhehetkellä mutta saattaa tulla vallitsevaksi tulevaisuudessa.

Seuraavassa taulukossa 9 on esitetty monivalintatehtävän 7 (liite) tulokset parisuhteen statuksesta *vaimokkeen* osalta.

TAULUKKO 9. Parisuhteen status.

	N94	M89	yht. 183
tapailu %	4,3	5,6	4,9
seurustelu %	26,6	23,6	25,1
avoliitto %	47,9	46,1	47,0
avioliitto %	8,5	12,4	10,4
rekisteröity parisuhde %	12,8	11,2	12,0

Taulukon 9 tulokset parisuhteen statuksesta puhuvat ensimmäisen tuottotehtävän vastausten puolesta: lähes puolet (47 prosenttia) kaikista vastauksista kohdistuu avoliittoon. 25 prosentin osuudella toiseksi eniten mainintoja on saanut seurustelu. Vain kymmenesosa vastauksista koskee avioliittoa, ja täysin marginaaliin jäävät tapailua koskevat maininnat. Taulukko paljastaa myös jotain poikkeuksellista muihin vastaaviin tuloksiin verrattuna. Rekisteröity parisuhde on *emännän* ja *muijan* kohdalla saanut selvästi avioliittoa vähemmän mainintoja, mutta naisten aineistossa *vaimokkeen* kohdalla rekisteröity parisuhde (12,8 prosenttia) saa enemmän mainintoja kuin avioliitto (8,5 prosenttia). Sama tendenssi ei näy miesten vastauksissa, mutta niissäkin prosenttiosuudet avioliiton ja rekisteröidyn parisuhteen välillä ovat hyvin lähellä toisiaan. *Vaimoke* lesbosuhteen osapuolen nimityksenä saa kannatusta myös monivalintatehtävän 9 (liite) tuloksissa. 50 nais- ja 50 miesvastaajasta *vaimoketta* pitää lesbosuhteeseen sopivana jopa 80 prosenttia naisvastaajista ja 64 prosenttia miesvastaajista. 12 prosenttia naisista ja 22 prosenttia miehistä oli taas sitä mieltä, ettei nimitys sovi kyseiseen käyttötarkoitukseen. Vain 8 prosenttia naisista ja 14 prosenttia miehistä ei osannut vastata kysymykseen. Tämän tehtävän vastausten perusteella yli 70 prosenttia vastaajista on siis sitä mieltä, että *vaimoketta* voi käyttää lesbosuhteen osapuolesta. Naisten ja miesten välillä on kuitenkin näkemyseroja asiasta. Selvästi

naisia suurempi osa miehistä ei pidä nimitystä sopivana lesbosuhteen osapuolelle tai ei osannut vastata kysymykseen.

Arviot, kuinka pitkään kestäneeseen parisuhteeseen *vaimoke*-nimityksen käyttö sopii, on esitetty seuraavassa taulukossa 10.

TAULUKKO 10. Parisuhteen kesto.

	N123	M121	yht. 244
alle vuosi %	10,7	7,4	9,0
1–3 vuotta %	24,4	19,0	21,7
3–5 vuotta %	27,6	25,6	26,6
5–10 vuotta %	18,7	19,8	19,3
10–15 vuotta %	8,1	9,9	9,0
15–30 vuotta %	5,7	9,9	7,8
30–50 vuotta %	4,9	8,3	6,6

Mainintoja eri kestoluokkiin annettiin yhteensä 244. Mikään kategoria ei noussut selvästi ylivoimaiseksi vaihtoehdoksi. Enemmistö eli neljännes vastauksista kohdistui 3–5 vuotta kestäneeseen suhteeseen. Seuraavaksi eniten mainintoja 20 prosentin osuudella sai 1–3 vuotta kestänyt suhde. Kolmanneksi suosituin kategoria oli 5–10 vuotta 19 prosentin osuudella. Taulukon 10 perusteella *vaimoke*-nimityksen käyttö painottuu parisuhteen ensimmäisen kymmenen vuoden ajalle. Taulukon 9 ja taulukon 10 tulosten voidaan nähdä limittyvän toisiinsa, sillä perinteisesti ajateltuna parisuhteen seurustelu- ja avoliittoaika kohdistuu nimenomaan ensimmäisten kymmenen yhdessäolovuoden ajalle, minkä jälkeen pariskunnan voidaan odottaa solmivan avioliiton. Naisten ja miesten tulosten välillä ei ole merkittäviä vaihteluja parisuhteen keston osalta.

4.3. Parisuhdenimitysten kehukset

4.3.1. *Emäntä*

Mitä tulee *emäntään* liittyvään kehystietoon, ensimmäisen tuottotehtävän vastauksissa nousi ensinnäkin esille emännän ulkonäkö. 4 naisvastaajaa ja 1 miesvastaaja mainitsee naisen isokokoisuuden. Esimerkkimääritelmän (5) tuottanut miesinformantti on intoutunut kuvailemaan naisen ulkonäköä myös pukeutumisen osalta.

(5) *maatalon emäntä. Kumpparit jalas j huivi päässä. (M33)*

Kyseiselle vastaajalle ilmaus tuo selvästi mieleen stereotyyppisen kuvan *emännän* hahmosta. Symboleina kumisaappaat ja huivi ilmentävät *emäntä*-sanana traditionaalista merkitystä agraariympäristössä, jossa ulkotöitä tekevä nainen suojautuu lialta ja kuumuudelta esimerkiksi edellä mainittujen kumisaappaiden ja huivin avulla.

Emännän kohdalla ensimmäisen tuottotehtävän vastauksissa 1 nainen ja 1 mies otti kantaa emännän vähäiseen koulutukseen. Muutama naisinformantti kommentoi myös emännälle sopivaa asuinseutua. Vastauksissa mainittiin ”maaseutu”, ”pieni paikkakunta” tai ”kaupunki”. Kyselylomakkeeni avoimet tehtävät 4 ja 5 (liite) mittasivat erikseen vastaajien käsityksiä tarkoitteen koulutuksesta ja asuinseudusta. Naisilta sain yhteensä 55 emännän koulutukseen liittyvää mainintaa ja miehiltä 33. Naisten vastauksissa 13:ssa sanottiin, ettei koulutuksella ole väliä tai mikä tahansa koulutus käy. Vastaava luku miehiltä oli 7. Enemmistö naisista (noin 36 prosenttia maininnoista) liitti *emäntä*-nimitykseen toisen asteen ammatillisen koulutuksen. Toiseksi eniten kysymykseen vastattiin alhainen koulutus (29 prosenttia maininnoista), joka kattaa myös maininnat ”peruskoulusta”, ”kansakoulusta” ja ”kouluttautumattomuudesta”. Miehistä lievä enemmistö (33 prosenttia maininnoista) otti esille alhaisen koulutuksen ja sen jälkeen toisen asteen ammatillisen koulutuksen (30 prosenttia maininnoista). Vaikka tehtävän 4 (liite) tuottamat vastaukset näyttävät kovin yhdenmukaisilta, 2 naisvastaajan mielestä nimitys sopii viittaamaan myös korkeakoulutettuun naiseen. Koulutuksesta kysyttäessä on odotuksenmukaista, että *emännän* kohdalla painottuu ammatillinen koulutus, sillä *emäntää* voidaan pitää myös ammattinimikkeenä.

Tehtävänannossa 5 kysyttiin, millaisella seudulla asuvaan naiseen nimitys viittaa. *Emäntään* liittyviä asuinseutumainintoja sain naisilta 45 ja miehiltä 49. Vastaukset yhtenivät ensimmäisen tuottotehtävän mainintoihin, joiden mukaan nimitys sopii niin maalle kuin kaupunkiin. Kuitenkin selvä enemmistö sopivaan asuinseutuun vastanneista naisista ja miehistä mainitsi maaseudun (yhteensä yli 60 prosenttia maininnoista). Seuraavaksi eniten maininnat kohdistuivat pieniin paikkakuntiin ja kaupunkeihin. Tulos osoittaa, ettei nimitystä pidetä täysin yksimielisesti vain maaseudulla esiintyvänä nimityksenä, vaikka *emännän* prototyypin merkitykseen maaseutu vahvasti kuuluukin.

Naisten ja miesten vastaukset ensimmäisessä tuottotehtävässä eroavat *emännän* kohdalla muun muassa siten, että naiset mainitsevat määritelmässään emännän osaamisen. Näissä vastauksissa yksikään miesinformantti ei mainitse mitään naisen osaamiseen tai töihin liittyvää *emäntää* määritelmässään. Puolestaan 6:ssa naisinformantin vastauksessa ilmaistaan, että *emäntä* kuvaa kotitöistä huolehtivaa naista. Näihin kotitöihin lueteltiin kuuluvaksi esimerkiksi siivoaminen ja ruoanlaittaminen. Yhden naisvastaajan mukaan emäntä on nimenomaan ”hyvä ruoanlaittaja”, ja toisen mielestä emännälle kuuluvat ennen muuta ”kotityöt sisällä”. Näiden lisäksi 3 naisvastaajaa mainitsee emännän hoitavan lapset. Yksi näistä kolmesta korostaa vielä, että ”nainen hoitaa lapset yksin”. Kuten sanottu miehet eivät luettele *emäntään* liittyviä toimintoja, mutta 3 miesinformanttia ottaa vastauksessaan esille jälkikasvun. Lapsiin liittyvien mainintojen lisäksi yhteensä 8 naista ja 7 miestä mainitsi äidin roolin *emäntä*-sanana yhteydessä. Esimerkin (6) naisvastaaja ilmaisee oman huomionsa *emäntään* ja äitiyteen liittyen.

- (6) *Jos emäntä sanalla kuvataan omaa äitiä, niin silloin puolisoa ei voi ”nimitellä” emännäksi.* (N42)

Vastaaja on siis määritellyt ehtolauseen, joka pätee *emäntä*-sanana käyttöön: jos *emännän* viittausskohteena on oma äiti, poissulkee se omaan puolisoon viittaamisen *emäntä*-nimityksellä, ja toisinpäin.

Ensimmäisen tuottotehtävän vastauksissa useamman naisvastaajien mukaan *emäntä* on verrattavissa *vaimoon*, ja saman havainnon voi tehdä myös miesten aineistosta. Vain 1 naisvastaajan mukaan nimitys viittaa *tyttöystävään*, kun taas 5 miehen mukaan *emäntä* sopii käytettäväksi *tyttöystävästä*. Ylipäätään miesten määritelmässä esiintyy naisia

enemmän kehäselityksiä, eli sellaista, että kielellistä yksikköä selitetään muiden vastaavanlaiset ilmausten avulla. Miehet vertaavat *emäntää* edellä mainittujen *vaimon* ja *tyttöystävän* lisäksi *rouvaan*, *elämäkumppaniin* ja *avovaimoon*. Erään miehen mielestä emäntä on ”enemmän kuin tyttöystävä”, ja toisen mielestä taas ”emäntä ei ole vielä vaimo”. Aiemman tutkimukseni mukaan kielenkäyttäjät mieltävät *tyttöystävän* viittaavan nuoreen naiseen, eritoten alle 30-vuotiaaseen (Kynkäänniemi 2015: 22). Merkityshahmoa koskevan analyysini yhteydessä on tullut esille, että iästä puhuttaessa *emäntä* yhdistetään pääasiassa vanhempaan naiseen ja parisuhteen osalta vakiintuneeseen ja pitkään kestäneeseen suhteeseen. Kuitenkin maininnat *emäntä*-nimityksen yhteydestä ilmaukseen *tyttöystävä* kertovat muuta. Miesten vastauksia tarkastelemalla herääkin varovainen ajatus siitä, liittävätkö miehet naisia herkemmin *emäntä*-sanana parisuhdemerkitykseen nuoret naiset ja seurustelun alkuvaiheet.

Olen tässä luvussa ottanut huomioon parisuhteen ulkopuoliset äidin ja lasten roolit *emännän* merkitysverkossa. Polyseemisena nimityksenä *emäntä* saa myös useita määritelmiä maatalon tai -tilan tai pelkän tilan hallitsijana niin nais- kuin myös miesvastaajilta (yhteensä 16 mainintaa). Kyselylomakkeen alussa ja tehtävänannoissa painotin nimitysten merkityksiä parisuhdenäkökulmasta. Saamistani ”maatalon emäntä” -tyyppisistä määritelmistä on vaikea tulkita, viitataanko nimityksellä parisuhdemerkitykseen vai parisuhteesta riippumattomiin merkityksiin, sillä erilaiset merkityspiirteet limittyvät toisiinsa.

Käsittelen seuraavaksi kehystietoa *emäntä*-nimityksen käyttäjistä sekä käyttökontesteista. Esittelen aluksi vastaajien näkemyksiä nimityksen käyttäjistä ja seurasta, jossa nimitystä ajatellaan käytettävän. Sen jälkeen kerron, millaisia tilannekonteksteja vastaajat ovat nimitykseen liittäneet. Ensimmäisen tuottotehtävän sekä tilannetuottotehtävän määritelmässä on tavallista, että etenkin vuorovaikutustilanteeseen osallistuvia henkilöitä kuvaillaan tarkasti. Näissä kuvailuissa nais- ja miesinformantit muun muassa nostavat *emäntä*-sanana käyttäjiksi keski-ikäiset tai vanhemmat henkilöt. Naisten tilannetuottotehtävän määritelmässä nimittäjänä olevaa miestä kuvaillaan muun muassa ”50-vuotiaaksi maatalousmieheksi”, ”perusmieheksi” ja ”isännäksi”. Mainittakoon tässä kohtaa, että emäntä–isäntä-symmetria näkyy koko tutkimusaineistossani siten, että *isäntä* mainitaan *emännän* yhteydessä 7 kertaa. Isännän roolia kommentoidaan vastauksissa siten, että isäntä tavallisesti käyttää *emäntä*-sanaa ja että isäntä kokee olevansa arvohierarkiassa

emännän yläpuolella. Esimerkin (7) määritelmässä *emäntä*-nimitystä käyttävät miehet näyttävät vastaajalle tunneilmaisua kaihtelevina persoonina.

- (7) *Nimitystä käyttävät maalla asuvat miehet jotka eivät niin avoimesti puhu tunteistaan tai parisuhteestaan. Arvostavat kuitenkin vaimoaan.* (N20)

Kyseisen määritelmässä erityistä on, että *emäntää* affektiivisena parisuhdeilmauksena voidaan käyttää myös neutraalisti, tunnetta piilottavasti. Tällainen piirre voi johtua ilmauksen polyseemisyydestä, sillä nimityksellä on muitakin merkityksiä, joihin taas ei liity romanttisen suhteen osoittamista. Toki taustalla voidaan ylipäätään nähdä vaikuttavan miesten mahdollinen tarve jättää korostamatta tunteellista sitoutumistaan naiseen. Aviopuolisoiden nimittämiseen liittyvään tunteiden kaihteluun ottaa kantaa sukulaisnimitystä jo 1950-luvulla tutkinut R.E. Nirvi (1952: 18) heti tutkimuksensa alkupuolella:

”Jokapäiväisessä kanssakäymisessä voidaan tuon tuosta panna merkille se huvittava seikka, että sivistyneistöönkin kuuluvat aviopuolisot saattavat korvata kirjaintai yleiskielisen aviovaimon tai -miehen nimityksen jollakin leikkillisellä, tilapäisellä ilmauksella tai sanonnalla; rouvani, vaimoni tai mieheni -ilmausten sijasta voidaan viljellä esim. sanontoja **meidän emäntä, meidän isäntä**, meidän hallitus yms. Tällaisen käyttäytymisen pohjalla ei ole yksistään pelkkä leikkillisyyden tavoittelu, vaan usein myös tietyistä syistä aiheutunut **tunteen ilmaisemisen kaihtelu tai jonkinlaisen pateettisuuden tahallinen karttelu**”.

Naiset mainitsevat nimityksen käyttäjiksi myös ”nuoret”, ”maalaiset”, ”pienpaikkakuntalaiset” ja ”vähän koulutetut”. Vaikka näyttäisi siltä, että käyttäjien ikäaspekti painottuu keski-ikäisiin henkilöihin, osa vastaajista mainitsee myös nuorten käyttävän nimitystä. Pari naisvastaajaa on jopa sitä mieltä, että nuoret käyttävät nimitystä usein. Nuorten *emäntä*-nimityksen käyttöön liittyy vastaajien mielestä usein huumori. Käsitykset käyttäjien kouluttamattomuudesta nousevat esiin niin miesten kuin myös naisten aineistossa ilmenneissä viittauksissa niin sanottuihin elämäntutkijalaisiin. Käsitettä *elämäntutkija* käytetään, kun puhutaan kuvaannollisesti ”elämästä ihmisen opettajana, kasvattajana” (KS 2017 s.v. *elämäntutkija*). Käsitteen ymmärretään vähättelevän yhteiskunnallisen koulujärjestelmän merkitystä. Käsitykset nimitysten käyttäjien alhaisesta koulutuksesta yhdistyvät aiemmin esille tuomiini tuloksiin tarkoitteen koulutusta mitanneesta monivalintatehtävästä 4 (liite). *Emännän* nähtiin siis viittaavan ennen muuta naiseen, jolla on toisen asteen ammatillinen tai alhainen (peruskoulu, kouluttautumaton) koulutus.

Nais- ja miesinformantit ovat olleet yhdenmielisiä määritelmässään myös siitä, että tyyppillisesti nimitystä käytetään tuttujen ihmisten, kuten kavereiden tai sukulaisten, seurassa. Yhteensä 10 määritelmässä sanotaan myös, että *emäntä*-nimityksen käyttö sopii miesten keskinäiseen jutteluun. 3 naisvastaajaa ja 4 miesvastaajaa ilmaisee, että *emäntä*-nimitystä käytetään myös puolisoiden keskinäisessä juttelussa. Tilannetuottotehtävässä miesten aiheiston kohdalla toistuu sama näkökulma kuin ensimmäisessä tuottotehtävässä, sillä tilannetehtävässä 3 miesvastaajan mukaan *emäntää* voi käyttää silloin, kun oma puoliso ei ole kuulemassa. Naisinformantit eivät ota asiaa esille vastaavalla tavalla.

3 miesinformantin mukaan *emäntä*-nimitystä käytetään silloin, kun puolisoista puhutaan sellaiselle, joka ei tunne kyseistä ihmistä tai tiedä hänen nimeään. Tämä näkökulma ei kuitenkaan kerro juuri mitään *emännän* käytöstä, vaan lähinnä puolison nimittämisen yleisistä periaatteista. Jos puoliso on tuttu muille puhekuppaneille, puolisoon viitataan yleensä etunimellä. Parisuhdenimityksen ja etunimen yhdistelmää voidaan käyttää, kun halutaan täydentää keskustelukumppanin tietoja puolison henkilöllisyydestä ja mahdollisesti tutustuttaa keskustelukumppani puolisoon. Jos taas puoliso ei ole tuttu puhekuppaneille ja puhuja ei koe tarpeelliseksi tietojen täydentämistä, on yleistä käyttää valitsemaansa parisuhdenimitystä. Puolison nimeämiskäytäntöjä tutkineen Hanna Hassinen mukaan vuorovaikutustilanteen hetkellisyys, kuten virastossa tai kaupassa asiointi, ohjailee puhujaa käyttämään puolisoistaan yksiselitteistä, merkitykseltään läpinäkyvää sanaa etunimen sijasta. (Hassinen 2015:14.)

Tilannemääritelmissä nais- ja miesvastaajat yhdistävät nimityksen käytön maaseudulle tai -taloon. 4 naisvastaajaa mainitsee *emännän* yhteydessä pelkän talon, omakotitalon tai tilan. Nais- ja miesvastaajat ovat yhtä mieltä myös siitä, että nimitys sopii epävirallisiin tilanteisiin tai kotioloihin. Tilannetuottomääritelmissä mainitaan myös, että *emäntää* voi käyttää humoristisessa mielessä. Naiset ja miehet ilmaisivat hieman eri tavoin *emäntä*-nimityksen käyttöön sopivia tilanteita. Miesten vastaukset olivat paljon konkreettisempia ja suppeampia kuin naisten. Esittelen ensin naisten tilannetuottotehtävän esimerkkitalanteita ja sitten miesten vastaavia.

Pieni osa naisvastaajista näkee *emäntä*-nimityksen sellaisena, että se sopii tilanteeseen kuin tilanteeseen. Tilannemääritelmät (8)–(15) ilmaisevat, millaisissa tilanteissa naisinformanttien mielestä on tavallista, että naista kutsutaan *emännäksi*. Kohdassa (8) vastaajan mielestä nimityksen käyttö sopii nimenomaan naista kehuvaan tilanteeseen.

- (8) *Kun puhutaan naisesta **positiiviseen, kehuvaan ja arvostavaan** sävyyn.* (N35)

Kohdissa (9)–(10) korostetaan edelleen naisen arvostamista, mutta arvostamisen edellytyksenä on naisen toimeliaisuus.

- (9) *Arvostetaan toisen **työteliäisyyttä**.* (N28)
 (10) *Miehen välinen keskustelu, **kun nainen hoitaa asiat hyvin tai kerrotaan miten nainen on toiminut**.* (N22)

Esimerkeissä (11)–(13) vastaajat puhuvat aiempia esimerkkejä neutraalimmin emännästä. Näissä tapauksissa keskiössä on naisen aktiivisuuden lisäksi hallitsevuus.

- (11) *2. osapuoli puhuu vaimostaan, **kun se on hoitanut asioita tai päättänyt asioita**.* (N23)
 (12) *Kun nainen **on tehnyt todella runsaasti asioita tai komentanut puolisoaan**.* (N29)
 (13) *Vahva parisuhdetilanne, jossa **puolisot mieltävät yhteisiä asioita ja puoliso sanoo, että kyllä emäntä meillä nämä asiat hoitaa**.*(N1)

Emännän päätösvaltaisuutta kuvastavat hyvin seuraavat aineistoesimerkit (14) ja (15).

- (14) *Mies puhuu hyvällä kotijoukoistaan. **Mies mieltii saako lupaa lähteä esim poikien kanssa jonnekin, kysyttävä lupaa emännältä**.* (N4)
 (15) *"**Tuo emäntä se passitti minut tänne lääkäriinki**".* (N33)

Miehet ottivat esille konkreettisia tilanteita, joissa naista voi kuulla kutsuttavan *emännäksi*. Näitä tilanteita ovat ”maalla tanssit”, ”vanhempien miesten saunahetki”, ”äijäporukassa paskanjauhannan yhteydessä” ja ”kun kerrotaan pariskunnan yhteisistä reissuista muille”. Näiden tilanteiden lisäksi maaseudulla voidaan kysyä ”kenenkäs emäntä sinä olet”. Miehet mainitsevat myös ruokailuun liittyviä lauseyhteyksiä, joissa *emäntää* voidaan käyttää. Eräs miesvastaaja ottaa esille näkökulman, joka ei ole tullut yhtä selvästi esille muualla aineistossa. Nimittäin tämän vastaajan mukaan *emäntä* sopii myös naisen hellittelyyn, kun mies käyttää nimitystä ”sopivassa tilanteessa pilke silmäkulmassa”.

Mielipiteet nimityksen käytöstä vaihtelivat miesten kesken: joidenkin mielestä *emäntä*-nimitys on vanhanaikainen, jota ei kuule nykypäivänä käytettävän, kun taas joillekin vastaajille nimitys kuuluu aktiiviseen sanavarastoon. Mielenkiintoisia huomioita *emännän* suhteen antavat seuraavat miesvastaajat määritelmässä (16) ja (17):

- (16) *Ihan positiiviselta kuulostava neutraali termi. En itse käytä vaimostani. Saattaisin käyttää viitaten kaverin vaimoon/tyttöystävään.* (M6)
- (17) *Enemmän elämän koululaisten käyttämä. Ei mielestäni kerro mitään naisesta, enemmän nimittäjästä. Ehkä helpompi sanoa emäntä ku esim tyttöystävä* (M16)

Esimerkkimääritelmässä (16) vastaaja ottaa kantaa siihen, kenen puolisosta nimitystä on sopiva käyttää. Vastaajan mukaan *emäntä* ei sovi käytettäväksi omasta puolisosta, mutta hän näkee nimityksen viittaavan kaverin vaimoon tai tyttöystävään. Kyseistä merkityspuolta mittaa kyselylomakkeeni monivalintakysymys 11 (liite), jonka tuloksista seuraavassa taulukossa 11.

TAULUKKO 11. *Emännän* viittauskohteet.

	N93	M90	yht. 183
oma kumppani %	47,3	46,6	47,0
tutun kumppani %	39,7	33,3	36,6
tuntemattoman kumppani %	12,9	20,0	16,4

Esimerkin (16) antaneen määritelmä ei näytä vastaavan täysin monivalintatehtävän tuloksista ilmenevää käsitystä siitä, kenen puolisosta nimitystä on sopiva käyttää. Taulukko 11 osoittaa, että 47 prosenttia kaikista maininnoista on kohdistunut omaan puolisoon ja seuraavaksi eniten 10 prosenttiyksikön erolla tutun kumppaniin. Tuntemattoman kumppanin on valinnut 16 prosenttia vastaajista. Naiset ja miehet ovat aika yksimielisiä asiasta, joten merkittäviä eroja ei ole havaittavissa sukupuolten välillä. Miehet eivät näe samassa määrin *emäntää* tutun kumppanin nimityksenä, mutta taas hieman enemmän kuin naiset tuntemattoman ihmisen kumppanin nimityksenä. Puolestaan esimerkkimääritelmässä (17) otetaan esille erityisen perustavanlaatuinen näkökulma tutkimukseni ja koko leksikon tutkimuksen kannalta. Erilaisten ilmausten käyttö ei ole yhdentekevää tai mielivaltaista sil-

läkään perusteella, että tietyn yksikön valitseminen koko yksilön kielellisestä repertuaarista määrittelee toki nimeämisen kohteena olevaa tarkoitetta, mutta myös itse kielenpuhujaa, joka ilmauksen valitsee ja sitä käyttää.

Emännän sävyä voidaan ensimmäisen tuottotehtävän osalta kootusti sanoa, että nimitystä ajatellaan käytettävän niin myönteisessä, kielteisessä kuin myös humoristisessa mielessä. Vaikka lievä enemmistö kaikista ensimmäisen tuottotehtävän sävyainnoista painottuu positiivisen suuntaan, naiset kuvaavat *emäntää* enemmän kielteisillä adjektiiveilla (”alistava”, ”juntti”, ”puistattava”) kuin miehet. Miesinformantitkin mainitsevat, että nimitys on ”naisen arvoa osittain alentava”, ”lokeroiva” ja ”hieman kielteinen etenkin, jos puhutaan omasta puolisoista”. Toisaalta sävyä positiivisesti kommentoineet miehet näkevät nimityksen ”tavallisena”, ”lämpimänä”, ”maanläheisenä” ja ”kunnioitusta osoittavana”. Ensimmäisen tuottotehtävän määritelmien perusteella näyttäisi siis hieman siltä, että sävyä kommentoineet miehet suhtautuvat *emäntä*-nimitykseen astetta neutraalimmin kuin vastaavaan näkökulmaan kantaa ottaneet naiset. Toki naisvastaajat kuuluvat tarkoitejoukkoon, johon tutkimani nimitykset viittaavat, joten samaistumisen perusteella voidaan olettaa naisnimitysten herättävät naisissa enemmän tunteita. Seuraava taulukko 12 näyttää, miten vastaajat ovat määritelleet *emäntä*-nimityksen sävyä monivalintatehtävässä 12 (liite).

TAULUKKO 12. *Emännän* sävy.

	N65	M65	yht. 130
erittäin myönteinen %	20,0	23,0	21,5
myönteinen %	38,4	30,7	34,6
neutraali %	26,1	27,6	26,9
kielteinen %	13,8	16,9	15,3
erittäin kielteinen %	1,5	1,5	1,5

Vastaajat saivat valita useamman vaihtoehdon erittäin myönteisen, myönteisen, neutraalin, kielteisen ja erittäin kielteisen joukosta. Taulukosta voidaan lukea, että selvästi suurin osa vastaajista pitää nimitystä enemmän erittäin myönteisenä, myönteisenä tai neutraalina

kuin kielteisenä tai erittäin kielteisenä. Yli 80 prosenttia kaikista maininnoista on kohdistunut erittäin myönteisen ja neutraalin välille. Kaiken kaikkiaan naisten ja miesten väliset käsitykset *emännän* sävystä eroavat vain vähän. Monivalintatehtävän tulokset poikkeavat kuitenkin hieman vastaajien omasanaisista määritelmistä, joissa miehet näyttivät suhtautuvan *emäntään* aavistuksen neutraalimmin kuin naiset. Taulukon 12 mukaan lähes 40 prosenttia naisvastaajista pitää *emännän* sävyä myönteisenä noin kahdeksan prosenttiyksikön erolla miehiin.

Naisvastaajat kuvasivat omasanaisissa määritelmissään *emäntä*-nimityksen stereotyyppisen hahmon, joka rajaa selvästi tarkoitteiden joukosta tiettyntyyppiset henkilöt (”voimakastahtoisuus”, ”nalkuttaminen” jne.). Vaikka nimitys siis määrittelee tarkoitetta voimakkaasti, naiset pitävät nimitystä yllättävän positiivisena monivalintatehtävän 12 (liite) vastausten perusteella. *Emäntä*-nimityksen näyttäytyminen positiivisessa valossa selittyy ainakin osittain edellä esittämässäni tuloksissa, joiden mukaan nimitys on humoristinen ja sen käyttö osoittaa maanläheisyyttä ja kunnioitusta naista kohtaan. Suurin osa informanteistani asuu Pohjois-Pohjanmaalla, mikä varmasti myös vaikuttaa *emännän* suopuusaan vastaanottoon. Onhan alueella harjoitettu laajasti kautta aikain maataloutta ja harjoitetaan yhä edelleen. Huomiota herättävää on, että yli neljännes vastaajista pitää *emäntää* neutraalina nimityksenä. Vastaajien pohjois-pohjalaisuus vaikuttaa varmasti myös tähän, mutta uskaltaisin epäillä, että *emännän* merkityspuoli ammattinimikkeenä liittyy tässäkin suhteessa parisuhdeaspektiin.

4.3.2. *Muija*

Muija-nimityksen kehystiedon osalta ensimmäisen tuottotehtävän ja tilannetuottotehtävän vastaukset limittyvät toisiinsa, joten esittelen analyysissäni kyseisten tehtävien vastaukset usein rinnakkain. Monet naisinformantit ovat intoutuneet omasanaisissa määritelmissään kuvailemaan *muijan* viittaamaa tarkoitetta, miehistä vain muutama on tehnyt samoin. Ensimmäisessä tuottotehtävässä naisen ulkoista habitusta on kuvattu esimerkeissä (18) ja (19) seuraavanlaisesti:

- (18) – – *Mielikuva halvasta, alemman elintason naisesta jolla lävistyksiä, tatuointeja, mahdollisesti päihteiden kanssa ongelmia.* (N29)

- (19) *Sätkä hampaissa, kaljaa kittaava, papiljotit päässä ja koko ajan räksyttää.* (M28)

Esimerkin (18) määritelmässä nousee esille, että vastaajan mukaan tyypillisellä muijalla on ihollaan lävistyksiä ja tatuointeja. Näissä esimerkeissä kuin myös 3 muussa naisinformantin vastauksessa *muija* yhdistetään päihdeiden käyttöön. 2 naisinformanttia kuvaa muijan ulkoista habitusta nuhruiseksi. Toinen heistä kutsuu muijaa ”laitapuolenkulkijaksi”. Kyseinen *laitapuolenkulkija*-nimitys viittaa myös mielenterveys- ja päihdeongelmiin tai kodittomuuteen. *Muija* ei näytä herättävän naisinformanteilla kovin positiivisia mielikuvia tarkoitteesta. Kun toinen vastaaja näkee muijassa laitapuolenkulkijan, toinen taas mieltää nimitettävän naisen ”nirppanokaksi”. Nirppanokka taas merkitsee hienostelevaa ja valikoivaa henkilöä. Erään naisvastaajan mielestä ”Muija on jotain hieman typerää, alempiarvoista, likaista”. Määritelmissä naiset kuvaavat *muijaa* ”ei kovin vakavasti otettavaksi”, ”itsenäiseksi”, ”ärsyttäväksi”, ”pinnalliseksi” ja ”nalkuttavaksi”. Miehet eivät intoudu naisia vastaavaan kielteiseen sanailuun *muija*-nimityksestä, mutta miestenkin aineistosta nousee esiin yksittäisiä mainintoja siitä, että *muija*-nimitys luo mielikuvan pahantuulisesta ja typerästä naisesta.

Tilannetuottotehtävän vastauksissa huomio kiinnittyi kahteen kuvaukseen *muijasta*. Niissä kommentoidaan viittauskohteena olevan naisen olemusta.

- (19) *Oleskelia muijasta.* (N6)
 (20) *Muija käy töissä, menee päikkäreille, käy suihkussa, menee syömään miehen tekemää ruokaa, kattoo telkkaria, käy slaillla, käy suihkussa, kattoo telkkaria ja menee nukkumaan.* (N30)

Näissä kummassakin esimerkissä (19) ja (20) nousee esiin mielenkiintoinen *muijaan* liittyvä aspekti – naisen passiivisuus. Onko tämä perimmäinen syy siihen, miksi *muija* on koettu tai koetaan edelleen negatiivisempänä ilmauksena kuin esimerkiksi *emäntä*. Suomalaisen kulttuurin perinteeseen on kuulunut ahkeruuden ihannointi ja siihen kannustaminen. Pääsääntöisesti positiivisessa sävyssä näyttäytyvään *emäntään* liitetään siis miehikuva toimeliaasta naisesta, kun taas kielteinen *muija* luo karrikoidusti kuvan laiskasta ja aikaansaamattomasta naisesta.

Tuottotehtävissä *muijaan* yhdistetään kahdessa tapauksessa ammattikoulutus tai matala koulutus. Tarkoitteen koulutusta mitanneen monivalintakysymyksen 4 (liite) tulokset tukevat edellä esitettyjä huomioita. Naiset antoivat muijan koulutuksesta 58 mainintaa. Puolet vastauksista viittasi alhaiseen koulutukseen, johon laskin kuuluvaksi myös maininnat ”peruskoulusta”, ”kansakoulusta” ja ”kouluttautumattomuudesta”. Toisen asteen koulutus mainittiin seuraavaksi eniten 35 prosenttien osuudella. Miesten aineistossa 31:tä koulutukseen liittyvästä maininnasta toisen asteen koulutus mainittiin 35 prosentissa vastauksista ja 32 prosenttia vastauksista koski alhaista koulutusta. Osa informanteista oli määritellyt myös muijalle sopivia ammatteja. Näitä ovat parturi, kosmetologi, vaatekauppias, siivooja ja kaupan kassatyöntekijä. Myös opiskelija ja työtön mainittiin.

Jos *emännän* kohdalla nousi selvästi esille maalla asuminen ja maalaisuus, niin *muijan* kohdalla sijaintiaspekti painottuu kaupunkiin ja Etelä-Suomeen. Ensimmäisessä tuottotehtävässä *muijaan* yhdistettiin kaupunki ja Etelä-Suomi yhteensä 9 kertaa. Muita asuinseutuun liittyviä mainintoja ei noussut esiin tuottotehtävääineistoissa. Kyselylomakkeen tehtävässä 5 (liite) kysyin informanteilta, millaisella asuinseudulla asuvaan naiseen *muija*-nimitys sopii. Niin naisten kuin miesten aineistossa *muija*-nimitykseen sopivaa asuinseutua kommentoitiin 48 kertaa. 60 prosenttia miesten vastauksista koskee kaupunkia. Tähän kaupunki-kategoriaan luin kuuluvaksi maininnat ”kaupungista”, ”pääkaupunkiseudusta”, ”lähiöstä” ja ”laitakaupungista”. Vastaavan kategorian lukema naisilla on 50 prosenttia. Maininnat maaseudusta (yhteensä 5) jäivät täysin marginaaliin. Vastauksissa otettiin esille myös Pohjois-, Keski-, Itä- ja Etelä-Suomi. Näistä Etelä-Suomi mainittiin useimmin, yhteensä 7 kertaa.

Muija-nimityksen käyttäjät ja vuorovaikutustilanteeseen osallistuvat nousevat ensimmäisen tuottotehtävän kommenttien perusteella keskiöön niin naisten kuin myös miesten aineistoissa. Naiset ja miehet määrittelevät nimityksen käyttäjän ennen muuta nuoreksi (yhteensä 12 mainintaa). Ikään perustuva käyttäjäarviointi toistuu myös tilannetuottotehtävässä. 7 naisvastaajaa ja 4 miesvastaajaa mainitsee käyttäjän nuoren iän. Tämän ja käsityksiä muijan iästä esittäneen taulukon 5 tulosten perusteella *muijan* hahmottama tarkoite ja nimityksen käyttäjät ovat tyypillisesti nuoria.

Nuoren iän ohessa osa miehistä luonnehtii ensimmäisessä tuottotehtävässä *muija*-nimityksen käyttäjää ”vähän koulutetuksi”, ” etelän veteläksi” sekä ”epävarmaksi itsestään”.

Molemmissa tuottotehtävissä naiset kuvailevat *muija*-nimityksen käyttäjää seuraavilla tavoilla: ”naimaton”, ”pieneltä paikkakunnalta kotoisin oleva”, ”kouluttautumaton”, ”ete-läsuomalainen ja keski-ikäinen mies” sekä ”alemman keskiluokan mies”. Eräs nainen kuvaava käyttäjää ”vanhemmaksi mieheksi, joka pitää itseään parisuhteen määräävänä osapuolena”. Seuraavissa esimerkeissä (21)–(22) naisvastaajat kuvaavat myös nimittäjän luonnetta.

- (21) – – *Voisin kuvitella, että tätä käyttävät miehet **haukkuvat feministejä ja uskovat perinteisiin sukupuolirooleihin.*** – –. (N9)
- (22) – – *Pidän nimitystä usein käyttäviä ehkä vähän **hölmöinä tai juntteina.*** (N31)

Osa naisvastaajista on selvästi sitä mieltä, että nimitys antaa negatiivisen kuvan *muija*-nimityksen käyttäjästä. Miehet eivät ryhdy määritelmässään naisia vastaavanlaiseen arviointiin nimityksen käyttäjästä.

Kuten aiemmin jo mainitsin, molemmissa tuottotehtävääineistoissa nousee esiin nimittäjän ominaisuuksien lisäksi seura, jossa nimitystä on sopiva käyttöä. 8 miestä ja 6 naista mainitsee tilannetuottotehtävän vastauksessaan, että nimitystä käytetään kavereiden kesken. Kummassakin aineistossa nousee esille nimityksen käyttö nimenomaan mies- tai poikaporukassa sekä se, että nimitystä käytetään usein silloin, kun nimitettävä ei ole paikalla. Jokaisen tutkimani nimityksen kohdalla on pieni määrä vastaajia, jotka mainitsevat, että nimitystä voi käyttää missä tilanteessa vain. Voi toki hyvinkin olla, että jotkut käyttävät esimerkiksi *muija*-nimitystä tilanteessa kuin tilanteessa. Tällainen näkökulma affektiivisen nimityksen sopivuudesta kaikkiin konteksteihin voi myös olla seurausta ajatuksista, että kielenkäyttäjällä tulee olla rajaton vapaus valita käyttämänsä kielelliset ilmaukset. Kuitenkin jos verrataan *muijan* saamia ”missä tilanteessa vain” -tyyppisiä vastauksia määrällisesti *emännän* ja *vaimokkeen* vastaaviin mainintoihin, on kyseisenlaisia vastauksia annettu *muijan* kohdalla varsin vähän, yhteensä vain 4 mainintaa. Tilanteiden epävirallisuus–virallisuus-asteikolla näyttäisi vahvasti siltä, että *muija* on lähes poikkeuksetta epävirallisissa tilanteissa käytetty nimitys. Naisten negatiivista asennoitumista nimitystä kohtaan kuvastaa 5 mainintaa siitä, että nimitystä ei tulisi käyttää missään tilanteessa.

Kahdessa tilannetuottotehtävän määritelmässä kerrotaan, että nimitystä sopii käyttää omasta tai jonkun muun tapailemasta naisesta. Erään toisen vastaajan mielestä taas *muija* sopii käytettäväksi puhujalle ei-niin-läheisestä naisesta. Tällöin *muijaa* on sopiva käyttää, kun viitataan esimerkiksi kaverin kumppaniin. Seuraavassa taulukossa 13 on esillä monivalintatehtävästä 11 (liite) kootut nais- ja miesinformanttien käsitykset siitä, kenestä *muija*-nimitystä on sopiva käyttää.

TAULUKKO 13. *Muijan* viittaushohteet.

	N67	M88	yht. 155
oma kumppani %	29,9	28,4	29,0
tutun kumppani %	28,4	35,2	32,3
tuntemattoman kumppani %	41,8	36,4	38,7

Vastauksia annettiin yhteensä 155 kappaletta, joista naisten osuus on 67 mainintaa ja miesten 88 mainintaa. Vastaukset ovat jakautuneet varsin tasaisesti eri kategorioiden kesken. Lievä enemmistö eli 38,7 prosenttia vastanneista on sitä mieltä, että nimitys sopii käytettäväksi silloin, kun viitataan tuntemattoman henkilön kumppaniin. Toiseksi eniten 32,3 prosentin osuudella kysymykseen on vastattu tutun kumppani. Hieman alle kolmannes vastaajista näkee nimitystä käytettävän oman kumppanin nimityksenä. Jos *emännän* viittaushohteiden analysoinnissa kävi ilmi, että nimitystä ei sovi käyttää tuntemattoman kumppanista, niin *muijan* kohdalla tulos on toinen. Parhaiten *muija* näyttää sopivan tuntemattoman ihmisen kumppanista puhuttaessa, mutta selkeää yksimielistä kantaa vastaajilla ei ole asiasta.

Tilannetuottotehtävässä mainittiin erilaisia tilanteita, joihin *muija*-nimityksen käyttö sopii. Naisten mielestä *muija*-nimitys sopii vitsin (3 mainintaa) ja riidan (2 mainintaa) yhteyteen tai baarissa käytettäväksi. Vastaavasti myös miehet yhdistivät *muijaan* baarin ja huumoritulanteet. Erityisesti naisten aineistossa voi havaita kahtiajakautuneet käsitykset siitä, että nimitystä käytetään toisaalta kehuskeluun ja leveilyyn, toisaalta naisen haukkumiseen. Tätä tendenssiä osoittavat seuraavat aineistoesimerkit (23)–(27).

- (23) *Kavereitten kanssa puhuessa ja ehkä myös vähän lesoilu-mielessä.* (N15)
 (24) *Kun puhutaan arvostelevasti tai loukkaavasti. Kun rehennellään miesporukassa.* (N35)

- (25) *Poikaporukassa **haukutaan** naisia.* (N36)
- (26) *Muija sana on tullut vastaan ehkä silloin, kun mies **kehuskelee** kavereilleen että hänellä on tyttöystävä. Usein itse asia on vähävaroisempi kuin että 2. osapuoli korostaa, että hänellä on muija. Muija nimitys alentaa mielestäni naisen asemaa. Muijaa ehkä **käytetään enemmän kuitenkin negatiivisista asioista**: Muija sitte veti herneet nokkaan, muija kolaroi sitten mun auton kuin vastaavasti: Muija teki hyvää ruokaa - olisi todella outo sanonta.* (N23)
- (27) *Jos omasta tyttöystävästään/tapailemastaan tyypistä **on jotain negatiivista sanottavaa**, "vitun tyhmä muija".* (N25)

Myös miesten vastauksissa nousee samalla tavoin esiin *muija*-nimityksen käyttö kehuskelun ja haukkumisen yhteydessä, mutta mainintoja ei esiinny yhtä taajaan kuin naisilla. Eräässä miehen antamassa vastauksessa *muija*-nimitys kerrotaan sopivaksi ”panoreissuilla kehuskeluun”. Herääkin kysymys, mihin perustuu edellä esitetty leveilynäkökulma *muijan* yhteydessä. Liittykö se ”panoreissuilla kehuskelu”-vastauksen viittaamaan seksuaaliseen kanssakäymiseen? Liittykö rehentelyyn vain naispuolisen kumppanin olemassaolo? Onko kyseessä romanttisen tunteen piilottelu tai parisuhteen valtasuhteiden esiintuominen?

Olen edellä kuvannut, kuinka *muija*-nimitykseen yhdistyy informanttien mielissä paljon negatiivisia mielikuvia. Tässä valossa onkin erikoista, että tilannetuottotehtävän tuottamissa vastauksissa *muija*-nimityksen käytöstä esitetään myös hyvin neutraaleja esimerkkitekstejä, kuten seuraavissa esimerkeissä (28)–(30).

- (28) *esim. puoliso kertoo : **menimme muijan kanssa käymään kaupassa.*** (N1)
- (29) *Esim .Oltiin muijan kanssa **päikkäreillä.*** (N18)
- (30) *Nuori mies kertoo kaverilleen että esim. **Kävi muijan kanssa elokuvissa.*** (M42)

Ensimmäisen tuottotehtävän määritelmien perusteella lähestulkoon kaikki *muijan* sävyä kommentoineet miehet yhtä vastaajaa lukuun ottamatta pitävät nimitystä kielteisenä (15 mainintaa) ja tarkemmin ottaen pääasiassa halventavana ja alistavana. Naisistakin kyllä suurin osa pitää nimityksen sävyä kielteisenä (26 mainintaa), mutta kuitenkin muutama vastaaja näkee nimityksen sekä ”positiivisena että negatiivisena”, ”ihan luonnollisena”, ”leikkisänä” tai ”ei niin ylevä kuin emäntä” -tyyppisenä. Naisten määritelmässä kuvataan 20 kertaa *muija*-nimityksen sävyä halventavaksi tai pilkkaavaksi. 2 informantin, naisen ja miehen, mielestä *muija*-nimityksen sävy on vahvasti riippuvainen tekstikontekstista,

jossa nimitys esiintyy. Jos virke on merkitykseltään positiivinen, *muija* näyttäytyy siinä positiivissävytteisenä. Sama logiikka toimii merkitykseltään negatiivisissa koteksteissa. Miesvastaaja määrittelee asian seuraavien esimerkkien kautta: ”vitun *muija*” on negatiivinen, mutta positiivisena nimitys näyttäytyy yhdyssanan ”*muijakaveri*” määriteosana.

Taulukossa 14 on esillä monivalintatehtävän 12 (liite) tulokset *muijan* sävyn osalta. Ensimmäisessä tuottotehtävässä nimityksen sävyä kommentoitiin pääasiassa negatiiviseksi. Monivalintatehtävän tulokset paljastavat, että kielteisyyden ohella moni vastaaja näkee nimityksen neutraalina.

TAULUKKO 14. *Muijan* sävy.

	N65	M70	yht. 135
erittäin myönteinen %	3,0	4,3	3,7
myönteinen %	4,6	12,9	8,9
neutraali %	20,0	35,7	28,1
kielteinen %	38,5	37,1	37,8
erittäin kielteinen %	33,8	10,0	21,5

Jo nopea vilkaisu taulukkoon 14 osoittaa, että naisten ja miesten tulosten välillä on vaihtelevuutta. Taulukon 14 mukaan *muija*-nimitystä pidetään kaiken kaikkiaan selvästi eniten kielteisenä noin 38 prosentin osuudella kaikista maininnoista, mutta toiseksi eniten neutraalina (28 prosenttia) ja vasta kolmanneksi eniten erittäin kielteisenä (21 prosenttia). Reilu kolmannes naisten vastauksista on kohdistunut erittäin kielteiseen sävyyn, kun taas vastaava lukema miehiltä jää kymmenesosaan kaikista miesten antamista vastauksista. Tässä kohtaa naisten ja miesten vastausten välillä on melkein 24 prosenttiyksikön ero. Vaihtoehto erittäin myönteinen saa alle 5 prosenttia nais- ja miesvastaajien maininnoista. Lähes yhtä suuri osa naisista ja miehistä on samaa mieltä nimityksen kielteisyydestä, mutta eroja on havaittavissa neutraaliuden kohdalla. Kaikista miesten maininnoista 35 prosenttia on yhdistetty nimityksen neutraaliuteen. Vastaava luku naisilla on 20 prosenttia, joka on 15 prosenttiyksikköä miesten osuutta vähemmän. Noin 13 prosenttia miesvastaajista näkee *muijan* myönteisessä valossa, ja vastaava lukema naisilta on 5 prosent-

tia. Taulukon 14 lukemat osoittavat, että aineiston miesvastaajat suhtautuvat naisia neutraalimmin *muija*-nimityksen sävyyn. Pieni enemmistö miehistä yhdistää *muija*-nimitykseen kielteisyyden, mutta heti seuraavaksi eniten neutraaliuden. Miehet näkevät nimityksen huomattavasti vähemmän erittäin kielteisenä kuin naiset. Miesvastaajien mielestä *muijaan* liittyy enemmän myönteistä kun erittäin kielteistä sävyä.

On vaikea sanoa, miksi juuri miesinformantit pitävät *muija*-nimitystä vähemmän affektiivisena kuin naiset. Tilannetuottotehtävän vastauksista löytyy ainakin eräs näkökulma joka osin selittää *muijan* sävyn vaihtelua. Nimittäin tutkimusaineistoni ja oman kielitajuni mukaan *muijan* merkitys nuorten kielenkäytössä koetaan neutraalimpana kuin niissä tilanteissa, joissa nimityksellä viitataan vanhempaan naiseen. Tähän liittyvät olennaisesti myös parisuhteen kesto ja status, sillä nimitys ei näyttäisi herättävän voimakkaita tunteita suhteen tapailu- ja seurusteluvaiheessa käytettynä, mutta kun puhutaan avioliitosta ja nimityksen käytöstä, *muijan* sävy muuttuu radikaalisti. Tätä todistavat seuraavat tilannetuottotehtävän aineistoesimerkit (31)–(33).

- (31) *Nuori poika puhuu tyttöystävästään poikaporukassa. Alkoholisoitunut mies kutsuu vaimoaan.* (N40)
- (32) *Teinipojat keskustelevat tytöistä. Muijat voivat heidän puheissaan olla hyvännäköisiä, tavoiteltavia. Jos aikuinen mies puhuu vaimostaan muijana, kokee hän olevansa määräävämpi osapuoli.* (N4)
- (33) *Jos halutaan haukkua vaimoa.* (M28)

Määritelmissä (31) ja (32) vastaajat ovat kuvanneet sitä, miten *muija* ilmenee neutraalina nimityksenä nuorten keskusteluissa, kun puheena ovat tyttöystävät eli seurustelusuhteen osapuolet. Näissä samoissa esimerkkimääritelmissä sekä esimerkissä (33) on merkillepantavaa, että *muijan* käyttö vaimosta, avioliiton osapuolesta, on saanut vastaajat liittämään merkitykseen alkoholisoituneen nimittäjän, parisuhteen eriarvoisen valtarakenteen sekä naisen haukkumisen. Aiemmin esitettyjen tulosten mukaan miesinformantit näyttävät yhdistävän naisinformantteja yleisemmin *muijan* nuoriin ja seurustelun alkupuolelle, mikä voi selittää osaltaan miesten hieman naisiin verrattuna neutraalimpaa suhtautumista nimityksen sävyyn.

4.3.3. *Vaimoke*

Kaiken kaikkiaan analyysissäni on käynyt esille, että naisinformanttien määritelmissä esiintyy miehiä enemmän kuvailuja tarkoitteen ominaisuuksista. Näin on tapahtunut myös *vaimokkeen* kohdalla. Naisinformanttien ensimmäisen tuottotehtävän ja tilanne-tuottotehtävän vastauksissa *vaimoke* näyttäytyy vastaajille vakavasti otettavana ja avio-liiton arvoisena kumppanina. Vaimokkeessa kerrotaan olevan ”potentiaalia vaimoksi”. Naisinformanttien tuottamissa esimerkeissä (34) ja (35) kuvauksen kohteena on tarkoite.

- (34) ***Hyvästä ja tasapanoisesta*** naisesta, joka ***ottaa parisuhteessa toisen osa-puolen huomioon.*** (N6)
- (35) ***tavallinen vaimo joka huolehtii*** perheestään, kodistaan ja itsestään. ***Te-kee kaiken lasten, miehen ja itsensä eteen.*** (N30)

Vaimokkeeseen liitetään emäntään ja muijaan verrattuna selvästi pehmeämpiä ja lem-peämpiä asioita. Tuottotehtävävastauksissa otettiin myös esille se, että *vaimoke* on kun-nioitettava ja miehen arvostama. Miesten aineiston puolella *vaimoketta* kuvataan täyd-elisyyden käsitteellä. Mahdollista on, että tämä *vaimokkeen* arvokkuusaspekti on *vaimo-kantasanan* merkityssiirtymän vaikutusta. Toisaalta ensimmäisen tuottotehtävän määri-telmissä oli myös mainintoja siitä, että *vaimoke*-nimitys on ”kummallinen” ja ”naista alentava”. Poikkeuksellisen kärkkäästi hahmon luonnetta arvostellaan seuraavassa esi-merkissä (36).

- (36) ***Esineellistävä tai ehkä jopa väheksyvä*** nimitys *vaimosta/morsiamesta.* ***Tulee mieleen nainen, joka ei juurikaan omaa omia näkemyksiä tai mie-lipiteitä ja toimii muiden mielipiteiden mukaan.*** (N12)

Naisten ensimmäisen tuottotehtävän aineistossa tulee kertaalleen esille myös naisen kou-lutus. Eräs naisvastaaja kuvaa *vaimoketta* emäntään ja muijaan nähden koulutetummaksi naiseksi. Kyselylomakkeen tehtävässä 4 pyysin vastaajia kertomaan, millaisen koulutuk-sen saaneeseen naiseen *vaimokkeella* viitataan. Naisilta sain *vaimokkeen* osalta 51 mai-nintaa ja miehiltä 30 mainintaa. Tulokset puhuvat hyvän koulutuksen puolesta. Naisista 31 prosenttia mainitsi toisen asteen koulutuksen ja 29 prosenttia korkeakoulutuksen. Pieni enemmistö naisvastaajista 33 prosentin osuudella oli kuitenkin sitä mieltä, että koulutuk-sella ei ole väliä tai se voi olla mikä tahansa. Vastauksissa oli lueteltu myös muutamia

vaimokkeelle sopivia koulutuksia ja ammatteja, kuten lääkäri, tradenomi, ylioppilas, liikkenainen ja edistynyt uranainen, hoitaja ja sihteeri. Naisen asuminen nousee nimityksen merkityksen keskiöön, sillä *vaimoke* mielletään avoliiton osapuolen nimitykseksi. Monessa vastauksessa käykin ilmi, että nimitykseen liittyy yhteisasuminen puolison kanssa. Tuottotehtävissä ei noussut esiin ollenkaan se, millaisella seudulla asuvaan naiseen nimitys viittaa. Kysyin sitä kuitenkin kyselylomakkeen tehtävässä 5 (liite) ja tulokseksi sain, että selvästi enemmistö nais- ja miesvastaajista näkee nimityksen viittaavan kaupunkiasumiseen. Toiseksi eniten vastattiin, minkä tahansa asuinseudun sopivan. Tästä voi päätellä, että asuinseudun merkitys ei ole olennainen *vaimokkeen* kehystiedoissa.

Siirryn seuraavaksi käsittelemään *vaimokkeen* käyttöön liittyviä puolia. Muista tutkimistani nimityksistä poiketen *vaimokkeen* kohdalla on kommentoitu useamman kerran nimityksen käytön yleisyyttä. Joidenkin mielestä nimitystä kuulee käytettävän todella harvoin, ja toisten mielestä sitä kuulee taas usein. 4 miestä kertoo itse käyttävänsä kyseistä nimitystä puolisostaan. Kuvailut nimityksen käyttäjän ominaisuuksista jäävät *vaimokkeen* kohdalla taka-alalle. Ensimmäisen tuottotehtävän vastauksissa nimityksen käyttäjä on määritelty iältään joko nuoreksi tai keski-ikäiseksi. Erään naisinformantin mielestä nimitystä käyttävä on epävarma suhteen tilasta ja hän ei ota suhdetta kovin vakavasti, kun taas toisen naisinformantin mielestä puolisostaan *vaimoke*-nimitystä käyttävä osoittaa olevansa tosissaan suhteessa. Käsituserot *vaimokkeesta* näkyvät määritelmässä selkeästi siten, että toisten mielestä *vaimoke*-nimityksen käyttäjä haluaa osoittaa arvostusta puolisoaan kohtaan ja toisten mielestä taas vähätellä. Yhtenä poikkeuksena on seuraavan esimerkin (37) miesvastaajan kärkeä käsitys nimitystä käyttävästä miehestä.

(37) *Silloin ku mies haluaa kertoa että hän on parisuhteen alistettu osapuoli ja on voimakkaasti tossun alla ja hänellä ei ole mupa sanoa mitään ilman puolison lupaa ja kivenset on nuginunu. (M34)*

Tämän vastaajan mukaan *vaimoke*-nimitystä käyttää mies, joka on puolisonsa määräysvallan alla. Näkökulma on kiehtova, sillä sitä voi tulkita monesta eri näkökulmasta. Viit-taako vastaaja siihen, että *vaimoke* on muiden mielipiteisiin mukautuvan, heikon itsetunnon omaavan miehen käyttämä nimitys vai usein hallitsevan ja miestä alistavan kumppanin nimitys? Tähänastisen tutkimukseni mukaan *vaimokkeen* merkitys nähdään nimen-omaan positiivisessa ja humoristisessa valossa ja nimitys näyttää antavan optimistisen vaikutelman parisuhteen tilasta. Johtuuko kärkkään tilannemääritelmän antaneen miehen

näkökulma siitä, että sitoutumista ja rakkautta osoittavan nimityksen käyttö puolisoista tekee miehestä vähemmän miehisen? Liittyykö näkökulmaan miehisen tunteen kaihtelun tavoittelu?

Naisten ja miesten tilannetuottotehtävään antamien vastausten perusteella *vaimoketta* voi käyttää ystävä- ja tuttavapiirissä sekä sukulaisten ja puolittutujen kesken. Kaverien ohessa mainittiin useamman kerran myös työkaverit. Eräs vastaaja tarkentaa, että nimitystä kuulee käytettävän lähimpien ystävien kanssa keskustellessa, kun taas toisen mielestä nimitystä voi käyttää uuden tuttavuuden seurassa. Joidenkin vastaajien mukaan nimitys sopii erityisesti vanhempien ihmisten kanssa puhuttaessa sekä kaupunkilaisten ja nuorison kielenkäyttöön. Vastausten perusteella voisi tulkita, että *vaimoketta* voi käyttää hyvin monenlaisissa tilanteissa. *Emännästä* ja *muijasta* poiketen vain yhden vastaajan mielestä *vaimoke*-nimitys sopii miesten keskinäiseen jutteluun. Viimeksi mainitun seikan vuoksi näkisin, että *vaimoke* edustaa vahvasti positiivisia mielikuvia, joten nimitystä voi käyttää laajasti myös naisen ollessa paikalla. *Emännän* ja *muijan* kohdalla olemme saaneet selville, että kyseisiin nimityksiin yhdistyy helposti negatiiviset puolet (tunteen kaihtelu, naisen haukkuminen), joten niitä käytetään tavallisesti myös miesten kesken silloin, kun nimitettävä ei ole itse kuulemassa.

Jokaisen nimityksen tilannemäärittelyn kohdalla on esiintynyt muutamia vastauksia, joissa sanotaan, että nimitystä voi käyttää missä tilanteissa vain. Tällaiset vastaukset voivat viitata nimityksen laajaan käyttöalaan tai sitten ne voivat olla merkityksen määrittelijöiden aidan alituksia, sillä on helppoa vedota yksilön vapautteen käyttöä kieltä haluamallaan tavalla. Toki osa vastaajista on aina myös sitä mieltä, että affektiiviset nimitykset eivät sovi mihinkään tilanteeseen. *Vaimokkeen* kohdalla maininnat nimityksen sopivuudesta tilanteeseen kuin tilanteeseen täytyy panna merkille, sillä kyseisiä mainintoja antoi 7 nais- ja 8 miesvastaajaa. Vastaavia mainintoja *emännän* ja *muijan* kohdalla on puolet tai yli puolet vähemmän.

Emännästä ja *muijasta* poiketen *vaimoke* näyttää sopivan myös virallisempiinkin tilanteisiin. Käytön painopiste on *vaimokkeen* osalta myös epävirallisissa tilanteissa, mutta viittaukset nimityksen sopivuudesta esittelytilanteisiin, juhliin ja keskusteluihin puolittutujen kanssa kertovat myös nimityksen virallisiin tilanteisiin sopivasta puolesta. 5 naista ja 3 miestä ottavat esille sen, että *vaimoke* sopii käytettäväksi nimenomaan silloin, kun

halutaan esitellä puoliso sukulaisille ja tutuille. Joidenkin vastaajien mielestä esittelytilanteissa *vaimokkeen* käytöllä pyritään tekemään vaikutus kuulijaan. Esimerkeissä (38) ja (39) otetaan tarkemmin kantaa siihen, millä tavalla *vaimoketta* käytetään esittelytilanteissa.

- (38) ***"onkos tämä nyt se sinun vaimoke" esittelyssä sukulaisilleen tai tutuille joita ei ole hetkeen nähnyt. Vaimoketta kuulee käytettävän paljon kysymyksissä. "mitäs se sinun vaimoke opiskeleekaan/tekeekään työkseen?"*** (M41)
- (39) ***Kun ei osata määritellä parisuhdetta ja pitää esitellä jollakin nimityksellä ja yrittää olla hassunhauska.*** (N35)

Määritelmässä (38) tarjotaan esimerkivirkkeitä, joissa *vaimoketta* voi kuulla käytettävän sekä määritellään keskustelukumppaneiksi sellaiset tutut, joita vastaaja ei ole nähnyt hetkeen. Määritelmässä (39) vastaaja on sitä mieltä, että *vaimokkeen* käytöllä tähdätään huumoriin. Sama huumoriin perustuva näkökulma tulee esiin yhteensä 8:ssa naisten antamassa ensimmäisen tuottotehtävän ja tilannetuottotehtävän määritelmässä. Aineistoista käy myös ilmi, että *vaimoke*-nimitystä voi käyttää hellittelyyn, kehumiseen sekä arvostuksen osoitukseen.

Kuten jo aiemmin *vaimoke*-analyysissa on tullut esille, *vaimokkeen* määrittelyjen kohdalla vastaajat ottivat usein kantaa siihen, kuuluuko nimitys omaan käyttösanaanastoon tai onko itse tullut kutsutuksi *vaimokkeeksi*. Etenkin muutamat miesvastaajat kertoivat käyttävänsä nimitystä omasta kumppanista. Taulukkoon 15 on koottu monivalintatehtävän 11 (liite) tulokset *vaimokkeen* tyypillistä viittauskohdeista.

TAULUKKO 15. *Vaimokkeen* viittauskohdeet.

	N76	M77	yht. 153
oma kumppani %	52,6	46,8	49,7
tutun kumppani %	34,2	32,5	33,3
tuntemattoman kumppani %	13,2	20,8	17,0

Lähes puolet kaikista annetuista vastauksista on kohdistunut omaan kumppaniin. Kolmannes vastaajista on valinnut tutun kumppanin ja 17 prosenttia tuntemattoman kump-

panin. Naiset mieltävät nimityksen viittaavan ennen muuta omaan puolisoon (52,6 prosenttia) tai tutun kumppaniin (34,2 prosenttia), muttei niinkään tuntemattoman ihmiseen (13,2 prosenttia). Miehillä jakauma kategorioiden välillä on tasaisempi, vaikka kuitenkin hyvin samankaltainen kuin naisilla. Miehistä 46,8 prosenttia valitsi oman kumppanin, 32,5 prosenttia tutun kumppanin ja 20,8 prosenttia tuntemattoman kumppanin. *Vaimoke*-nimitykseen kuuluu olennaisena osana parisuhdetilanne. Jos ei tunne keskustelukumppanin parisuhdetilannetta, voi olla hankala viitata toisen ihmisen puolisoon *vaimoke*-nimityksellä. *Vaimokkeesta* voisi ajatella niin, että nimitys näyttäytyy suurimmalle osalle kielenkäyttäjistä positiivisessa valossa, joten sitä voi hyvin käyttää omasta puolisoista.

Ensimmäisen tuottotehtävän määritelmien perusteella voi kootusti sanoa, että *emännän* ja *muijan* tavoin käsitykset *vaimokkeen* sävystä vaihtelevat laidasta toiseen. Osin nimitys nähdään hauskana ja rentona, osin taas kummallisena ja hieman loukkaavana. Ensimmäisen tuottotehtävän määritelmässä *vaimoketta* on kuvailtu monipuolisesti eri adjektiiveilla niin naisten kuin miesten aineistoissa. *Vaimoketta* pidetään ”vähättelevänä”, ”esineellistävänä”, ”teennäisenä”, ”epämääräisenä” ja ”tökerönä”. Myönteisiin kuvailuihin kuuluvat taas muun muassa maininnat ”rento”, ”söpö” ja ”humoristinen” sekä ”lämmin”. 2 naista ja 3 miestä kuvailee nimitystä ”neutraaliksi”. Nostan seuraavaksi esiin erään aineistoni silmiinpistävän poikkeuksen. Esimerkissä (40) miesinformantti kommentoi määritelmässään *vaimoke*-nimitykseen liittyvää säädyllyisyyttä.

- (40) *Näistä kolmesta säädyllyisin. Tyttöystävä tai avopuoliso, joka on mahdollinen tuleva vaimo. Humoristinen nimitys eikä mielestäni kovin loukkaava. (M10)*

Vastaja kuvaa *vaimoketta* superlatiivimuodossa säädyllyisimmäksi *emäntään* ja *muijaan* nähden. Vastaus antaa ehkä ymmärtää, että informantti saattaisi pitää *emäntää* ja *muijaa*kin jossain mielessä säädyllyisinä käsitteinä, mutta sitä ei voi pitää täysin varmana. Mantila puhuu artikkelissaan ”Jätkät ja jässikät, donjuanit ja gentlemannit eli Perussanakirjan mieskuvasta” naiselle asetetusta tavoitteesta säilyttää siveytensä. Mantilan mukaan naisen kunnollisuutta kyseenalaistavat muun muassa nimitykset *lutka* ja *hutsu*. (Mantila 1998: 15–30.) Voiko esimerkkivastauksesta (40) päätellä, että *emäntä* ja *muija* eroavat *vaimokkeesta* naisen kunnollisuuden perusteella? Viittaako *vaimoke* siveellisempään naishenkilöön kuin *emäntä* ja *muija*? Tästä on kuitenkin hankala tehdä päätelmiä, sillä ei voida tietää, kuvaileeko vastaja tarkoitteen vai nimityksen ominaisuutta.

Vaimoke-nimityksen sävyä on kommentoitu myös seuraavalla tavalla:

- (41) *Mies voi käyttää leikillisesti avopuolisostaan tätä nimitystä. Tämä nimitys saattaa väärässä yhteydessä lipsahtaa helposti vähättelevän puolelle. "Pikku vaimoke" haiskahtaa jo misogynialta. (N9)*

Tähän vastaukseen on mielestäni helppo yhtyä. Oman kielitajuni mukaan *vaimoke* on käypä nimitys avioliitossa. Vastaja N9 mainitsee, että väärässä yhteydessä *vaimokkeen* sävy muuttuu ja saattaa kääntyä jopa naisvihan puolelle. Tämä väärä yhteys voisi olla ainakin avioliitto, jonka yhteydessä nimityksen vähättelevä sävy voimistuu. Eräs miesvastaja kommentoikin, että *vaimoke*-nimityksen käyttö sopii kaikenlaisiin yhteyksiin, paitsi ei avioliitossa olevien ihmisten kielenkäyttöön.

Onkin hieman yllättävää, että ensimmäisen tuottotehtävän määritelmässä *vaimoketta* on kuvattu monin negatiivissävytteisin adjektiivein mutta nimityksen sävyä mitanneen monivalintatehtävän 9 (liite) tulokset taulukossa 16 osoittavat nimityksen lähinnä myönteiseksi tai neutraaliksi.

TAULUKKO 16. *Vaimokkeen* sävy.

	N63	M65	yht. 128
erittäin myönteinen %	22,2	20,0	21,1
myönteinen %	28,6	35,4	32,0
neutraali %	33,3	29,2	31,3
kielteinen %	12,7	10,0	11,7
erittäin kielteinen %	3,2	4,6	3,9

Kaiken kaikkiaan yli puolet maininnoista on kohdistunut myönteiseen (32 prosenttia) tai erittäin myönteiseen (21,1 prosenttia) sävyyn. Neutraalina nimityksenä *vaimoketta* on pitänyt 31,3 prosenttia vastaajista. Kielteisen ja erittäin kielteisen yhteisosuus jää vain noin 15 prosenttiin. Vastajat ovat siis aika yksimielisiä *vaimokkeen* positiivisesta tai neutraalista sävystä. Naisten ja miesten vastausten välillä ei myöskään ole suuria eroja. Miehet pitävät noin 8 prosenttiyksikön erolla *vaimoketta* myönteisempänä kuin naiset. Vastavasti naiset pitävät *vaimoketta* hieman miehiä enemmän neutraalina. *Vaimokkeen* ja

emännän (ks. taulukko 12) sävytaulukoiden jakaumat muistuttavat hyvin läheisesti toisiaan. *Vaimoke* on tulosten mukaan *emäntää* neutraalimpi, mutta samalla se on saanut *emäntää* enemmän mainintoja kategorian erittäin kielteinen kohdalle. Niin *vaimokkeen* kuin myös *emännän* kohdalla painottuvat kuitenkin neutraalit ja myönteiset sävyt. *Vaimokkeen* sävyssä yhdistyvät *vaimo*-kantasanan ja *ke*-johtimen ominaisuudet. *Vaimoa* pidetään joko positiivisena tai neutraalina parisuhdenimityksenä, mutta ei missään tapauksessa negatiivisena (Kynkäänniemi 2015: 14), mikä näkyy mielestäni myös *vaimoke*-johdoksessa. *Ke*-johdin taas vaikuttaa johdoksen affektisuuteen lisäämällä siihen negatiivisuuden piirteitä. Tämä johtuu siitä, että useilla *ke*-johtimen sisältävillä yksilönnimityksillä on pejoratiivinen merkitys, kuten lekseemillä *nuljake*. *Ke*-johdin välittää myös merkitystä kantasanan poikkeavasta puutteellisuudesta, sillä jokin on melkein kantasanan kaltaista. (VISK § 201, 211) Vastaaaja M12 kiteyttää *vaimokkeen* merkityksen tilannetuototehtävässä seuraavalla tavalla:

- (42) *Tätä en kuule omalla asuinseudullani juuri koskaan käytettävän. Moderni sana, ehkä semmoinen pikkuporvarillinen kaiku siinä on. Kuitenkin vähiten määrittelevä ja vähiten mielikuvia sekä ennakoasetelmia luovana näistä kolmesta. Kohtalainen synonyymi tyttöystävälle.* (M12)

4.4. Yhteenveto

Naisen ikä ja parisuhde ovat *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen* yhteisiä tekijöitä hahmon osalta, paitsi että *emännän* kohdalla liitän hahmoon kuuluvaksi myös naisen luonteen. *Emännän* luonteessa korostuu aktiivisuus ja asioiden toimeenpano. *Emäntä* luo kuvan toimeliaasta ja osaavasta naishenkilöstä, joka huolehtii kodista, perheestä ja miehestään. Monivalintatehtävän perusteella selvästi suurin osa vastaajista pitää nimitystä tyypillisenä aikuisen tai keski-ikäisen naisen sekä avioliiton osapuolen nimityksenä. Tuottotehtäväänalyysin yhteydessä otin kuitenkin esille sen, kuinka osa miesvastaajista piti nimitystä sopivana myös nuorelle naiselle ja seurusteluvaiheeseen. Parisuhteen statusta mitanneessa monivalintatehtävässä lähes puolet maininnoista koski avioliittoa, mutta kuitenkin lähes kolmasosa seurustelua ja avoliittoa. Vastaukset jakaantuvat laajasti parisuhteen kestoa mitanneessa tehtävässä, jossa *emännän* kohdalla hieman korosteiseen asemaan nousi 10 vuodesta ylöspäin kestäneet parisuhteet. Mielipiteet *emännän* käytöstä parisuhteen ilmaisijana vaihtelevat. Joidenkin vastaajien mielestä *emäntä*-nimityksen

käyttö ilmentää tasa-arvoista parisuhdetta. Emäntä saatetaan myös nähdä hallitsevana tai mieheensä nähden alisteisessa asemassa olevana.

Emännän predikaatiossa vaikuttaa vahva stereotyyppinen mielikuva emännästä isokoisena, käytännöllisesti pukeutuneena naishenkilönä, joka on luonteeltaan hallitseva ja usein äkäinen. Vastaajien *emäntä*-määritelmässä nainen kuvataan aktiivisena subjektina, joka tekee ja teetättää muilla erilaisia kotiympäristöön liittyviä töitä. Emäntä hallitsee erityisesti siivouksen, ruoanlaiton ja lasten hoitamisen. Tyypillinen *emäntä* ei näyttäyty taivallisesti kovinkaan korkeasti koulutettuna. Lisäksi *emännän* merkitysnäkymässä vaikuttaa yhä voimakkaasti miellelyhtymät maaseutuun. Mielestäni kuitenkin tuottotehtävien vastaukset paljastivat, että stereotyyppisestä mielikuvasta huolimatta nimitystä käytetään varsin laajasti erilaisissa yhteyksissä. *Emännän* käyttöön voidaan yhdistää myös huumorin tavoittelu. Nimityksen käyttäjiksi määritellään vanhemmat ihmiset, mutta aineistossa ilmeni mainintoja nuorten *emännän* käytöstä. Nimityksen deskriptiivisyydestä huolimatta monissa vastaajissa *emäntä*-nimitys herättää positiivisia mielikuvia. *Emäntä* näyttäytyy monelle vastaajalle kunnioitettavana, rakastavana ja kaiken koossa pitävänä voimana. Sävyensä puolesta *emäntä* saa tuottotehtävissä mainintoja halventavasta rakastavaan, mutta monivalintatehtävän tulokset puhuivat positiivisen sävyn puolesta. Yli 80 prosenttia sävymainnoista kohdistui neutraalin, myönteisen ja erittäin myönteisen välille. Enemmistö kaikista vastaajista piti nimitystä myönteisenä. Vaihtelevat käsitykset *emännän* sävystä näkyvät myös Haakanan tutkimuksessa, jonka mukaan kansanrunoudessa *emäntä* on näyttäytynyt mytologisena hahmona niin hyvänä kuin pahana. *Emäntä* todellisena hahmona on esiintynyt kansanrunoudessa käytännöllisissä konteksteissa, joten nimityksen sävy niissä yhteyksissä on varsin neutraali. Merkillepantavaa on, että *emäntä* saa myös kansanrunoudessa merkityksen 'emuu', joka taas tarkoittaa pahaa käskyttäjää tai hallitsijaa. (Haakana 2017: 73.)

Muijan hahmon kohdalla on mielenkiintoista, että iän ja parisuhteen osalta informantit ovat aika yksimielisiä siitä, että nimitys sopii käytettäväksi teini-ikäisestä tai nuoresta aikuisesta naisesta ja parisuhteen alkutaipaleelle, tapailu- ja seurusteluasteelle. Parisuhteen laatua ja kestoja mitanneissa monivalintatehtävissä mainintoja saivat tapailun ja seurustelun ohessa myös avo- ja avioliitto sekä ylipäätään useampia vuosia kestäneet suhteet. Täten *muijan* käyttö on mahdollista yhdistää myös pidempään kestäneisiin parisuhteisiin. Tuottotehtävämääritelmien perusteella *muija* näyttäisi olevan sopiva nimitys viittaamaan

suhteen alkuun ennen varsinaista seurusteluvaihetta, mutta myös päättyneeseen parisuhteeseen. *Muija*-nimityksen käyttö parisuhteessa saattaa implikoida parisuhteen ongelmista tai ylipäättään siitä, ettei mies arvosta puolisoaan.

Stereotyyppinen mielikuva *muijasta* on siis alaluokkainen, vähän koulutettu kaupunkilaisnainen, joka on mahdollisesti parisuhteen arvohierarkiassa miehen alapuolella ja jonka parisuhteessa on ongelmia. Kaupunkilaisuuden lisäksi useampi vastaaja mielsi *muijan* eteläsuomalaiseksi. Nuorten puheissa *muija* saattaa olla hyvännäköinen ja tavoiteltava tai ärsyttävä ja pinnallinen tyttö. Näyttäisi siltä, että *muijaan* yhdistyy helposti negatiiviset mielikuvat tarkoitteen luonteesta ja koko olemuksesta (esim. pahantuulinen, valikoiva). Eräs aineistosta esiin noussut mielenkiintoinen *muijan* ominaisuus oli tekemättömyys. *Muija* kuvattiin passiivisena subjektina, kun taas *emäntä* ja *vaimoke* miellettiin toimeliaiksi naisiksi. Negatiiviseen suhtautumiseen *muijaa* kohtaan liittyy ensinnäkin se, että *muijaa* käytetään enemmän tuntemattomasta naisesta kuin omasta tai tutun puolisosta. *Emännän* ja *vaimokkeen* kohdalla tulokset osoittivat, että nimityksiä käytetään ennen muuta omasta tai tutun kumppanista. Toiseksi negatiivinen asennoituminen näkyy myös siitä, että *muijalla* voidaan viitata päättyneen parisuhteen osapuoleen.

Tilannetuottotehtävän vastaukset osoittivat, että nuorten keskuudessa naisen nimittäminen *muijaksi* vaikuttaisi olevan sallitumpaa ja sävyltään neutraalimpaa kuin monissa muissa tilanteissa. Tästä huolimatta informanttien määritelmissä *muijan* käyttöön yhdistettiin paljon negatiivisia tilanteita (naisen haukkuminen, riita). Erityisen useasti informantit kuvasivat *muijan* käytön sopivan miesten keskinäiseen jutteluun ja tilanteisiin, joissa tarkoitteen ei haluta kuulevan, että häntä kutsutaan *muijaksi*. Informantit olivat myös sitä mieltä, että *muija*-nimityksen käyttö antaa huonon kuvan nimityksen käyttäjästä. Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että *muija* on ennen muuta epävirallisissa tilanteissa käytetty nimitys. Aineistosta nousi esiin mielenkiintoinen näkökulma, jonka mukaan *muijalla* näyttää olevan myös miesten kielenkäytössä jonkinlainen miehisyden korostamisen ja leveilyn funktio. Tämä kehuskelu ei kuitenkaan liity ilmeisesti suoraan kumppanin kehumiseen, vaan nimittäjän itsekehuun, joka perustuu naiskumppanin tai usean sellaisen olemassaoloon. Tutkimusaineistossani tuotiin myös esiin *muija* parisuhteesta riippumattomana naisnimityksenä, jota käyttävät yleisesti myös naiset toisistaan.

Vaimokkeen merkityksestä *emäntään* ja *muijaan* nähden kielenkäyttäjät ovat tutkimukseni perusteella yksimielisempiä. Tämä selittyy toki ainakin osittain sillä, että *vaimoke* ei ole *emännän* ja *muijan* tavoin polyseeminen kielen yksikkö, eikä sillä ole *emännän* ja *muijan* kaltaista merkityshistoriaa. Informanttien kuvaamat mielikuvat *vaimokkeesta* ovat varsin yhteneväisiä. *Vaimoke* on ennen muuta avioliitossa olevan naisen nimitys. Nimityksen käyttö implikoi tavallisesti siitä, että pariskunta asuu yhdessä. *Vaimoke* näyttäisi sopivan erityisesti suhteisiin, jotka ovat kestäneet vuodesta 10 vuoteen. Vaikka *vaimoke* nähdään ennen muuta avioliiton osapuolen nimityksenä, aineistossa oli myös kommentteja nimityksen käytöstä seurustelusuhteessa ja avioliitossa. Eräissä avioliittoon viittaavissa maininnoissa *vaimoke* on näyttäytynyt vastaajien mielissä erityisen negatiivisessa sävyissä. *Vaimoke* on tyypillisesti nuoren naisen tai aikuisen naisen nimitys.

Parisuhteen tasapainoinen ja yhteiseen tulevaisuuteen tähtäävä tila on keskeisessä asemassa *vaimokkeen* merkityksessä. Vastauksista voisi päätellä, että *vaimokkeen* käyttö ei implikoi juurikaan parisuhteen vallanjaosta. Tämä on huomionarvoista, sillä parisuhdehierarkia nousi useaan otteeseen esille *emännän* ja *muijan* yhteydessä. *Vaimoke*-nimityksen käyttöala on myös laajempi kuin *emännällä* ja *muijalla*. Se sopii siis erilaisiin tilanteisiin, myös astetta virallisempiin. *Vaimoke*-määritelmässä mainittiin usein nimityksen käyttö esittelytilanteissa, mikä ei tullut esiin ollenkaan *emännän* ja *muijan* kohdalla. Mitä tulee parisuhdenimityksien sopiviin käyttökonteksteihin, vertailukohteeksi voisi ottaa esimerkiksi hellittelynimet (*muru*, *hani*), jotka tutkimuksen (Hassinen 2015: 16–17) mukaan eivät sovi kielenkäyttäjien mielestä lainkaan julkisella paikalla käytettäviksi ja mielellään vain pariskunnan keskinäiseen jutteluun. Toisaalta Hassisen tutkimukseen osallistuneet mielsivät sosiaalisen median sopivaksi alustaksi kielelliseen luovuuteen, jossa hellittelynimien käyttö nähtiin jopa suotavana asiana. *Vaimokkeen* käytön kohdalla nousi esiin myös se, että nimitys on osalle käyttäjistä aika vieras, kun taas toisille se kuuluu lähes jokapäiväiseen sanavarastoon.

Vaimoke-analyysi osoitti, että nimitys on *emäntään* ja *muijaan* nähden vähemmän deskriptiivinen nimitys. Tämä tuli muun muassa esille siinä, että vastaajat eivät intoutuneet esittämään *vaimokkeen* kohdalla tarkoitteesta kovinkaan tarkkoja kuvailuja. Lisäksi *vaimokkeen* käyttö ei näytä määrittelevän merkittävästi nimityksen käyttäjää. Lähinnä *vaimoke* toi vastaajille mieleen sen, että nainen on hyvä puoliso ja avioliiton arvoinen.

Osa vastaajista otti määritelmässään esille sen, että *vaimoke* viittaa koulutetumpaan naiseen kuin *emäntä* ja *muija*. Sama näkökulma toistui myös koulutusta mitanneen kyselytehtävän vastauksissa, joissa *vaimoke* yhdistettiin useassa tapauksessa korkeakoulutukseen. Mielestäni *emäntää* ja *vaimoketta* yhdistää ajatus naisesta, joka hoitaa kodin, miehen ja mahdolliset lapset. Uskon vastaajien *emäntään* ja *vaimokkeeseen* liittyvän positiiviseen asennoitumisen johtuvan siitä, että nimitykset luovat mielikuvan kunnollisesta, aikaansaavasta ja äidillisen huolehtivaisesta naishahmosta. Samanlainen naiskuva ei toistu kuitenkaan *muija*-nimityksen yhteydessä. *Vaimoketta* pidetään myös *emännän* tavoin humoristisena ilmauksena, kun taas *muija*-nimitykseen huumoria ei liitetä. *Vaimoke*-nimityksen positiivinen vaikutelma näkyy myös siinä, että nimitystä käytetään usein silloin, kun tarkoite on itse kuulemassa. Toki jotkut vastaajat pitivät nimitystä naista esineellistävänä ja vähättelevänä. Kuitenkin sävyä mitanneessa monivalintatehtävässä noin 85 prosenttia vastaajista mielsi nimityksen neutraaliksi, myönteiseksi tai erittäin myönteiseksi.

Eräs tutkimustavoitteeni on ollut selvittää, millä tavalla miesten ja naisten antamat merkitysmääritelmät yhtenevät ja toisaalta eroavat toisistaan. Naisten ja miesten aineistojen välinen määrällinen ja laadullinen epäsuhta haittaa naisten ja miesten tuottamien vastausten vertailua. Esimerkiksi ensimmäisen tuottotehtävän määrittelyissä naiset kuvailivat nimityksiä yhteensä yli 1300 sanalla, kun taas vastaava luku miehiltä oli 870. Eron selittää toki osin se, että sain miehiltä juuri ja juuri vaadittavan määrän vastauksia, joten en voinut rajata aineistoa samalla tavalla kuin naisten aineistoa. Rajausperuste naisten osalta tähtäsi siihen, että tyhjiä tuottotehtävävastauksia olisi aineistossa mahdollisimman vähän tai ei ollenkaan.

Sukupuolten välisiä käsityseroja vertaillessa on otettava huomioon se, että naisille voi olla mielekkäämpää naisnimitysten määrittely, koska he voivat kokea aiheen läheisemmäksi kuin miehet. Naisten ja miesten vastauksia vertailemalla pystyin havaitsemaan eron tuottotehtävävastausten spesifisyyden tasoissa. Naisilla oli varsin värikkäitä ja jopa hyvinkin tarkkoja kuvauksia nimitysten synnyttämistä mielikuvista. Toki jotkut miehetkin intoutuivat tekemään tarkempaa analyysia nimityksistä, muttei kuitenkaan samoissa määrin kuin naiset. Miehet vertasivat määritelmässään usein yksinkertaisesti käsiteltävää nimitystä toiseen vastaavanlaiseen. Miehet eivät myöskään mielestäni lähteneet arvioimaan yhtä kriittisesti nimitysten käyttäjiä, siis toisia miehiä, kuin naiset. Naiset myös

kuvailivat miehiä enemmän ja tarkemmin nimitysten luomia mielikuvia parisuhteen tilasta.

Tutkimusasetelmani kannalta pidin kuitenkin tärkeänä nais- ja miesinformanttien aineistojen erillisen tarkastelun, koska tutkimuksen keskiössä ovat sukupuolittuneet nimitykset. Nimittämisen kohteina ovat naiset ja tavallisesti nimittäjinä miehet. Mielestäni vastauksista pystyi tulkitsemaan sen, että miehet suhtautuivat nimityksiin ja aiheeseen hieman neutraalimmin kuin naiset. Mielenkiintoista olisikin selvittää, muuttuvatko vastaustavat merkittävästi miesten määritellesä mieheen viittaavia nimityksiä. Merkillepantavia käsityseroja naisten ja miesten välille syntyi lähinnä *muija*-nimityksen yhteydessä. Miehet pitivät selvästi *muijaa* neutraalimpana ja myönteisempänä nimityksenä kuin naiset. Vastaavasti suurin osa naisista piti nimitystä erittäin kielteisenä tai kielteisenä. Miehet myös mielsivät lähes yksimielisesti prototyyppisen *muijan* viittaavan teiniin tai nuoreen aikuiseseen, kun taas miehiä suurempi osa naisista yhdisti nimityksen ennen muuta aikuisiin ja keski-ikäisiin naisiin. Voi hyvinkin olla, että nämä ikäaspektiin liittyvät erot selittävät osin naisten ja miesten välisiä käsityseroja *muijan* sävystä.

4.5. Tulosten vertaus sanakirjamääritelmiin

Vertaan vielä analyysin lopuksi saamiani tuloksia tutkimistani *emännästä*, *muijasta* ja *vaimokkeesta* sanakirjamääritelmiin. Esittelin luvussa 1.2. yleisellä tasolla leksikografian alaa ja tarkemmin *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen* sanakirjamerkitykset perinteisten sanakirjojen (NS, PS, ja KS) ja aikalaissanakirjojen (Paunonen 2000, Jussila & Länsimäki 2010) osalta. Leksikografia on erityislaatuinen kielitieteellinen ala, joka toimii osittain perinteen sekä omien sääntöjen ja puitteiden sisällä. Sanakirjamääritelmät ja omat tulokseni operoivat kuitenkin ainakin hyvin pitkälti eri spesifisyyden tasoilla. Kun kyse on sanakirjatyöstä, on otettava huomioon kaikista vakiintuneimmat ja yleispätevimmat merkityspiirteet. Sanakirjavertauksessa keskitän päähuomion sanakirjojen tarjoamiin merkityksiin erityisesti parisuhteen näkökulmasta.

Perinteisissä sanakirjoissa (NS, PS ja KS) *emäntää* kuvaillaan ensisijaisesti 'maatalon haltijaksi' ja 'isännän puolisoiksi'. *Emännän* yhteys maaseutuun ja maalaistaloon sekä

emäntä–isäntä-symmetria näkyvät selvästi myös informanttien vastauksissa. Seuraavaksi perinteiset sanakirjat näkevät nimityksen viittaavan perheenäitiin ja usein leikkilisesti vaimoon. Jälkikasvu ja äitiys mainittiin myös useassa aineistoni *emäntä*-määritelmässä. Perinteisissä sanakirjamääritelmissä *emäntään* kuuluu olennaisesti vihittyys, mutta aikalaissanakirjoissa tunnustetaan myös *emännän* käyttö esimerkiksi seurustelusuhteen osapuolesta (esim. Paunonen 2000 s.v. *emäntä*). Informanttien määritelmissä korostui näkemys *emännästä* avioliitossa olevan naisen nimityksenä, mutta myös mainintoja avioliiton ulkopuolisesta käytöstä annettiin. Parisuhteen statusta mitanseen monivalinta-tehtävän tuloksissa käy ilmi, että lähes puolet *emäntään* liittyvistä maininnoista kohdistettiin avioliittoon, mutta kuitenkin kolmannes seurusteluun ja avioliittoon. Vielä *Nyky-suomen sanakirjassa* (NS s.v. *emäntä*) *emäntää* kuvaillaan 'asunnosta, ruokataloudesta, tarjoilusta huolehtivaksi naishenkilöksi' ja *Suomen kielen perussanakirjassa* (PS s.v. *emäntä*) 'ruokataloudesta huolehtivaksi'. *Kielitoimiston sanakirjan* (KS s.v. *emäntä*) sana-artikkelista tämän kaltaiset viittaukset on jätetty pois tapauksista, joissa nimityksellä viitataan yleisesti naishenkilöön. Esimerkiksi ruokataloudesta huolehtiminen tulee *Kielitoimiston sanakirjan* määritelmässä ilmi vain ammattinimityksen yhteydessä. Analyysini osoittaa kuitenkin, että yhä edelleen *emäntään* yhdistetään melko vahvasti ruoanlaitto- ja siivoustaidot. *Kielitoimiston sanakirjassa emännän* käyttöä vaimon nimityksenä kuvataan tyyliään usein leikkiliseksi, ja samalla tavalla *emännän* humoristisuus nousee esiin myös informanttien vastauksissa. (KS 2017 s.v. *emäntä*) Jussilan ja Länsimäen (2010 s.v. *emäntä*) teoksessa *emännän* mainitaan olevan sadomasokismissa dominoiva nainen. Ensimmäisen tuottotehtävän vastauksissa *emäntää* kuvattiin luonteeltaan hallitsevaksi. Nostin analyysissäni *emännän* hahmoon naisen luonteen, joka *emännän* kohdalla painottuu toimeliaisuuteen. Naisen aktiivisuus kuuluu yhdeksi nimityksen keskeiseksi piirteeksi.

Perinteisten sanakirjojen (NS, PS, KS) määritelmissä *muijan* merkitys on selitetty tavallisesti muiden naisnimitysten, kuten *vaimon*, *emännän*, *ämmän* sekä *muorin* avulla. *Muijaa* pidetään näissä sanakirjoissa vanhahkon naisen nimityksenä. *Kielitoimiston sanakirjaan* (KS 2017 s.v. *muija*) on lisätty *muijan* tarkoittavan slangissa 'tyttöä'. Aikalaissanakirjoissa (Paunonen 2000, Jussila & Länsimäki 2010) *muijan* kerrotaan viittaavan avio-vaimoon, heilaan tai vakituiseen tyttöystävään ja että nimitystä käytetään myös yleisesti naisesta ja työstä. Aikalaissanakirjoissa otetaan esiin myös *muijan* merkitys 'äiti'. Tätä äitiyden teemaa ei nostettu lainkaan esiin informanttien vastauksissa. Kaiken kaikkiaan

muijan kohdalla kyselytulokset poikkeavat sanakirjamääritelmistä selvästi eniten tutki-
mieni nimitysten osalta, ja olen tätä puolta tuonutkin esiin jo aiemmin analyysissäni.

Vastaajat kuvatessaan tarkoitetta mielsivät *muijan* ehdottomasti teinin tai nuoren naisen nimitykseksi, vaikka yleiskielisen sanakirjaperinteen mukaan se on ollut tyypillisesti van-
hahkon naisen nimitys. Slangissa *muijaa* pidetään nykyään nuoren naisen tai tytön nimi-
tyksenä. Kyselyyni vastanneista noin 65 prosenttia kertoi asuvansa Pohjois-Pohjan-
maalla. On siis mahdollista, että slangimerkitys on vallannut alaa koko *muijan* merki-
tysulottuvuudesta, jolloin *muija* voidaan nähdä nuoren tytön nimityksenä muuallakin kuin
Helsingin seudun puhekielessä. *Muijan* merkityksen kehitys slangissa on ollut Paunosen
(2000 s.v. *muija*) mukaan siis sellainen, että nimitys on merkinnyt ensin 'vaimoa', 'van-
hahkoa naista' ja 'äitiä', jonka jälkeen nimityksellä on saanut merkityksen 'tyttöystävä'
ja myöhemmin 'tyttö'. Epäilen, että *muijan* hahmon ja käyttäjäkunnan nuorentuminen on
vaikuttanut sävyn neutralisoitumiseen. Hahmon ikämuutoksen lisäksi on mielenkiin-
toista, että *muijaa* on aiemmin verrattu *vaimoon* ja *emäntää*, jotka sanakirjamerkitysten
ja tutkimukseni perusteella viittaavat ennen muuta avioliittoon ja ylipäättään pitkään ja
vakiintuneeseen suhteeseen. Tutkimuksessani kävi kuitenkin ilmi, että vastaajat yhdistä-
vät *muijan* käytön ennen muuta tapailuun ja seurusteluun.

Kielitoimiston sanakirjan (KS 2017 s.v. *muija*) esimerkit *muija*-nimityksen käytöstä
(*muija ja mukulat, torimuija, muijien juoruilu*) kaipaisivat päivitystä, kun tuloksiani pei-
lataan sanakirjamerkityksiin. Nimitysten määritelmässä näkyy sanakirjahistorian perinne-
siten, että sana-artikkelissa esiintyvät esimerkkivirkkeet on lainattu usein sanakirjateok-
sesta toiseen. *Muijan* kohdalla olisi mielestäni asianmukaista liittää nimityksen yhteyteen
virke kertomaan parisuhdenimityksen nykyisestä käytöstä nuorten puheessa. Aikalaissa-
nakirjat (mm. Jussila & Länsimäki 2010) antavatkin esimerkkejä *muijan* puhekielisestä
käytöstä (*Se muija ja jätkä oli kimpassa*). Paunosen (2000) slangisanakirjassa on esitetty
mielenkiintoisia esimerkkiyhteyksiä nimitykselle. Esimerkissä ”*Se oli naimisis, ja sit se
muija eros siitä*” toteutuu analyysissäni esiin tullut ajatus siitä, että *muijalla* voidaan vii-
tata päätyneen suhteen osapuoleen. Vastaavasti esimerkkivirkkeessä ”*On sillä nyt jo
monta muijaa - mä ilman yhtä jään*” näkyy miehinen usealla naissuhteella leveily. Osa
informanteista yhdisti myös tutkimuksessani *muijan* käyttöön jonkinlaisen naissuhteilla
leveilyn. Tutkimukseni tilannetuottotehtävä paljasti, että *muijaa* käytetään myös varsin

neutraaleissa asiayhteyksissä. Tätä todistaa muun muassa Paunosen (2000 s.v. *muija*) esimerkkilause ”*Mites muijallas menee*”.

Vaimoke saa *Kielitoimiston sanakirjassa* (KS 2017 s.v. *vaimoke*) merkityksen ’leikkisästi avovaimosta’ ja Jussilan & Länsimäen (2010 s.v. *vaimoke*) seksisanakirjateoksessa *vaimoketta* kuvataan ’avoliiton osapuoleksi’, ’vaimon korvikkeeksi’ tai ’vaimon tapaiseksi’. Nämä näkökulmat näkyvät myös kyselyaineiston vastauksissa. Avoliitto on selvästi *vaimokkeen* korosteisin osa nimityksen merkityksessä. ’Vaimon tapainen’ viittaa lähinnä siihen, että *vaimokkeen* tarkoite nähdään hyvänä puolisona sekä avioliiton arvoisena ja että parisuhde on vakiintunut. Tutkimusaineistossa annetaan joitakin esimerkkejä *vaimokkeen* alentavasta käytöstä avioliitossa. En ehkä näe, että kyseinen merkityspuoli olisi niin vakiintunut kielenkäyttöön, että sitä olisi tarpeellista nostaa esiin sanakirja-artikkeleissa. *Kielitoimiston sanakirjan* tyyliaininta leikkisä sopii myös tutkimukseni perusteella *vaimokkeen* yhteyteen, sillä nimitykseen käyttöön näyttää liittyvän tavallisesti huumoria. Tutkimuksessani *vaimokkeen* käyttöön liitettiin astetta virallisemmat tilanteet. Esimerkiksi kumppanin esittelytilanne sai useita mainintoja tilannetuottotehtävän yhteydessä. *Kielitoimiston sanakirjan vaimoke*-sana-artikkeli kaipaisi tällä hetkellä esimerkkejä nimityksen käytöstä, sillä esimerkit puuttuvat nyt kokonaan.

Sanakirjat tarjoavat mielenkiintoista vertailupohjaa leksikon semanttiselle tutkimukselle. *Emäntää*, *muijaa* ja *vaimoketta* koskevista tutkimustuloksistani voi olla mahdollisesti jotain hyötyä myös leksikografialle. On kuitenkin otettava huomioon työni laajuus ja toisaalta maantieteellinen painopiste, kun pohditaan tulosten merkitystä sanakirja-artikkeleihin nähden. Tämän kaltaisella kyselytutkimuksella voidaan kartoittaa nopeasti ja maantieteellisesti laajasti kielenkäyttäjien merkityskäsityksiä ja verrata niiden vastavuutta leksikografin omaan intuition sekä testata lekseemien levinneisyyttä ja vakiintuneisuutta kieleen, mutta se pitäisi tehdä pienemmässä mittakaavassa kuin tämä tutkimus. Joidenkin informanttien vastauksissa oli esitelty esimerkkitekstejä, joissa vastaaja on kuullut nimityksiä käytettävän tai joissa vastaaja on itse nimitystä käyttänyt. Tämän kaltaista tietoa voisi hyödyntää myös sana-artikkeleiden yhteydessä nimitysten käyttöä havainnollistamassa. Mielestäni kysely- ja korpusmenetelmät tulisi nähdä oivallisina apuvälineinä semanttisen tiedon kartuttamisessa ja ajantasaisuuden tavoittelussa myös sanakirjatyössä.

5. PÄÄTÄNTÖ

Asetin alussa tavoitteeksi selvittää, miten merkitykseltään läheiset parisuhdenimitykset *emäntä*, *muija* ja *vaimoke* eroavat toisistaan ja millaisia mielikuvia edellä mainitut nimitykset kielenkäyttäjissä herättävät. Tulosten vertailukohteeksi asetin nimitysten saamat merkitykset sanakirjoissa. Halusin selvittää, eroavatko naisten ja miesten käsitykset toisistaan ja kommentoida sähköisen kyselylomakemenetelmän toimivuutta lingvistisenä metodina. Valitsin tutkimukseni teoreettiseksi lähtökohdaksi kognitiivisen kieliopin lähestymistavan kieleen ja eritoten merkitykseen. Aineistoni koostui yhteensä 100 kyselyvastauksesta, jotka sain kerättyä Facebookissa jakamani julkisen kyselylinkin avulla. Kvalitatiivinen tutkimusotteeni perustui intuitiiviseen sisällönanalyysiin, jota täydensin kvantitatiivisin taulukkotuloksin.

Mielestäni aineistoni laajuus ja monipuolisuus mahdollistivat kokoamaan onnistuneesti yhteen natiivipuhujien käsityksiä *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen* parisuhdemerkityksistä. Sain kyselyni avulla erilaisia kuvailuja muun muassa nimityksen tarkoitteesta, tarkoitteen parisuhteesta, nimityksen käyttäjästä, käyttötilanteista ja käytön yleisyydestä sekä nimitykseen liittyvistä asenteista ja sävyistä. Tutkimistani *emännästä*, *muijasta* ja *vaimokkeesta* parisuhteen ilmaisijoina tekee merkitykseltään läheisiä sama skemaattisuuden taso, jolla kielen yksiköt operoivat. Mitään näistä kolmesta nimityksestä ei voida pitää toistensa ylä- tai alakäsitteinä. Hahmojensa puolesta yhteistä *emännälle*, *muijalle* ja *vaimokkeelle* on, että nimitykset viittaavat tarkoitteisiin, jotka ovat tietyn ikäisiä, naispuolisia ihmisiä ja parisuhteen osapuolia. Tästä pienenä poikkeuksena *muija*, joka tutkimukseni mukaan sopii viittaamaan myös entiseen puolisoon. Nimityksiä yhdistävät myös affektisuus ja nimitysten epäviralliset käyttötilanteet.

Kielen ekologisuuden nimissä sanat eivät voi olla koskaan täysin synonyymisessa suhteessa toisiinsa. Tutkimukseni osoitti, että jokaisessa nimityksessä nousee korosteiseksi jokin merkityspuoli, joka ehkä jossain toisessa nimityksessä jää taka-alalle. *Emännän* merkityksen kohdalla keskiössä ovat tarkoite itsessään – olion olemus ja toiminta – sekä vahva miellelyhtymä maaseutu ympäristöön. *Muijan* kohdalla taas korostuvat affekti, tarkoitteen ja käyttäjien ominaisuudet, kuten ikä, sekä parisuhteen alkuvaiheet. *Vaimoken* nimityksen käyttö näyttää määrittelevän lähes yksinomaan parisuhteen tilaa. Merkitysten

lähempi tarkastelu on osoittanut, miksi erilaisia parisuhdenimityksiä on olemassa: jokainen käsite heijastaa omanlaistaan kuvaa naisesta, puhujasta ja parisuhteesta sekä nimityksen käyttöön liittyvästä kommunikaatiotilanteesta.

Jos verrataan *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen* hahmoja, *emäntä* näyttää viittaavan stereotyyppisesti noin keski-ikäiseen naiseen, *muija* nuoreen ja *vaimoke* näiden kahden ikäluokan välimaastoon: nuoreen aikuiseen tai aikuiseen naiseen. Sain myös mielenkiintoisia tuloksia siitä, millaisissa parisuhteissa nimityksiä käytetään. Parisuhteen laadun ja keston osalta vastauksissa oli hajontaa, mutta kokoavasti voidaan sanoa, että *emäntä* yhdistetään ennen muuta avioliittoon, *muija* tapailuun ja seurusteluun ja *vaimoke* avoliittoon. Emäntä on tavallisesti huolehtivainen ja päätösvaltainen nainen, jonka parisuhde on pitkään kestänyt ja vakiintunut. Emännän asema parisuhteessa vaihtelee. Tavallisesti emäntää pidetään parisuhteessa hallitsevana, mutta toisaalta myös mieheen (isäntään) nähden alisteisena. Tämä kahtalaisuus on mielenkiintoinen piirre, ja se muistuttaa naisen asemasta perinteisessä agraariympäristöstä. Mieleeni tulee nimittäin maaseudulla syntynyt, kasvanut, asunut ja maaseudun töitä läpi elämänsä tehnyt lähes 90-vuotias isoäitini. Mielestäni isoäitini edustaa tai on ainakin joskus edustanut tyypillistä hallitsevaa ja toimeliasta emäntää. Voimakkaasta luonteestaan ja päätösvaltaisuudestaan huolimatta isoäitini puheista on voinut ymmärtää, että hän pitää itseään ja naisia ylipäätään arvohierarkiassa miehen alapuolella olevina.

Mitä tulee taas *muijaan*, nimitys voi antaa viitteitä parisuhteen ongelmista tai ylipäätään siitä, ettei mies nimityksen käyttäjänä arvosta naista. Toisaalta *muijaa* ajatellaan käytettävän tapailun tai seurustelun alkutaipaleella, kun suhde on vielä epävakaa pohjalla. *Vaimoke* puolestaan luo mielikuvan hyvästä ja tasapainoisesta parisuhteesta. Pariskunta näkee yhteisen tulevaisuuden, ja he harkitsevat avioliiton solmimista. Osa vastaajista on sitä mieltä, että *vaimokkeella* on mahdollista viitata avioliiton osapuoleen. Kyseisessä kontekstissa näyttäisi siltä, että *vaimokkeen* sävy muuttuu positiivisesta tai neutraalista enemmänkin puolisoa vähätteleväksi. Analyysin perusteella voidaan myös vetää yhteen, että emäntää ja vaimoketta pidetään toimeliaina ja huolehtivaisina puolisoina, kun taas *muijaan* liitetään parisuhteen osapuolena enemmän passiivisia ominaisuuksia.

Eräs *emäntää*, *muijaa* ja *vaimoketta* yhdistävä tekijä on, että käsitykset nimitysten sävyistä jakavat mielipiteitä. Osa kielenkäyttäjistä saattaa pitää nimitystä tavallisena tai

lempeänä, osa taas ehdottoman kielteisenä ja nimitettävää loukkaavana. *Emäntä* ja *vaimoke* koetaan ennen muuta myönteisinä, erittäin myönteisinä tai neutraaleina, kun taas *muija* on selvästi joko erittäin kielteinen, kielteinen tai neutraali nimitys. Mielenkiintoista on, että *emännän* kohdalla enemmistö kaikista sävymaininnoista on kohdistunut myönteiseen, mutta heti seuraavaksi eniten noin neljänneksen osuudella neutraaliin. Uskon tähän neutraaliin suhtautumiseen vaikuttavan useiden informanttien pohjoispohjalaisuus ja täten ymmärrys nimityksen käytännönläheisestä funktiosta maaseutu ympäristössä. Vastaavasti informantit mieltävät *muija*-nimityksen pääasiassa kielteiseksi tai neutraaliksi. Monet *muijan* neutraaliudesta annetut maininnat selittyvät mielestäni siten, että *muija* on vähemmän affektiivinen nuorten kielenkäytössä sekä silloin, kun viitataan yleisesti naisiin ja tyttöihin. Toisaalta taas negatiivisuuteen vaikuttaa nimityksen eräs merkityspuoli, joka heijastaa alaluokkaista ja kouluttamatonta kuvaa tarkoitteesta ja nimityksen käyttäjistä. Huomioitavaa on myös se, että *emännän* ja *vaimokkeen* käyttöön liitetään huumorin tavoittelu, kun taas *muijan* kohdalla tällainen näkökulma jää oikeastaan täysin puuttumaan.

Affektisuus vaikuttaa vahvasti siihen, että tutkimiani parisuhdenimityksiä käytetään tavallisesti tuttujen ihmisten seurassa epävirallisissa tilanteissa. Puolestaan käyttöä välteetään virallisissa tilanteissa. Analyysini mukaan *emännän* ja *muijan* ajatellaan sopivan käytettäväksi tutussa seurassa, kun taas *vaimoke* sopii nähtävästi epävirallisten tilanteiden lisäksi myös astetta virallisempiin tilanteisiin, kuten henkilöesittelyn tai sukujuhlien yhteyteen. Affektisuuden näkökulmaan yhdistän myös sen analyysissäni esiin nousseen seikan, että *muija*-nimitys liitetään mieluummin tuntemattoman ihmisen kumppaniin kuin omaan tai tutun kumppaniin. Vastaavasti positiivisemmassa valossa näyttäytyvät *emäntä* ja *vaimoke* mielletään ensisijaisesti oman kumppanin nimityksiksi. Tutkimuksessani *emäntä* yhdistettiin vahvasti maaseudulle sekä *muija* kaupunkiin, kun taas *vaimokkeen* kohdalla sijainti ei noussut merkittävästi esiin. Kehystiedon kartoittamiseen liittyi myös, että mittasin informanttien käsityksiä tarkoitteiden koulutustaustoista. *Vaimokkeen* kohdalla näkyi selvästi käsitykset naisen hyvästä koulutuksesta. Nimitystä voidaan informanttien mukaan käyttää muun muassa yliopistokoulutuksen saaneesta naisesta. *Emäntää* koskevat koulutusmaininnat painoutuivat ammatilliseen ja toisen asteen koulutukseen, kun taas *muijaan* näytti yhdistyvän alhainen koulutus, peruskoulutus tai toisen asteen koulutus. Käsitys *muijan* alhaisesta koulutustasosta voi selittyä esimerkiksi nimityksen luomilla työväenluokkaisilla mielikuvilla tai sillä, että kyselyyni osallistuneet informantit

pitivät nimityksen tarkoitetta ennen muuta nuorena naisena, joka ei ole ikänsä puolesta vielä ehtinyt edetä opinnoissaan pitkälle. Samalla tavalla käsitykset naisen iästä ja koulutustasosta voidaan ajatella limittyvän *vaimokkeen* kohdalla. Analyysini mukaan *vaimoke* viittaa tyypillisesti aikuiseen mutta alle keski-ikäiseen naiseen, joka on vastaavasti ehtinyt jo hankkia korkeakoulutuksen. *Emäntään* parisuhdenimityksenä liitetään tavallisesti toisen asteen ammatillinen koulutus, joka on muun muassa yhteydessä *emännän* erääseen merkityspuoleen ammattinimikkeenä. Esimerkiksi maaseudulla työskentelevät tai tarjoulusta vastaavat emännät ovat pätevoityneet työhönsä usein ammatillisen koulutuksen kautta.

Käsittelin naisten ja miesten aineistoja erikseen hahmottaakseni mahdolliset eroavaisuudet informanttien merkityskäsityksissä. Kaiken kaikkiaan naisten ja miesten vastaukset eivät mielestäni poikenneet toisistaan radikaalisti. Näkemykseni mukaan suurin ero oli naisten ja miesten motivaatiossa ja tavassa vastata kyselyyn. Analyysini päätteeksi vertasin vielä kyselytutkimukseni tuottamia vastauksia *emännästä*, *muijasta* ja *vaimokkeesta* perinteisten sanakirjojen (NS, PS, KS) ja aikalaissanakirjojen (Paunonen 2000, Jussila & Länsimäki 2010) tarjoamiin määritelmiin tutkimistani nimityksistä. *Kielitoimiston sanakirjan* verkkoversio (KS 2017) on tällä hetkellä ajantasaisin yleiskieltä normittava sanakirjateos, jonka *emännän*, *muijan* ja *vaimokkeen* sanakirja-artikkelit ovat tuloksiini nähden suppeita sekä enemmän ja vähemmän aikaansa jäljessä. Paunosen (2000) sekä Jusilan ja Länsimäen (2010) sanakirjateokset tarjoavatkin perinteisiin sanakirjoihin nähden kattavammat kuvaukset tutkimistani nimityksistä, mikä johtuu kyseisten sanakirjojen tavasta hyödyntää erilaisia aineistoja sekä osittain nykyaikaisemmista käyttöesimerkeistä. *Kielitoimiston sanakirja* (KS 2017 s.v. *emäntä*) määrittelee *emännän* parisuhdenimityksenä ennen muuta ’isännän puoliseksi’ tai ’leikkisästi vaimosta käytettäväksi’. Tutkimukseni osoittaa, ettei naisen tarvitse olla välttämättä avioliiton osapuoli tullakseen kutsutuksi parisuhteen *emännäksi*. Perinteiset sanakirjat eivät näytä määrittelevän *muijaa* juuri mitenkään muuten kuin vertaamalla nimitystä toisiin naisnimityksiin. Muun muassa perinteisissä sanakirjoissa *muijaa* verrataan *vaimoon* ja *emäntään* sekä yleisesti vanhahkoon naiseen, vaikka tutkimukseni mukaan *muijalla* viitataan prototyyppisesti nuoriin naisiin ja parisuhteen alkupuolelle. *Kielitoimiston sanakirjassa* (KS 2017) *vaimoketta* kuvataan yksioikoisesti leikkisästi avovaimosta käytettäväksi nimitykseksi ilman minkäänlaisia käyttöesimerkkejä. Osa tutkimukseeni osallistuneista informanteista piti nimityksen käyttöä mahdollisena myös avioliiton sekä seurustelusuhteen osapuolesta.

Parisuhdenimityksiä tutkiessani olen päässyt perehtymään kyselytestimenetelmään. Minua ovat motivoineet käyttämässäni menetelmässä monet seikat. Ensinnäkin olen päässyt haastamaan ihmisiä pohtimaan omaa ymmärrystään kielestä, ja toiseksi olen saanut todeta, miten eri tavoin natiivipuhujat hahmottavat ja kielentävät kielellisten yksiköiden merkitykset. Kolmanneksi minulle on ollut haastavuudesta huolimatta mieluisaa analysoida omasanaisia kyselytuloksia. Hedelmällisiksi tutkimukseni kannalta näin eritoten avointen tuottotehtävien tuottamat vastaukset. Monivalintatehtävilläkin oli paikkansa, ja ne tuottivat mielenkiintoista dataa, mutta ennalta asetettujen vastausvaihtoehtojen määrittäminen ei ollut yksinkertaista. Voi olla myös, että osa vastaajista piti vastausvaihtoehtoja ongelmallisina ja että monivalintatehtävät ylipäättään ohjailivat turhan paljon vastaajaa merkitysten hahmottamisessa. Sähköisen linkin jakaminen Facebookissa oli tehokas aineistonkeruutapa, joka tuotti pienessä ajassa suuren määrän vastauksia. Toki omalla kohdallani tarpeeksi monen miesvastaajan tavoittaminen tuotti päänvaivaa. Positiivista oli myös se, että kyselyni levisi nopeasti maantieteellisesti asuinseutuani laajemmalle alueelle.

Aloittaessani tutkielmani tekoa sähköistä kyselytestimenetelmää ei ollut käytetty kovinkaan paljon lingvistisenä metodina ainakaan semanttisen tutkimuksen saralla, joten vakiintuneita tapoja tehdä kyselytutkimusta ei varsinaisesti ollut. Sähköisen kyselyn suunnittelun alkuvaiheisiin kuului luotettavan ja ominaisuuksiltaan sopivan kyselysovelluksen löytäminen ja sovelluksen käytön opetteleminen. Kyselyn laatiminen oli mielenkiintoista mutta haastavaa, ja jälkeenpäin katsottuna näen laatimassani kyselylomakkeessa (liite) vielä parantamisen varaa. Esimerkiksi tehtävänantojen sanavalintojen suhteen olisin voinut olla vielä tarkempi. Kyselylomakkeessa pyydän muun muassa vastaajaa valitsemaan, kuinka vakiintuneeseen ja pitkään kestäneeseen suhteeseen parisuhdenimityksen käyttö sopii. Ovatko informantit mahdollisesti käsitteen sopivaa käyttöä miettiessään pyrkineet hahmottelemaan esimerkiksi *muijan* tavoitekäytön tai toivotun merkityksen todellisen käytön sijaan? Harmittamaan jäi myös, että monivalintatehtävä 3 ”Minkä ikäiseen naiseen parisuhdenimitys viittaa?” tuotti erilaista dataa kuin muut vastaavanlaiset tehtävät, sillä vastaaja ei poikkeuksellisesti voinutkaan antaa tehtävään 3 kuin yhden vastauksen useamman sijaan. Toisaalta tämä poikkeama havainnollisti sen, miten vastausvaihtoehtojen määrä vaikuttaa tehtävän tuottaman aineiston luonteeseen. Erityisen tärkeää kyselymenetelmässä on se, että kyselyn toimivuutta testataan useaan kertaan usealla koevastaajalla ennen aineiston keräämistä. Tämäkään ei nähtävästi kuitenkaan poissulje virheiden

mahdollisuutta. Eräs sähköisen kyselyn teettämisen huonoista puolista onkin se, että kyselyn teettäjä ei pysty ohjeistamaan vastaajaa kyselyn teon aikana tai tekemään vastaajille tarkentavia kysymyksiä toisin kuin vaikkapa kasvokkain tapahtuvassa haastattelutilanteessa.

Näkemykseni jatkotutkimuksesta linkittyy siihen, että näen semanttisessa tutkimuksessa tärkeänä erilaisten aineistojen yhdistelyn. Olisi mielenkiintoista tutkia kielellisiä yksiköitä kyselytestauksen ja korpusmenetelmän kombinaation avulla. Omassa kyselytutkimuksessani jäin kaipaamaan tietoa parisuhdenimitysten luonnollisesta käytöstä. Vastajien mielikuvat nimityksistä painoutuivat hyvin pitkälti prototyyppisten tapausten ympärille. On kuitenkin hyvin todennäköistä, että aidoissa kielenkäyttötilanteissa nimityksiä käytetään monin eri tavoin, erilaisia merkityksiä painottaen. Näin ollen korpuksista saatu tieto voisi tuoda mielenkiintoista lisäinformaatiota kyselytuloksiin. Mitä tulee itse tutkimusaiheeseen, kaiken kaikkiaan mielestäni loputtoman tutkimuksen arvoisia ovat sellaiset tutkimusongelmat, jotka voivat motivoitua koko yhteiskuntaa koskevasta emansipatorisesta tehtävästä. Myös yksilön nimittämiseen liittyvällä tutkimuksella voidaan pyrkiä tunnistamaan ja paljastamaan ihmisiin vaikuttavia valtarakenteita sekä lopulta vapautumaan niistä. Näiden seikkojen valossa tutkimiani parisuhdenimityksiä olisi mahdollista tarkastella vielä esimerkiksi kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta.

Erilaiset tavat nimittää puolisoa herättivät mielenkiintoni muutama vuosi sitten, ja aihe kiinnostaa yhä edelleen. En ole kiinnostuksen kohteeni kanssa yksin, sillä parisuhdenimitysten esiin ottaminen herättää aina jonkinlaisen ajatuksenvaihdon keskustelukumppanista riippumatta. Näyttäisi myös siltä, että parisuhdenimitykset ovat aika ajoin esillä myös internetin keskustelupalstoilla. Yleistä kielikeskustelua on Sari Maamiehen (2000) mukaan hallinnut sanakeskeisyys. Muun muassa murre-, slangi-, uudis- ja lainasanat kiinnostavat ihmisiä. Ilmiötä Maamies perustelee sillä, että sanoihin on helppo tarttua, sillä sanat näyttäytyvät konkreettisina muuten abstraktissa kielijärjestelmässä. Kieli heijastaa, muovaa ja luo todellisuutta, jolloin kielen ja sen yksiköiden tarkastelu voidaan nähdä pyrkimyksenä merkityksellistää ja jäsentää ympäröivää todellisuutta. Yhteiskunnassamme on noussut esiin vahva pyrkimys tasa-arvoiseen ja sukupuolineutraaliin tulevaisuuteen, joten aika ajoin yhteiskunnallisen keskustelun keskiöön nousee myös sukupuolittunut kielenkäyttö. Keskustelua on käyty muun muassa sukupuolittuneista ammattinimikkeistä sekä lasten nimityksistä. Miten sukupuolittuneet, arvosidonnaiset parisuhdenimitykset

sopivat tasa-arvoiseen ja sukupuolineutraaliin tulevaisuudenkuvaan? Onkin mielenkiintoista jäädä seuraamaan, millä tavalla parisuhdenimitysten merkitykset tulevat tulevaisuudessa toisaalta säilymään, toisaalta mukautumaan ajan henkeen sopiviksi.

LÄHTEET JA LYHENTEET

- AHONEN, RUUT 2002: *Sanojen akka, emäntä, nainen ja vaimo merkitykset ja niiden muuttuminen pohjalaismurteissa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- ALANEN, RIIKKA 2011: Kysely tutkijan työkaluna. – Paula Kalaja, Riikka Alanen & Hannele Dufva (toim.), *Kieltä tutkimassa. Tutkielman laatijan opas*. Tietolipas 154 s. 146–161. Helsinki: Finn Lectura.
- ALANEN, RIIKKA – MARTIN, MAISA 2011: Oppijankieli. Kehitystä ja virheitä. – Paula Kalaja, Riikka Alanen & Hannele Dufva (toim.), *Kieltä tutkimassa. Tutkielman laatijan opas*. Tietolipas 154 s. 33–48. Helsinki: Finn Lectura.
- ATKINS, B. T. SUE – RUNDELL, MICHAEL 2008: *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- CAMERON, DEBORAH 1996: *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. Käännöstyöryhmää ohjannut Riitta Oittinen. Tampere: Vastapaino. (Alkuperäinen teos *Feminism and linguistic theory*, 1985).
- CUYCKENS, HUBERT & ZAWADA, BRITTA E. 1997: *Introduction*. – Hubert Cuyckens & Britta E. Zawada (toim.), *Polysemy in Cognitive Linguistics* s. ix–xxvii. Amsterdam: John Benjamins.
- DOWNES, WILLIAM 1984: *Language and Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EVANS, VYVYAN – GREEN, MELANIE 2006: *Cognitive linguistics. An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- FILLMORE, CHARLES J. 1982: Frame semantics. – The Linguistic Society of Korea (toim.), *Linguistics in the morning calm. Selected papers from SICOL-1981* s. 111–137. Seoul: Hanshin.
- GEERAERTS, DIRK 1988: Katz Revisited. Aspects of the History of Lexical Semantics. – Werner Hüllen & Rainer Schultze (toim.), *Understanding the Lexicon. Meaning, Sense and World Knowledge in Lexical Semantics* s. 23–35. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- GIBBS, RAYMOND W. 2007: Why cognitive linguists should care more about empirical methods? – Monica Gonzalez-Marques, Irene Mittelberg, Seana Coulson & Michael J. Spivey (toim.), *Methods in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.

- GRÖNROS, EIJA-RIITTA 2013: Sanakirjojen normatiivisuus ja deskriptiivisyys. – Laura Tyysteri & Kaisa Lehtosalo (toim.), *Hyvä sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan* s. 35–52. Turku: Turun yliopisto.
- HAAKANA, JOHANNA 2017: 'Naista' merkitsevät sanat pohjoispohjalaisessa kansanrunoudessa. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- HADDINGTON, PENTTI – SIVONEN, JARI 2010: Johdanto. – Pentti Haddington & Jari Sivonen (toim.), *Kielentutkimuksen modernit klassikot. Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede* s. 7–17. Helsinki: Gaudeamus.
- HASSINEN, HANNA 2015: *Oman kullan monet nimet. Kumppanin nimitysten tilanteinen variaatio*. Kandidaatintutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- HILLI, TEIJA 2011: *Hanit, ämmät, katurakit ja mister universumit. Naisten ja miesten nimitykset kahden rap-artistin, Ruudolfin ja Cheekin, sanoituksissa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen laitos.
- HUUMO, TUOMAS 2007: Joko lingvistin nojatuoli joutaisi kaatopaikalle? Introspektiolingvistiikan asemasta kognitiivisessa kielitieteessä. – *Emakeele seltsi aastaraamat* 53 s. 163–180.
- HUUMO, TUOMAS – SIVONEN, JARI 2010: Leonard Talmy. Kognitiivisen kielitieteen klassikko. – Pentti Haddington & Jari Sivonen (toim.), *Kielentutkimuksen modernit klassikot. Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede* s. 19–40. Helsinki: Gaudeamus.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- ITKONEN, ESA – PAJUNEN, ANNELI 2010: *Empiirisen kielitieteen metodologia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JAATINEN, JAANA 1988: Miehen puhetta ja akkojen löpinää. Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielma naisesta ja kielestä*. s. 47–50. Helsinki: Yliopistopaino.
- JANTUNEN, JARMO H. 2009: Ei pelkästään mielikuvituksen puutteen vuoksi. Kieliaineistojen systemaattinen käyttö kielentutkimuksessa. – *Virittäjä* 1/2009. s 101–113.
- JANTUNEN, JARMO H. 2014: Kaapin ovet selällään: vuorovaikutuksen heteronormatiivisuutta rikkomassa. – *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 4/2014 s. 1–6.
- JUSSILA, RAIMO – LÄNSIMÄKI, MAIJA 2010: *Seksisanat. Suuri suomalainen seksisanakirja* Uudistettu laitos. Espoo: Prometheus.

- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2017. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitetty julkaisu. Päivitetty 28.02.2017 [viitattu 01.03.2018].
- KUDASHEV, IGOR 2013: Sanakirjan suunnittelu ja siihen vaikuttavat tekijät. – Laura Tyysteri & Kaisa Lehtosalo (toim.), *Hyvä sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan* s. 21–34. Turku: Turun yliopisto.
- KYNKÄÄNNIEMI, JENNI 2015: *Naiseen viittaavat parisuhdenimitykset*. Kandidaatintutkimus. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- LAITINEN, HEIDI 2009: *Sanojen mies, ukko, äijä ja isäntä merkitykset ja käyttö Oulun seudulla asuvien naisten ja nuorten kielessä*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I. Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- LANGACKER, RONALD W. 1991: *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II. Descriptive application*. Stanford: Stanford University Press.
- LEHTOSALO, KAISA – TYYSSTERI, LAURA 2011: Eettiset kysymykset sanakirjatyössä. – http://www.vakki.net/publications/2011/VAKKI2011_Lehtosalo&Tyysteri.pdf. (27.12.2016).
- LEINO, PENTTI 1993: *Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Polysemia. Kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEINO, PENTTI 1994: *Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2. Näkökulmia polysemiaan*. Kieli 8. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LUODONPÄÄ-MANNI, MILLA 2013: Kyselytutkimus kielentutkijoiden yleistieteellisille termeille antamista merkityksistä. – *Virittäjä* 2/2013 s. 242–264.
- MAAMIES, SARI 2000: Sanoja sanoista. – *Kielikello* 2/2000.
- MANTILA, HARRI 1998: Jätkät ja jässikät, donjuanit ja gentlemannit eli Perussanakirjan mieskuva. – Vesa Heikkinen, Harri Mantila & Markku Varis (toim.), *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista* s. 15–31. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- NIRVI, R. E. 1952: *Synonyymitutkimuksia sukulaisnimistön alalta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: WSOY 1951–1961.

- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1998: Sukupuoli kielellisen tuotoksen muovaajana. – Lea Laitinen (toim.) *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. s. 73–92. Helsinki: Yliopistopaino.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2008: Kielentutkijan mielikuvituksen puute eli mihin todelliseen kielenkäyttöön perustuvaa aineistoa tarvitaan. – *Virittäjä* 2/2008 s. 276–284.
- ONIKKI, TIINA 2000: Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä. – Anu Airola, Heikki J. Koskinen & Veera Mustonen (toim.), *Merkillinen merkitys* s. 85–114. Helsinki: Gaudeamus.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2010: Ronald W. Langacker ja kognitiivisen kielitieteen perusta. – Pentti Haddington & Jari Sivonen (toim.), *Kielentutkimuksen modernit klassikot. Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede* s. 41–70. Helsinki: Gaudeamus.
- PAUNONEN, HEIKKI 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Helsinki: WSOY.
- PETRUCK, MIRIAM R. L. 1996: Frame semantics. – Jef Verschueren, Jan-Ola Östman, Jan Blommaert & Chris Bulcaen (toim.), *Handbook of pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Helsinki: Valtion painatuskeskus & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.
- PÄIVÄRINTA, ANNA-MARIA 2017: *Mieheen viittaavien parisuhdenimitysten semantiikka*. Kandidaatintutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- RAUKKO, JARNO 1994: Polysemia. Merkitysten verkosto – merkityksen verkko. – Pentti Leino & Tiina Onikki (toim.), *Näkökulmia polysemiaan* s. 36–69. Kieli 8. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RAUKKO, JARNO 2002: Pitämisen polysemia. Miten koehenkilöt hahmottavat *pitää*-verbin merkitystyyppejä. – *Virittäjä* 3/2002 s. 354–374.
- SIIROINEN, MARI 1988: Aito naisellinen tunteenpurkaus eli Nykysuomen sanakirjan naiskuva. – Lea Laitinen (toim.) *Isosuinen nainen. Tutkielma naisesta ja kielestä* s. 41–46. Helsinki: Yliopistopaino.
- SIVONEN, JARI 2002: Kognitiivinen näkökulma lähimerkityksisiin paikanmuutosverbeihin. Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 513–533. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- SIVONEN, JARI 2005: *Mutkia matkassa. Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1017. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1–7. Suomalais-ugrilainen seura. 1955–1981.
- SUOMINEN, SARA 2015: *Se on ollu vaan läppää, ei mitää vakavaa ollenkaan. Nuorten näkemyksiä huora-sanan merkityksistä*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen laitos.
- SÖDÖ, MARIA 2016: ”Mutta siis ei mielellään ketään kutsuttaisi puumaksi, koska se on vähän ikä- ja sukupuolirasistinen ilmaus”. *Näkemyksiä naiseen viittaavan puuma-sanan merkityksistä*. Kandidaatintutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- TALMY, LEONARD 1988: The relation of grammar to cognition. – B. Rudzka-Ostyn (toim.), *Topics in Cognitive Linguistics* s. 165–206. Amsterdam: John Benjamins.
- TALMY, LEONARD 2000: Toward a cognitive semantics. Volume I, Concept structuring systems. *Language, speech, and communication*. Cambridge: MIT Press.
- TALMY, LEONARD 2005: Foreword. – Monica Gonzalez-Marques, Irene Mittelberg, Seana Coulson & Michael J. Spivey (toim.), *Methods in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- TYYSSTERI, LAURA 2013: Arvosidonnaiset sanat yleiskielen selvittävässä sanakirjoissa. – Laura Tyysteri & Kaisa Lehtosalo (toim.), *Hyvä sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan* s. 131–153. Turku: Turun yliopisto.
- VALLI, RAINE 2015: *Johdatus tilastolliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- VANHATALO, ULLA 2005: *Kyselytestit synonymian selvittämisessä. Sanastotietoutta kielenpuhujilta sähköiseen sanakirjaan*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/suoma/vk/vanhatalo/> (30.09.2016).
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk> (05.11.2016).

LIITE. Kyselylomake.

KYSELYLOMAKE

Kerään kyselylomakkeen avulla aineistoa suomen kielen pro gradu -tutkielmaani varten. Tutkin eräiden nimitysten merkityksiä parisuhteen näkökulmasta ja yleisemmin ihmisten kielitajua. Minulle on erittäin tärkeää, että vastaat kysymyksiini huolellisesti ja rehellisesti. Kysely tehdään anonyymisti, eikä sinua voida tunnistaa vastauksistasi. Kysymyksiin ei ole olemassa oikeita tai väärä vastauksia, vaan ainoastaan henkilökohtainen näkemyksesi merkitsee.

Kiitos avustasi!
Terveisin Jenni

Ohjeita: Kysely koostuu avo- ja monivalintakysymyksistä, ja vastaat kysymyksiin yksi kerrallaan. Et voi palata kyselyssä taaksepäin muuttamaan aiempia vastauksiasi. Voit seurata kyselyn etenemistä sivulla näkyvästä vihreästä palkista.

TAUSTATIEDOT

Klikkaa *seuraava*-painiketta ja vastaa ensiksi muutama taustatietojasi kartoittavaan kysymykseen.

1. Sukupuolesi

nainen mies muu

2. Äidinkielesi _____

3. Ikäsi _____

4. Asuinpaikkakuntasi _____

PARISUHDENIMITYKSET

Muista vastata huolellisesti kysymyksiin, koska edettyäsi seuraavaan kysymykseen, et voi enää palata muuttamaan aiempaa vastausta.

Voit valita monivalintakysymyksissä useamman vastausvaihtoehdon, jos koet sen tarpeelliseksi.

Jokaisen monivalintakysymyksen kohdalla on *kommentteja*-kenttä, jonne voit tarvittaessa kirjata kysymykseen tai vastausvaihtoehtoihin liittyviä huomioita.

1. Onko sinulle tuttua, että nimityksillä *emäntä*, *muija* ja *vaimoke* viitataan parisuhteessa olevaan naishenkilöön?

	kyllä	ei	en tunne nimitystä
emäntä	☐	☐	☐
muija	☐	☐	☐
vaimoke	☐	☐	☐

kommentteja:

2. Millaisia ajatuksia ja/tai mielikuvia sinulla nousee mieleen alla olevista nimityksistä, kun niillä viitataan parisuhteen osapuoleen? Voit kuvailla esimerkiksi nimitykseen sopivan naisen ja/tai nimitäjän sisäisiä ja ulkoisia ominaisuuksia, parisuhdetta ja nimityksen käyttötilannetta.

emäntä
muija
vaimoke

3. Minkä ikäiseen naiseen parisuhdenimitys viittaa?

	teini	nuori aikuinen	aikuinen	keski-ikäinen	eläkeläinen	vanhus
emäntä	☐	☐	☐	☐	☐	☐
muija	☐	☐	☐	☐	☐	☐
vaimoke	☐	☐	☐	☐	☐	☐

kommentteja:

4. Millaisen koulutuksen saaneeseen naiseen parisuhdenimitys viittaa?

emäntä
muija
vaimoke
kommentteja:

5. Missä tai millaisella seudulla asuvaan naiseen parisuhdenimityksen käyttö sopii?

emäntä
muija
vaimoke

6. Pohdi sanapareja. Millä tavalla nimitysten parisuhteen naiseen viittaavat merkitykset eroavat toisistaan?

emäntä - muija
vaimoke - emäntä
muija - vaimoke

7. Kuinka vakiintuneeseen parisuhteeseen nimityksen käyttö sopii?

	tapailu	seurustelu	avoliitto	rekisteröity parisuhde	avioliitto
emäntä	☐	☐	☐	☐	☐
muija	☐	☐	☐	☐	☐
vaimoke	☐	☐	☐	☐	☐

kommentteja:

8. Kuinka pitkään kestäneeseen parisuhteeseen nimityksen käyttö sopii?

	Alle vuosi	1–3 v.	3–5 v.	5–10 v.	10–15 v.	15–30 v.	30–50 v.
emäntä	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
muija	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
vaimoke	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

kommentteja:

9. Voiko nimitystä käyttää viittaamassa naiseen, joka on parisuhteessa toiseen naiseen, eli lesbosuhteen osapuoleen?

	kyllä	ei	en osaa sanoa
emäntä	☐	☐	☐
muija	☐	☐	☐
vaimoke	☐	☐	☐

kommentteja:

10. Millaisiin tilanteisiin sopii, että parisuhteen osapuolesta käytetään alla mainittuja nimityksiä? Voit kuvailla tilannetta, paikkaa ja henkilöitä.

emäntä

muija

vaimoke

kommentteja:

11. Keneen parisuhdenimityksen käyttö sopii?

	oma kumppani	tutun kumppani	tuntemattoman kumppani
emäntä	☐	☐	☐
muija	☐	☐	☐
vaimoke	☐	☐	☐
kommentteja:			

12. Millainen parisuhdenimitys on sävyiltään?

	erittäin myönteinen	myönteinen	neutraali	kielteinen	erittäin kielteinen
emäntä	☐	☐	☐	☐	☐
muija	☐	☐	☐	☐	☐
vaimoke	☐	☐	☐	☐	☐
kommentteja:					

Kysely on päättynyt. Kiitos vastauksistasi!